

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Hvem er de unge på kanten af det danske samfund

Katznelson, Noemi; Jørgensen, Helene Elisabeth Dam; Sørensen, Niels Ulrik

Publication date:
2015

Document Version
Pre-print (ofte en tidlig version)

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Katznelson, N., Jørgensen, H. E. D., & Sørensen, N. U. (2015). Hvem er de unge på kanten af det danske samfund: om hverdagsliv, ungdomskultur og indsatser der gør en positiv forskel. Aalborg Universitetsforlag. (Ungdomsliv; Nr. 1).

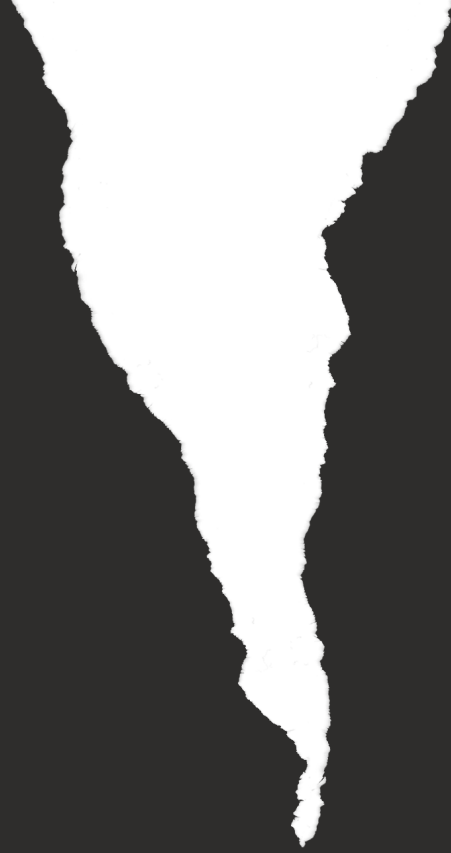
General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- ? Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- ? You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- ? You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Hvem er de unge på kanten af det danske samfund?

Om hverdagsliv, ungdomskultur og indsatser der gør en positiv forskel

Noemi Katznelson
Helene Elisabeth Dam Jørgensen
Niels Ulrik Sørensen

Hvem er de unge på kanten af det danske samfund?

Om hverdagsliv, ungdomskultur og indsatser der gør en positiv forskel

Noemi Katznelson
Helene Elisabeth Dam Jørgensen
Niels Ulrik Sørensen

AALBORG UNIVERSITETSFORLAG

*Hvem er de unge på kanten af det danske samfund?
Om hverdagsliv, ungdomskultur og indsatser der gør en positiv forskel*
Af Noemi Katznelson, Helene Elisabeth Dam Jørgensen, Niels Ulrik Sørensen

1. udgivelse i serien *Ungdomsliv*
Serieredaktører: Mette Pless & Niels Ulrik Sørensen

1. udgave
© Aalborg Universitetsforlag 2015

Omslag: akila v/ Kirsten Bach Larsen
Sats og layout: akila v/ Kirsten Bach Larsen

ISBN: 978-87-7112-281-7
ISSN: 2445-5075

Udgivet af:
Aalborg Universitetsforlag
Skjernvej 4A, 2. sal
9220 Aalborg Ø
T 99407140
F 96350076
aauf@forlag.aau.dk
forlag.aau.dk

Bogen er udgivet med støtte fra Rådet for Socialt Udsatte og
Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet.

RÅDET FOR
SOCIALT
UDSATTE

cefu | Center for
Ungdomsforskning

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af eller kopiering fra denne bog eller dele heraf er kun tilladt i overensstemmelse med overenskomst mellem Undervisningsministeriet og Copy-Dan. Enhver anden udnyttelse er uden forlagets skriftlige samtykke forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Undtaget herfra er korte uddrag til brug i anmeldelser.

Indhold

Forord	7
Indledning	9
Baggrund og formål med undersøgelsen	9
Formål og forskningsspørgsmål	16
Undersøgelsens metode og datagrundlag	18
Hvor har vi fundet de unge?	19
Hvem har vi snakket med?	20
Interview og samtaler med de unge på kanten	22
Interview og fokusgrupper med professionelle	22
Observationer og samtalenoter	22
Sociale medier	23
Begreber om ungdom og liv på kanten	23
Ungdom – en tid for identitetsdannelse og individualisering – også for udsatte unge	23
Ungdomsliv på kanten og de mange begreber for udsathed	26
Analyse DEL I	31
Hverdagsliv på kanten	31
Strategier på kanten	32
'Jeg-klarer-mig-selv'-strategien	33
Isolutions-strategien	36
Værdi-strategien	38
På tværs af strategierne	40

Hverdagsliv på kanten	43
Det flydende hverdagsliv	44
Stoffer – fællesskab, normalitet og marginalisering	49
Livet i en kuffert - forbrug og hustleri	52
Sociale medier – en postkasse og et performativt fællesskab	54
Udseende og kroppe	57
Opsamling på hverdagsliv på kanten	59
Uddannelse og arbejde på kanten	60
Konkrete planer	61
Drømmende planer	62
De professionelles rolle	66
Erfaringer med uddannelse og arbejde	68
Opsamling på uddannelse og arbejde på kanten	72
Analyse DEL II	75
Positive forandringer for de unge på kanten	75
Indsatser over for unge på kanten	75
Boform og herberg // Primær målgruppe: Hjemløse	76
Aktivitetstilbud og værested // Primær målgruppe:	78
Hjemløse og/eller psykiske lidelser	78
Dagbehandlingstilbud // Primær målgruppe:	78
Misbrug og/eller psykiske lidelser	78
De tre indsatsstyper	79
Fortællinger om metoder og tiltag der fremmer positive forandringer	79
Professionelle relationer – oplevelsen af at få en ny familie	82
Fællesskaber – oplevelsen af ikke at være helt alene	85
Tiden – oplevelsen af tid til forandring og ventetider	88
Støtte til hverdagslivet	92
Psykologiske redskaber	94
Meningsfulde uddannelses- eller arbejdsperspektiver	96
Sammenhæng og kontinuitet	98
Opsamling	101
Hvem er de unge på kanten? Opsamling på muligheder og umuligheder	105
Udsathed 2015	105

Strategier til at håndtere livet på kanten	106
Hverdagsliv og ungdomskultur	108
Uddannelse og arbejde – drømme og erfaringer	109
Normalitet og ønsket om at være en del af noget større	110
Indsatser på kanten	111
Anbefalinger: Hvordan kommer vi videre?	117
Litteratur	121

Forord

Denne undersøgelse er vigtig. Og hvilken forsker vil ikke sige og mene det, om en undersøgelse han eller hun netop har gennemført? Nok de fleste, men jeg vil alligevel hævde, at det i særlig grad forholder sig sådan med netop denne undersøgelse. Den adskiller sig nemlig fra mange andre undersøgelser, idet den omhandler mennesker, som ikke selv befinder sig i en position, hvorfra det er nemt at komme til orde i det danske samfund og i den danske offentlighed. Mennesker som ingen talsmænd har, repræsentanter på centrale placeringer, stemmer i organer eller råd osv. Interesseorganisationer, der taler deres sag. Og dog. Rådet for Socialt Udsatte har taget initiativ til denne undersøgelse og til at sætte fokus på gruppen af unge på kanten af det danske samfund.

For hvem er egentlig de unge, der lever på kanten af det danske samfund? Vi kender de ældre medborgere, der går omkring med indkøbsvognen og bæreposerne på gaden. Men hvem er egentlig de unge hjemløse, psykisk syge, misbrugere osv. og hvad kendetegner dem og deres situation?

Vi har spurgt de unge selv. Og det er netop deres beretninger, fortællinger og perspektiv, som suppleret med en række professionelle, der arbejder med disse unge, danner afsæt for analyserne i denne undersøgelse. Rapporten giver indblik i liv, man ikke tror leves i Danmark. Og den giver indblik i de udfordringer og strategier, som de unge gør brug af for at overleve og forsøge at skabe sig en meningsfuld tilværelse under forudsætning af de vilkår, de lever under.

De unge skal have en stor tak for at have villet dele deres fortællinger, erfaringer og tanker med os. Og det samme skal de professionelle, der velvilligt har taget imod Center for Ungdomsforskning og fortalt om deres arbejde på kanten af det danske samfund. Vi har været privilegeret af hjælp fra Rådet for Socialt Udsatte og deres netværk samt organisationer som KFUMs Sociale Arbejde, SAND, boligsociale fonde, diverse kommunale og selvejende projekter m.m. som har hjulpet os med at finde frem til de unge.

Mange i og tilknyttede til Center for Ungdomsforskning har været involveret i denne undersøgelse. Pia Olsen har bidraget med formidable interviews og indspark til analysen. Birgitte Simonsen har med sit skarpe analytiske blik indgået i selve analysearbejdet og endelig har Poul Simon Rasmussen været spydspids i felten sammen med Helene og Pia. Slutteligt har Mette Pless og Anne Görlich været kritiske medlæsere på hver deres del af rapporten.

Rigtig god læselyst,

Centerleder

Noemi Katznelson

Center for Ungdomsforskning, 2015

Center for Ungdomsforskning er en selvstændig forskningsenhed ved Aalborg Universitet, dog med adresse i Sydhavnen i København, som forsker i unges levekår. Centerets drift støttes af Foreningen Center for Ungdomsforskning. Centeret gennemfører forskellige projekter, dog alle med det kendetegn, at de tager afsæt i unges egne beskrivelser og oplevelser af deres hverdag og liv.

Læs mere om centeret på hjemmesiden: www.cefu.dk.

Indledning

Baggrund og formål med undersøgelsen

Vi er i dag i fare for at miste grebet om en gruppe af de allermest udsatte unge. Siden finanskrisen ramte Danmark og frem til midten af 2012 er gruppen af unge på kontanthjælp fordoblet, og antallet af de mest udsatte unge på kontanthjælp er tredoblet (Andersen 2012 samt efterfølgende faktaboks).

Med kontanthjælpsreformen sættes der massivt ind med krav om uddannelse til også de svageste ledige, hvis chancer for at kunne bide sig fast i uddannelsessystemet og/eller på arbejdsmarkedet er meget tvivlsomme – de mange indsatser til trods (Beskæftigelsesministeriet 2014).

Og selv om mantraet om 'uddannelse til alle unge' har præget uddannelsespolitikken gennem de seneste 30 år (Pless 2009), er der fortsat en relativt stor gruppe unge (cirka hver tredje 25-årig i 2013 (Danmarks Statistik 2014b), der ikke har gennemført en ungdomsuddannelse. Det er også blandt disse, vi finder de mest udsatte unge, der kæmper med hjemløshed og voldsomme psykiske og sociale problemer. Konkurrencen i såvel uddannelsessystemet som på arbejdsmarkedet og i ungdomskulturen generelt er voldsom i disse år, og faren for marginalisering af i forvejen udsatte grupper synes overhængende.

Vi ved fra ungdomsforskningen, at den generelle samfundsudvikling producerer nye muligheder men også nye marginaliseringsformer (Katznelson 2014; Illeris m.fl. 2009). Og der synes netop at være en voksende gruppe af unge, der ikke bliver positivt integreret i hverken uddannelsessystem, arbejdsmarked, forenings- og fritidslivet eller i bredere forstand samfundet.

Der er tale om en gruppe af unge præget af komplekse sociale problemstillinger, som ikke uden videre lader sig rubricere. Det er derfor også en gruppe, der har mange forskellige kategorier hæftet på sig. Tallene for nogle af disse kategorier, taler som det fremgår af følgende faktaboks et tydeligt sprog.

Faktaboks

Aktivitetsparathed

- Antallet af unge mellem 18 og 29 år på kontanthjælp er fordoblet siden 2008 og frem til midten af 2012 og antallet af de allermost udsatte unge på kontanthjælp er tredoblet (Ander- sen 2012).
- Da kontanthjælpsreformen blev indført den 1. januar 2014 var der i alt 44.479 modtagere af uddannelseshjælp (Danmarks Statistik 2015b). Årets første seks måneder viser en fremgang på godt seks pct., hvilket har en mulig begrundelse i indfasnin- gen af kontanthjælpsreformen. Samlet set sker dog et fald på ca. 9 pct. i antallet af modtagere af uddannelseshjælp fra januar til september 2014 (Danmarks Statistik 2014a; Danmarks Stati- stik 2015b samt egne beregninger).
- Faldet i antallet af unge under 30 der modtager uddannelses- hjælp underbygger formålet med reformen, som skal få flere unge i uddannelse (Beskæftigelsesministeriet 2014).

Hjemløshed

- Antallet af unge hjemløse i alderen fra 18-30 år er ifølge den seneste hjemløsetælling 1.755 hjemløse unge i alderen 18-29 (Benjaminsen og Lauritzen 2013).
- SFIs hjemløsetællinger viser, at tilgangen i antal hjemløse 18-24-årige svarer til en stigning på 80 pct. fra 663 til 1.138 unge i perioden fra 2009 til 2013.
- SFIs Hjemløsetællinger inkluderer ligeledes såkaldte sofasur- fere, men grundet overnatningsformen og kortlægningsmeto-

den er det sandsynligt, at der forekommer mørketal (Benjaminsen og Lauritzen 2013).

- På landsplan overnattede halvdelen af de unge hos familie og venner, mens brugen af herberg var mest udbredt blandt de unge på Frederiksberg og i København. Andelen af mænd blandt de unge hjemløse udgjorde 74 pct. i 2013 (Benjaminsen og Lauritzen 2013).
- Cirka 74 pct. af de unge hjemløse 18-24-årige har enten én eller flere psykiske lidelser, ét misbrug eller en kombination af begge (Benjaminsen og Lauritzen 2013).

Misbrug

- Blandt unge i alderen 15-24 skønnes der at være 25-30.000 personer med direkte interventionskrævende misbrug af stoffer og for samme aldersgruppe ca. 32.000 unge med direkte interventionskrævende misbrug af alkohol (Pedersen og Frederiksen 2012). I sjældne tilfælde forekommer begge misbrug samtidigt (Pedersen og Frederiksen 2012).
- Blandt unge 18-29-årige var der i 2011 over 3000 i stofmisbrugsbehandling i Danmark (Rådet for Socialt udsatte 2013). Det svarer til en stigning på ca. 25 pct. siden 2008.

Psykiske lidelser

- I 2011 var 56 ud af 1000 18-24-årige på antidepressiv medicin. Det er en stigning på 148 pct. siden 2001. Selvom den høje stigning sker for begge køn, er der ca. dobbelt så mange kvinder pr. 1000 indbyggere end mænd i denne aldersgruppe (Statens Serum Institut 2012).
- Antallet af unge i medicinsk behandling mod ADHD er steget kraftigt. Særligt blandt unge mænd (ca. 70 pct. mænd, 30 pct. kvinder) i alderen 20-29-årige er der sket en stigning på 5000 pct. fra år 2000 til 2009 (Statens Serum Institut 2010).
- 8482 unge i alderen 15-24 blev i 2013 heldøgnsindlagte på grund af en sindslidelse. Heraf var 60 pct. kvinder. I samme

år var der blandt de 25-34-årige 8784 heldøgnsindlæggelser, hvoraf kvinder udgjorde knap 47 pct. (Det Psykiatriske Centrale Forskningsregister 2015). Op mod 40 pct. af alle de personer med psykiske lidelser, der modtager sociale ydelser, lider af skizofreni eller skizofrenilignende tilstande (Bengtsson m.fl. 2013 samt egne beregninger).

Kriminalitet

- Tal fra Det Kriminalpræventive Råd (2011) viser, at unge mellem 15 og 24 år er tre gange så hyppigt repræsenteret i det strafferetlige system, som de er i befolkningen som helhed.
- Andelen af straffede blandt 18-30-årige unge, der modtager en social ydelse til mennesker og har en sindslidelse udgjorde 11,6 pct. i 2011, mens andelen af de 18-64-årige udgjorde 7,45 pct., hvilket svarer til, at der er godt 55 pct. flere straffede blandt de unge end blandt hele populationen (Bengtsson m.fl. 2013 samt egne beregninger)¹. Der er store kønsforskelle i omfanget af kriminalitet blandt unge. Eksempelvis er løsladelse fra fængsel årsagen til 15 pct. af de 18-24-årige mænds hjemløshed i 2013, mens løsladelse udgør hjemløshedsårsagen for under en pct. af kvinderne (Benjaminen og Lauritzen 2013).

Bag tallene gemmer sig unge, hvis liv er præget af komplekse sociale problemstillinger, og hvor kategorierne hjemløshed, psykiske lidelser m.m. ofte er vævet tæt sammen og under konstant forandring og bevægelse. Vi kender også disse unge som dem, der typisk kommer fra socialt belastede hjem og er i fare for at videreføre den negative sociale arv, de har med sig (eks. Baadsgaard 2013). Eller som unge der er præget af social isolation og som savner positive sociale netværk, men også som unge, der sundheds- og kropsmæssigt er udsatte – uden at det nødvendigvis har sat sig samme tydelige spor på deres kroppe som hos grupper af ældre udsatte.

---

1 Her er det imidlertid vigtigt at tage højde for, at den proportionale kriminalitetsrate generelt er højere for unge end ældre (med undtagelse af straffede 15-19-årige, som udgør 4 procent) (Danmarks Statistik 2014d).

Fælles for de unge i de forskellige kategorier er, at de i vid udstrækning er uden stabil tilknytning til samfundsmæssige fællesskaber som arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet, og mange har en lang historik med kontakt til de offentlige hjælpesystemer. Mødet med 'systemet' opleves ofte negativt, og mange af de unge er 'foranstaltningstrætte', hvorfor kontakten til de offentlige systemer er ustabil og sporadisk (Görlich m.fl. 2012; Rådet for Socialt Udsatte 2013). Og det på trods af, at mange af disse unge efterspørger hjælp og støtte til at komme 'videre' i livet.

Der er dog også unge fra hjem, hvor forældrene har uddannelse af et eller andet omfang og også er i arbejde. Der kan så udpeges andre risikofaktorer: Hårde skilsmisser, nye papforældre, som man ikke kan med. Forældre der arbejder alt for meget, dysfunktionelle familier, sårbare sind, mobning, mange flytninger. Hjem med misbrug, men hvor forældrene holder sig på arbejdsmarkedet, men hvor dysfunktionaliteten slår igennem i familien og hjemmelivet.

Gennemgående er det, at de unges udsathed og marginaliseringen er under forandring lige såvel som også de strukturelle vilkår for udsatte unge ændrer sig. Den danske samfundsudvikling og fremvæksten af konkurrencestaten har gennem de senere år ført til et øget politisk fokus på udsatte grupper i samfundet (Pedersen 2011). I den politiske optik handler det om noget så samfundsmæssigt centralt som opretholdelsen af velfærdsstaten, som kobles til nødvendigheden af, at så mange unge som muligt får en uddannelse og bringes til at kunne bidrage på arbejdsmarkedet. Samtidigt er situationen paradoksalt nok den i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet, at adgangskravene øges, og at der er recession og mangel på såvel arbejdspladser som praktikpladser til unge. Vilkårene gør det således vanskeligere for unge, der ikke går den lige vej at blive integreret i såvel uddannelsessystemet som på arbejdsmarkedet. Kravene vokser og mulighederne for at integrere udsatte grupper synes ikke at blive større (Illeris 2014).

Det politiske svar på denne udfordring er netop et gennemgående fokus på uddannelse og på at bringe også de mest udsatte i en situation, hvor de bliver bedre rustet til at møde arbejdsmarkedets krav. Senest er der med kontanthjælpsreformen sket en yderligere markering af fokuset på uddannelse. Hele begrebsapparatet synes at have taget en drejning væk fra arbejdsmarkedet og over mod uddannelsessystemet. De unge modtager i

dag uddannelsespålæg, vurderes uddannelsesparate eller afklaringsparate, får uddannelsesyndelse, skal uddannelsesafklares etc. Der er således samlet set tale om omfattende diskursskifte, hvorigennem ungdomsarbejdsløsheden semantisk ophører med at eksistere og erstattes af en gennemgribende uddannelsesdiskurs, som på den ene side skal hjælpe og støtte de unge til at opnå en stabil og varig tilknytning til arbejdsmarkedet, men som på den anden side også etablerer et vist pres på de unge, for hvem uddannelse hverken har været eller er lige til (Görlich og Katznelson 2015, in press).

Det er endnu for tidligt til fulde at se, om de seneste reformer bærer mærkbare resultater med sig og der er til dato – de mange indsatser til trods – fortsat en relativt stor gruppe unge, der ikke magter at gennemføre en ungdomsuddannelse. Og alt imens beskæftigelsessektoren således retter sig mod en integration af de udsatte unge i uddannelsessystemet, er uddannelsessystemet med de seneste reformer af folkeskolen, erhvervsuddannelserne og de gymnasiale uddannelse på vej til at skifte målsætningen om, at så mange unge som muligt skal gennemføre en ungdomsuddannelse ud med en målsætning om at højne kvaliteten i uddannelsessektoren.

Samlet set er risikoen for, at de gode intentioner for de allermost udsatte unge ikke fører til inklusion men snarere eksklusion, er således i høj grad til stede, som tallene også peger på. Faren er, at de strukturelle og økonomiske muligheder og pres fra kontanthjælpsreformen, den stadig hårdere konkurrence i såvel uddannelsessystemet som på arbejdsmarkedet og dertil forandringer i ungdomskulturen, hvor det almindelige i stigende grad bliver at skulle efterstræbe det perfekte, i stedet fører til, at marginaliseringen af i forvejen udsatte unge tager til. Stik imod alle hensigter.

Men hvad er det for unge vi taler om? Hvilke unge er det, der befinder sig i risikozonen for samfundsmæssig marginalisering? Hvilke liv, tanker, drømme og erfaringer gemmer sig bag tallene og bag de generelle fortællinger om udsathed, som vi kender fra i den offentlige debat? Fortællinger og forståelser, der ofte bygger på enkelt-historier som 'Dovne-Robert' og 'fattig-Carina' (se fx Brandt 2013). Vi vil møde nogle af disse unge i denne undersøgelse, som har til formål at bidrage med en mere nuanceret og forskningsbaseret viden om, hvordan tilværelsen som ung og socialt udsat i Danmark ser ud set fra de unges eget perspektiv.

Der findes i dag en del viden om udsatte grupper i samfundet og om specifikke problemstillinger som eksempelvis hjemløshed, misbrug etc. Denne

viden er typisk produceret med afsæt en i given problemstilling hos de unge (hjemløshed, psykiske lidelser etc.) og på den baggrund kobles der til andre problemer i den unges liv. Hvad der derimod er meget ringe viden om, er hvad man får øje på ved et mere tværgående sigte, hvor man ser på de udsatte unge som personer med sammensatte problemer, som i høj grad væver sig sammen i det levede liv og hvor det kan være uhyre vanskeligt at se, hvad der går forud for hvad og hvilken problemstilling, der primært er behov for at blive adresseret. Og hvordan folder problemstillingerne sig ud set fra den unges eget perspektiv? Hvordan oplever de unge selv deres hverdag, problemer og de indsatser de møder på deres vej? Hvad er det for særlige foranstaltninger og indsatser, som de i særlig grad oplever, kan gøre en forskel for dem?

Spørgsmålene er mange, og en forundersøgelse gennemført af Rådet for Socialt Udsatte giver nogle svar, som peger på, at der er store institutionelle barrierer i forhold til samfundsmæssigt at nå netop de unge på en måde, hvor de unge selv oplever at blive hjulpet videre. Disse barrierer viser sig i form af bl.a. mangel på kontinuitet og samarbejde i de kommunale forvaltninger. De kan falde mellem rigtig mange stole på deres vej fra barn til voksen og i deres pendlen rundt i uddannelsesjunglen, hvor krav om orienteringsevne og evne til at tage ansvar for sig selv spiller en stadig større rolle.

Men der er yderligere en række centrale spørgsmål, som kalder på at bliver undersøgt med afsæt i de unges – det vil sige borgerens – perspektiv og med afsæt i det særlige ved det at gruppen, vi her taler om, er unge. Undersøgelsens afsæt er i den forbindelse ungdomsforskningen og ikke socialforskningen. Fokus retter sig således mod det at få øje på de unges ungdomsliv og de særlige problemstillinger og muligheder, der knytter sig til udsathed i ungdomsårene. Meget tyder nemlig på, at problemer i ungdomslivet let lader sig sløre af alt fra subkulturelle udtryksformer, et alment højt forbrug af rusmidler, hyppige skift mellem uddannelse/arbejde og perioder på offentlig ydelse, samt en relativt høj grad af mobilitet. Sløret for såvel de unge selv som for de professionelle, som har til opgave at få kontakt til, og støtte de unge. Men ungdomskulturen har også andre potentialer og funktioner, som vi skal komme ind på.

I undersøgelsen opererer vi med samlebetegnelsen 'unge på kanten' om disse unge, som vi vil udfolde i afsnittet 'Begreber om ungdom og liv på kanten'. Konkret drejer det sig om unge, der er en del af kontanthjælps-systemet, men som derudover også kæmper med hjemløshed, misbrug,

sindslidelser og/eller manglende eller delvis integration i uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet. Med samlebetegnelsen ønsker vi at gå på tværs af de mange kategorier unge og anlægge et tværgående perspektiv, der kan rumme den sammensathed og dynamik, der kendetegner hver enkelt unges situation. Samlebetegnelsen rummer m.a.o. en forståelse af udsathed som en proces, der produceres og forhandles i et komplekst samspil mellem de konkrete unge og øvrige aktører, de møder i de forskellige sammenhænge, som tilsammen udgør deres hverdagsliv. De unge befinder sig nok på en kant, som byder på faren for at 'falde ud over', men som også rummer muligheden for det modsatte. Hvordan det opleves fra de unges perspektiv, og hvad der kan gøre en positiv forskel, er noget af det denne undersøgelse vil tage livtag på.

Formål og forskningsspørgsmål

Undersøgelsen stiller skarpt på dansktalende unge med dansk statsborgerskab i alderen fra 18-30 år, der befinder sig på kanten af det danske samfund.

Undersøgelsen har i forhold til disse unge to formål:

Det primære formål er ud fra et borger- det vil sige ungeperspektiv at udbygge forståelsen af de unge og den forskellighed, der præger dem og deres situation. Sekundært er det formålet at rette et konstruktivt fokus på, hvad der set fra igen særligt de unges eget perspektiv, men også de professionelle skal til for, at de oplever en positiv forandring i relation til deres samlede livssituation og/eller bringes tættere på uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet. Samlet set er formålet med undersøgelsen at besvare følgende overordnede spørgsmål:

1. *Hvordan oplever og håndterer unge på kanten af det danske samfund deres **hverdagsliv, problemer og samlede livssituation**?*
2. *Hvad skal der ifølge de unge og de nærmeste professionelle omkring de unge til for at kunne sikre **positive forandringer for de unge** i relation til at komme ud af kontanthjælpssystemet og opnå en forbedret livssituation?*

For at besvare disse to spørgsmål har vi fokuseret på følgende:

Ad del 1. De unges hverdagsliv og samlede livssituation. Gennem et 360 graders perspektiv på de unges hverdagsliv og samlede livssituation har vi undersøgt følgende spørgsmål: Hvilke udfordringer og muligheder tegner sig i de unges hverdagsliv? Hvilket ungdomsliv lever de? Hvilke tanker og drømme gør de sig i forhold til uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet? Og på den baggrund, hvilke udfordringer og muligheder tegner der sig i forhold til de unges livssituation i bredere forstand?

Vi vil i den forstand benytte fokuset på de unges hverdagsliv, bestående af daglige rutiner, hændelser, mønstre, der udfolder sig på særligt udvalgte arenaer i et nu og her-perspektiv, som et afsæt til at tegne et billede af de unges samlede livssituation indeholdende også tanker og forestillinger om uddannelse og arbejde samt erfaringer med samme.

Spørgsmålene bringer os tendentielt set 360 grader rundt om de unges liv, for derigennem at give mulighed for et nuanceret indblik i de forhold og problemstillinger, der bredt set præger de unges hverdagsliv både socialt, økonomisk, uddannelsesmæssigt, i forhold til arbejde, digitale netværk etc. Center for Ungdomsforskning arbejder i den forbindelse med følgende grafiske fremstilling og forståelse af unges hverdagsliv i et 360 graders perspektiv (Center for Ungdomsforskningens strategi 2014):

Figur 1

I undersøgelsen vil ikke alle arenaer blive afdækket i lige høj grad, idet vi har valgt at prioritere det, der fylder i de unges liv her og nu i form af hverdagen, uddannelse og arbejde, snarere end de historier de bærer på, som vedrører deres familie, skolegang og barndom. Når særligt uddannelse og arbejde er udvalgt som centrale arenaer, skyldes det yderligere, ifølge professor i økonomi Kaj Ove Pedersen, at disse arenaer udgør de to mest centrale arenaer for samfundsmæssig integration. Og oversat til denne sammenhæng også for samfundsmæssig eksklusion (Pedersen 2011).

Når figuren er medtaget her, er det således også for at understrege, at ungdomsliv i vores forståelse udspiller sig på flere livsarenaer. I forhold til de unge på kanten gælder selvsagt samme forhold, nemlig at deres ungdomsliv udspiller sig på flere arenaer, men det som gør, at man kan tale om et liv på kanten er, at udsathed ikke er afgrænset til en livsarena, men derimod til en flerhed af arenaer. Det skal vi vende tilbage til i Del I.

Ad del 2. Positive forandringer for de unge. I den anden del af undersøgelsen er fokus på, hvad det er som ifølge særligt de unge selv, men også de professionelle omkring dem medvirker til at skabe forudsætningerne for positive forandringer. Med begrebet 'positive forandringer' læner vi os op af lektor i sociologi Maria Appel Nissens forståelse:

”Positive forandringer består i, at den/de, hjælpen retter sig mod, via hjælpen, *udvider, forøger, forbedrer* eller *udvikler* f.eks. trivsel, ressourcer og handlemuligheder”(Nissen 2005).

De unges udfordringer er i sagens natur uhyre komplekse og derfor også vanskelige at arbejde med, samtidigt er det ambitionen i denne del af undersøgelsen at fremanalysere, hvad det er de unge og de professionelle retter fokus mod. Det er i den forbindelse vigtigt at understrege, at vi med professionelle i denne sammenhæng mener medarbejdere, ledere og frivillige i indsatser rettet mod unge på kanten og ikke medarbejdere i eksempelvis den kommunale sagsbehandling og på jobcentrene.

Konkret undersøger vi disse spørgsmål på følgende måde og ved hjælp af følgende data:

Undersøgelsens metode og datagrundlag

Denne undersøgelse bygger på en flerhed af forskellige kvalitative data bestående af:

- 27 kvalitative semistrukturerede enkeltinterviews af en varighed på mellem ca. 30-90 minutter med unge i alderen 18-30 år på kanten
- 9 åbne samtaler med unge i alderen 18-30 år på kanten
- 14 samtaler, enkeltinterviews og fokusgruppe-interviews med 22 professionelle fra 9 forskellige indsatser (boformer, socialpsykiatrisk behandlingstilbud, frivillige aktivitetstilbud, gadeplansprojekter og væresteder)
- Korte deltagerobservationer fra 9 indsatser
- Observationer af 7 unges digitale liv på Facebook efter aftale med de unge

I rapporten er alle citater fra empirien skrevet igennem, så de fremstår læsevenligt, ligesom der er gjort meget ud at anonymisere de unge, der har medvirket i undersøgelsen. Mange af dem har meget specielle historier, der er derfor lejlighedsvis indført slørende oplysninger og indbygget unøjagtigheder i uddannelsesretning, alder etc., hvor det ikke betyder noget for meningsudtrykket. Alle navne er opdigtede, og ethvert sammenbræk med virkelige personer af samme navn vil være en tilfældighed.

Hvor har vi fundet de unge?

Generelt er der tale om en udfordrende målgruppe at undersøge, da de ikke lader sig afgrænse af eksempelvis at være i én institutionel sammenhæng eller anden afgrænselig situation. Hertil kommer, at de typisk ikke er mødestabile eller forudsigelige, og at det gælder om at slå til, når der er en mulighed for det, og når dagsformen var af en sådan karakter, at en samtale er mulig.

Konkret har vi fundet de unge på herberger, projekter rettet mod misbrugs- og socialpsykiatrisk behandling, boformer samt forskellige former for frivillige såvel som offentlige dag- og aktivitetstilbud. Vi har besøgt i alt fem kommuner på hver sin side af Storebælt, som varierer i størrelse og befolkningstæthed, således at både storbykommuner, bykommuner og landkommuner er repræsenteret². I alt har vi været i dialog med 15 forskellige indsatser, hvoraf ca. 11 viste sig at være særligt relevante for denne un-

---

2 Se Bengtsson m.fl. 2013 side 81 for en beskrivelse af inddelingen i storby-, by- og landkommuner.

dersøgelse. Blandt de 11 steder var det i tre tilfælde kun muligt at tale med unge, mens det i et tilfælde kun var muligt at tale med de professionelle, da man ønskede at skærme de unge. Ydermere var der cirka en håndfuld indsætter, som af samme årsag takkede nej tak til vores forespørgsel om at ville medvirke i undersøgelsen.

Den organisatoriske forankring af indsatserne spænder fra kommunalt til selvejende og NGO'er. Ligesom indsatsernes visioner spænder fra at være forankrede i social- og kommunalpolitiske målsætninger og lovgivning til for andres vedkommende at tage afsæt i eksempelvis kristne værdier. Personalet er nogle steder udelukkende ansatte, andre steder frivillige og andre steder igen en kombination af begge dele. Den faglige baggrund blandt personalet er ligeledes broget dog med en overvægt af socialrådgivere og pædagogisk personale.

Hvem har vi snakket med?

Besøgene på disse steder har givet os adgang til at kunne etablere et ud-snit af gruppen af unge på kanten uden, at undersøgelsen samlet set kan påberåbe sig en repræsentativ udsigelseskraft. Konkret kan de unge i undersøgelsen karakteriseres ved blandt andet at være:

- 16 kvinder
- 17 mænd
- Ca. 3/4 har en eller flere psykiske lidelser
- Ca. 1/4 med anden etnisk baggrund end dansk (Somalia, Albanien, Tyrkiet, Sydafrika)
- Aldersfordelingen spænder fra 18 til 29 (gennemsnit ca. 23,3 år baseret på 28 unge)
- Over halvdelen har eller har haft et misbrug af hash, andre stoffer og/eller alkohol
- 7 unge har selvmordsforsøg eller selvmordstanker bag sig
- 5 unge har eller har haft selvskadende adfærd

Uddannelsesmæssigt fordeler de unge sig som følger:

- 4 har ikke gennemført nogen uddannelse
- 17 unge har gennemført grundskolen

- 5 har gennemført en gymnasial uddannelse
- 4 har gennemført en erhvervsuddannelse eller EGU³
- 1 har gennemført en videregående uddannelse

Blandt de 17 unge, som har gennemført grundskolen, har langt størstedelen påbegyndt én eller flere uddannelser, som de enten er droppet ud af igen eller fortsat er i gang med. Et par af de unge har gennemført korte og private uddannelsesforløb, som har kvalificeret dem til jobs, de har haft tidligere.

De unges socioøkonomiske baggrund dækker over unge fra stærkt belastede sociale miljøer til unge fra middelklassen. Materialet rummer også unge, der kommer fra velstillede familier med en stærk socioøkonomisk baggrund, dog med en overvægt af unge fra mere socialt belastede miljøer.

En særlig problemstilling rejser sig i relation til etnicitet blandt de unge på kanten. Anden etnisk baggrund udgør en risikofaktor både i forhold til at blive hjemløs og at komme til kort i uddannelsesjunglen. Indvandrere⁴ og efterkommere udgør 11,1 pct. af hele den danske befolkning, mens flygtninge, indvandrere og efterkommere udgør 22 pct. af alle hjemløse 18-24-årige (Danmarks Statistik 2014c, Benjaminsen og Lauritzen 2013). I en undersøgelse om unge hjemløse gennemført af Frederiksberg Kommune (Sabaj-Kjær 2012) fremgår det, at der er en overrepræsentation af unge med anden etnisk baggrund end dansk blandt de hjemløse i kommunen. De udgør 44 pct. af hjemløsegruppen, mens de blot udgør 22 pct. af alle unge mellem 20 og 29 i Frederiksberg Kommune.

Samtidigt med denne overrepræsentation oplevede vi i forbindelse med undersøgelsen, at det var sværere at finde disse unge i de forskellige tilbud og at få dem i tale. Alle de, der har medvirket, taler således alle rigtig godt dansk, og vores vurdering er således, at vi ikke med de tilgængelige metoder og ressourcer i denne undersøgelse har været i stand til at få repræsenteret stærkt udsatte unge med anden etnisk baggrund, der af varierende grunde taler et dårligt og mangelfuldt dansk, ikke har megen omgang med etniske danskere, begrænset skolegang etc.

---

3 Erhvervsgrunduddannelse.

4 Herunder også flygtninge.

Interview og samtaler med de unge på kanten

De kvalitative studier er gennemført ved hjælp af dybdegående interviews, samtaler og deltagelse i spontane og organiserede aktiviteter, hvilket har gjort det muligt at afdække de konkrete livssituationer samtidig med, at der skabes mulighed for at generere væsentlig ny viden om de unges hverdagsliv. Gennem deltagelsen i eksempelvis sportsaktiviteter og spontane samtaler med de unge i deres vennegrupper og deslige har muligheden for at etablere en dialog med de unge og hjælpe til at sætte ord på deres situation været til stede. Helt afgørende for genereringen af denne viden er det at komme tæt på de unges perspektiv gennem en flerhed af kvalitative metoder.

De dybdegående interviews har taget afsæt i en semistruktureret form med en tematisk interviewguide, der dækkede emner om familie og fortid, nutid og hverdagsliv samt fremtiden på kort og lang sigt i form af drømme og forventninger. Hertil kommer de unges oplevelser af og erfaringer med konkrete tilbud og indsatser.

Interview og fokusgrupper med professionelle

Udover interviewene med de unge har vi også gennemført en række interviews, fokusgruppesamtaler og mere uformelle samtaler med de professionelle omkring de unge, for at kunne medinddrage deres vurderinger og viden. Ved at gøre dette har vi kunne sætte de unges perspektiver i forhold til de professionelles, der i det daglige er involveret i arbejde med disse unge. De professionelle dækker forskellige personale- og faggrupper såsom pædagoger, terapeuter, socialrådgivere, misbrugskonsulenter, ledere på indsatserne samt forskellige lønnede såvel som ulønnede ressourcepersoner og frivillige indenfor den frivillige sociale sektor.

Fokus i disse interviews har været på, hvilke unge som bruger indsatserne, hvilke udfordringer de professionelle oplever præger disse unges liv, samt i særlig grad hvilke muligheder/perspektiver de oplever i arbejdet med ungegruppen og hvilke typer indsatser de oplever, gør en positiv forskel.

Observationer og samtalenoter

Som en del af det empiriske grundlag indgår feltnoter og observationer fra besøg på de forskellige indsatser, som de unge bruger. På de indsatser, hvor det har været muligt, har vi opholdt os i længere tid for at komme tættere på og opbygge en tillid fra de unge samt for at få en fornemmelse af de unges

brug af stederne. Som supplement til observationerne deltog vi i de aktiviteter, som foregik på indsatserne, mens vi var til stede. Vi har bl.a. tilbragt et døgn på et herberg for hjemløse unge.

Sociale medier

Som supplement til forståelsen af ungdomslivet på kanten oprettedes en Facebookprofil, som blev 'venner' med nogle af de unge, vi interviewede. Formål var at få en forståelse af de unges hverdag gennem deres brug af sociale medier. I alt blev vi 'venner' med syv unge, som vi har fulgt ved at læse deres opslag på egen Facebookvæg.

For at sikre anonymiteten for de syv unge så vel som deres andre 'venner' på Facebook, har vi valgt ikke at citere deres opslag direkte. I stedet har vi i analysen beskrevet typen af opslag og kommentarer, de unge har foretaget selv eller modtaget fra andre.

Men en ting er de metoder vi har gjort brug af. En anden er hvilke begreber og forståelser af ungdom og liv på kanten, som undersøgelsen har taget afsæt i.

Begreber om ungdom og liv på kanten

Bag den samlede betegnelse 'ungdomsliv på kanten' gemmer sig dels en forståelse af ungdom og dels en forståelse af liv på kanten.

Ungdom – en tid for identitetsdannelse og individualisering – også for udsatte unge

Anlægger man et ungeperspektiv på ungdomslivet i dag, er det der umiddelbart træder i forgrunden først og fremmest de mange og store valg, som ungdomsårene danner rammen omkring (Katznelson og Sørensen 2015, in progress (kapitlet danner afsæt for dette afsnit)). Det hører også med til den klassiske forståelse af ungdom, at det er en fase for valg og for at skabe sig en identitet, der er løsrevet fra ens forældre og voksengenerationen. I de senere årtier synes de identitetsvalg, man skal træffe i ungdommen, imidlertid at være eksploderet for en stor del af de unge. Mange oplever at skulle og kunne vælge værdier, relationer, netværk, uddannelse, partner, seksualitet, bosted, stil, type, interesser, politisk, holdningsmæssig og måske religiøs overbevisning, ligesom at mange unge skal træffe større og mindre

forbrugsvalg, der er med til at definere, hvem man er som ungt menneske. Den enkelte unge skal i det hele taget i stort og småt udforme sig en livsstil og en identitet, og finde ud af, hvem han eller hun gerne vil være ud fra de muligheder, som viser sig for vedkommende.

Sociologer som Anthony Giddens (1994,1996), Ulrich Beck (1997) og Thomas Ziehe (2004) har sat ord på disse mange identitetsvalg og koblet dem til individualiseringen af vores samfund. Individualiseringen er et udviklingstræk, der indebærer, at den enkelte i stigende grad tillægges et ansvar for sig selv, sine handlinger, og hvad det fører med sig. Som følge af individualiseringen forstås identiteten i mindre og mindre grad som en skæbne, der er bestemt af den enkeltes køn, alder, bopæl, klassebaggrund, etnicitet etc. I stedet opleves den i stigende grad som noget, man selv former og i et vist omfang kan have indflydelse på. Individualiseringen rummer derfor store frigørende kræfter, men indebærer samtidig omfattende ambivalenser, tvivl, usikkerhed og begrænsninger hos den enkelte.

Individualiseringen etablerer en kulturel horisont for også unge på kanten. Uanset at mulighederne for at udfolde identitetsvalg for mange af disse unge er uhyre begrænsede og omfattet af endeløse ambivalenser, indgår de unge på kanten konstant i sammenhænge, hvor de støder på disse valg og horisonter. Det være sig på uddannelsesinstitutioner, i mødet med jobcentre, i byrummet, på gader etc. Men også virtuelt på nettet, de sociale medier og i mediebilledet generelt spejler de unge på kanten deres liv i, hvad man med en bred betegnelse kan kalde 'det normale ungdomsliv'.

De unge på kanten spejler således på den ene side de mange valg i ungdomslivet, men samtidigt også den usikkerhed og tvivl om, hvad de skal vælge, og hvordan de skal navigere mellem samfundsmæssige krav og deres egne ønsker og drømme, som præger mange af nutidens unge. Antallet af unge som generelt oplever store problemer med at håndtere et stadig større forventningspres og en forestilling om, at alle andre unge klarer valgene og identitetsprojektet uden nævneværdige problemer vokser. Og ligeledes gør forestillingen blandt unge om, at de skiller sig ud og er unormale, hvis de har problemer med at håndtere ungdomslivet, for alle andre synes at mestre det til perfektion.

På et samfundsmæssigt plan er individualiseringen med til at sløre de sociale forhold og uligheder, der spiller ind på unges muligheder og forudsætninger for at træffe valg og skabe sig selv en identitet. Langt fra alle unge er,

som temaet for denne undersøgelse vidner om, lige godt rustede til at klare identitetsprojektet og de mange valgmuligheder, som det individualiserede ungdomsliv byder på. Som de senere analyser her i undersøgelsen med al tydelighed viser, er der unge, som i ekstrem grad er begrænset af deres sociale baggrund, økonomi, netværk, familiesituation, formåen etc., men også disse unge på kanten forventes i stigende grad at kunne skabe sig selv og deres egen tilværelse og tage ansvaret for egen succeser og fiaskoer.

Individualiseringen indebærer for de unge på den ene side en oplevelse af, at der samfundsmæssigt gives vide muligheder for at forme sin egen identitet og tilværelse gennem en lang række individuelle valg, men på den anden side ligger der også en uomgængelighed eller en ufrihed i ikke at kunne fravælge eller frigøre sig fra alle disse muligheder og valg, selvom man oplever at være lysår fra at kunne håndtere dem. Individualiseringen er på den vis et grundvilkår for alle unge i dag uanset, hvad de laver, hvor de bor og hvor de kommer fra (Katznelson 2004). Gennem de senere år synes denne tendens yderligere at være blevet skærpet af, at individualiseringen har taget en drejning i retning af, hvad forfatteren og professionshøjskolerektor Stefan Hermann (2007) kalder en mere 'hård' individualisering. Hvor den tidligere mere 'bløde' individualisering kredsede om og dyrkede den personlige udvikling og individuelle præferencer og forskelligheder, så handler den hårde individualisering i stigende grad om rangordning, præstationer og vurderinger (Hermann 2007). En skærpelse som såvel strukturelt som kulturelt kan være et bidrag til forståelsen af den voksende ulighed og udsathed i disse år.

For netop fokus på præstationer og vurderinger synes at tage til såvel kulturelt som strukturelt i disse år (Sørensen m.fl. 2013). Den enkelte unge og ungdomskulturen præges på den måde af en såkaldt 'præstationsorientering', hvor man gør sig gældende og bliver til som ungt menneske i kraft af sine præstationer (Sørensen m.fl. 2013, Jackson 2006). Præstationsorienteringen er en udviklingstendens, som i særlig grad næres af uddannelsessystemet, hvor et øget fokus på karakterer og test synes at give den meget gunstige eksistensbetingelser, og hvor det at få gode karakter og klare sig godt til prøver ikke længere blot handler om at demonstrere sin faglige kunnen, men i videre forstand om at demonstrere sit værd som ungt menneske.

Udviklingen hænger snævert sammen med den generelle samfundsudvikling, som vi indledningsvist koblede til politologen Ove Kaj Pedersens be-

greb om 'konkurrencestaten' (Pedersen 2011). I konkurrencestaten handler det om at tage individuelt ansvar og individuelt acceptere konsekvenserne, men man spilles i den proces i stigende grad ud mod andre individer i et konkurrenceforhold, hvor det handler om at vinde, og hvor der derfor er skærpede krav om individuel selvoptimering og perfektionering.

Paradoksalt nok fører udviklingen til to tilsyneladende modsatrettede hovedtendenser blandt unge generelt. Den ene er, at udviklingen generelt synes at øge oplevelsen af sårbarhed hos unge i dag. Flere aktuelle undersøgelser peger i den forbindelse på, at mistrivsel vokser blandt unge, og at særligt oplevelsen af pres og stress øges (Ottosen m.fl. 2014; Låftman m.fl. 2013). Den anden tendens er, at de unge generelt i stigende grad søger at tilpasse sig de samfundsmæssige krav og rammer og således generelt set er mere lovlige, tilpassede, drikker mindre, ryger mindre etc. end tidligere tiders unge (Balvig 2011).

I forhold til de udsatte unge betyder det konkret, at normalitetsfeltet synes at indsnævres. Lovbrud bliver mere 'unormalt', og tilsvarende gør andre af de kendetegn, der er ved de unge på kantens hverdagsliv. Dermed illustreres det også, at de unges udsathed ikke er en absolut størrelse, men en der til stadighed er afhængig af, hvad der rør sig kontekstuel og samfundsmæssigt. For hvordan forstår vi egentlig det at være udsat ung på kanten?

Ungdomsliv på kanten og de mange begreber for udsathed

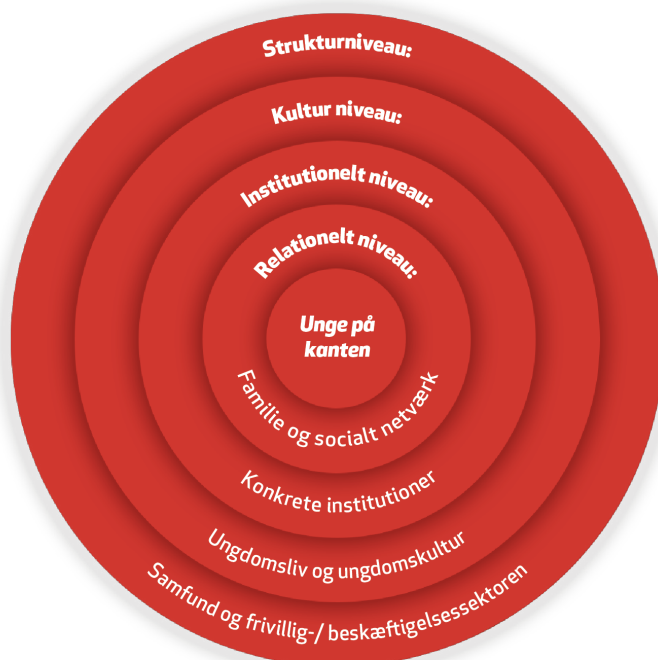
Når man retter fokus på udsatte unge, støder man hurtigt på talrige begreber, der på forskellig vis søger at indfange og beskrive social udsathed. Begreber som: Marginalisering, restgruppen, NEET, udsatte unge, sårbare unge – begreberne er utallige og tilsvarende er de forskellige forståelser og tænkninger, som ligger til grund for de forskellige begreber. Vi har tidligere været inde på, at vi i denne undersøgelse introducerer endnu et begreb, nemlig 'unge på kanten' (Harsløf og Malmberg-Heimonen 2013). Med det ønsker vi, som det er fremgået, at tage afsæt i en bred og dynamisk forståelse af udsathed som en proces, der produceres og forhandles i et komplekst og dynamisk samspil mellem de konkrete unge og aktører på de forskellige livsarenaer (Sletten og Hyggen 2013).

Liv på kanten er således liv, der bliver til gennem forløbende og mangfoldige processer. Udsathed er således ikke 'bare', den skabes, formes og

forandres – og kan således for den enkelte såvel som for omgivelserne derfor også være mere eller mindre synlig – og det særligt i ungdomsårene.

'På kanten' er i denne forbindelse en metafor for en situation eller position, der knytter sig til vores forståelse af ungdomslivets arenaer, og kanten skal her favne det, at de unges udsathed kan gå flere veje. Der er tale om en kant, som byder på såvel faren for at 'falde ud over', som på muligheden for det modsatte. Og netop ungdomsårene er, som vi har været inde på, en livsfase som identitetsmæssigt er karakteriseret ved en høj grad af bevægelighed og identitetsmæssig mobilitet og dynamik – det er det, der gør det særligt for de unge. På den måde kan det siges, at trods enorme risici og relativt ringe odds rummer livet på kanten alligevel et mulighedsrum, som de unge i større eller mindre omfang har mulighed for at påvirke.

Til vores forståelse af ungdomsliv på kanten hører således, at det ikke kan forstås isoleret, men derimod som en del af en kontekst og som et fænomen, der bliver til i et samspil mellem den enkelte og omgivelserne. Med omgivelser forstås vi her en række kontekster, som er at finde på forskellige niveauer, som det fremgår af følgende figur. Niveauerne forholder sig til de

Figur 2

360 grader omkring ungdomslivet, som vi har været inde på, på den måde, at hvor de 360 grad angiver forskellige arenaer og felter, som optræder i de unges hverdagsliv og som har betydning for deres videre livssituation, så handler følgende figur om analytiske niveauer, som kan bringes i spil i forståelsen og analyser af de konkrete felter og arenaer:

På strukturniveau spiller forhold, der knytter an til blandt andet konkurrencestaten, en central rolle for unge på kanten. Ændringer i kontanthjælpen, serviceloven, erhvervsuddannelsesloven, i betingelserne for at kunne få førtidspension osv. kan på godt og ondt radikalt ændre livet for en ung på kanten.

På kulturniveauet handler det om de kulturelle tendenser, som kendetegner ungdommen som en fase, hvor identitetsvalg er intensiveret, og hvor individualisering i kombination med såvel direkte som indirekte krav om selvstændighed, autonomi, performance etc. spiller en central rolle, som vi tidligere har været inde på. Det er i denne intensive identitetsudviklingsfase, at de unge gennem deres konkrete tanker, processer, valg, interesser etc. også afsøger og former, *hvem* de er på vej til at blive. På dette kulturelle niveau kan ungdommen ligeledes karakteriseres som en fase, hvor betydningen af peer-fællesskaber øges, og hvor betydningen af det at være en del af en ungdomskultur med alt hvad dertil hører af byliv, forbrug, sociale medier, rusmidler etc. opskrives. Betydningen af disse ungdomskulturelle aspekter vil være omdrejningspunktet for analysen af de unges hverdagsliv i del I.

På institutionelt niveau indfanges de mange tiltag og sammenhænge i det institutionelle landskab, som retter sig mod unge på kanten. Det være sig konkrete sociale tilbud, herberger etc. der retter sig mod unge hjemløse, psykisk syge etc. Det gennemgående er, at der på dette niveau er fokus på konkrete institutionelle sammenhænge, som udgør en hverdagsaktivitet eller hverdagsramme for udsatte unge. Dette niveau indkredses i analysen af, hvad der gør en positiv forskel i del II.

På relationelt niveau sættes fokus på de relationer, som de unge etablerer i regi af de institutioner og sammenhænge de er i, lige såvel som de unges familiære relationer og de netværk de indgår i. Analysen af dette niveau knytter vi an til spørgsmålet om, hvad der gør en positiv forskel, som adresseres i del II og lægger her vægten på de relationer, de unge indgår i med de professionelle.

Det skal i forbindelse med de forskellige niveauer understreges, at niveauerne selvsagt ikke entydigt kan afgrænses fra hinanden, men derimod at de indgår i et komplekst samspil, hvor de inderste cirkler godt nok er indlejret i de yderste, men ikke desto mindre har varierende grader af autonomi i forhold til hinanden. Niveauerne er i en vis forstand at forstå som analytiske kategorier, som i praksis vil have store overlap, hvilket afspejler sig i eksempelvis en helhedsorienteret tilgang, hvor netop flere niveauer i arbejdet med de unge bringes i spil.

Niveauerne er her fremhævet med det formål for øje at få et analyse- og refleksionsredskab til at få overblik over, hvad der på de forskellige niveauer spiller ind på de unges liv. Figuren og niveauerne kan således bidrage til at sikre en nuanceret tilgang til arbejdet med unges liv på kanten gennem det at få overblik over diverse tiltags forskellige tilgange på forskellige niveauer.

Analyse DEL I

Hverdagsliv på kanten

I dette kapitel retter vi fokus mod de unges hverdagsliv på kanten og deres samlede livssituation, som det ser ud fra de unges eget perspektiv. Vi vil først panorere hen over hele det datamateriale, vi har indsamlet blandt de unge, og indkredse tre forskellige strategier, som overordnet tegner sig, når man ser på de unges håndtering af hverdagslivet på kanten og deres samlede livssituation.

Dernæst zoomer vi ind på en række konkrete aspekter af hverdagslivet på kanten, som optager de unge og fylder i deres fortællinger – fx døgnrytme, forbrug og hashbrug. I tråd med 360 graders perspektivet på ungdomslivet, som vi beskrev i Indledningen, går vi her på tværs af ungdomslivets forskellige arenaer med henblik på at tydeliggøre de sammenhænge og forståelser af hverdagslivet på kanten, som de unge selv etablerer i fortællingerne.

Til sidst i kapitlet løfter vi ikke desto mindre to specifikke arenaer frem – uddannelse og arbejde – som udgør særlige fokuspunkter og som fylder i varierende grad i de unges fortællinger. Når vi fremhæver særligt disse to arenaer, hænger det sammen med, at disse to arenaer i både samfundets og de unges optik udgør de mest centrale arenaer for samfundsmæssig integration (se bl.a. Pedersen 2011). Og dermed, i forhold til de unge på kanten, også for samfundsmæssig eksklusion.

Konkret vil analysen af de unges hverdagsliv og samlede livssituation således bestå af følgende dele:

- Analyse af de unges strategier for overlevelse på kanten.

- Analyse af de unges hverdagsliv
- Analyse af de unges forhold til – og erfaringer med – uddannelse og arbejde

Strategier på kanten

De unge i undersøgelsen befinder sig alle i situationer, der på forskellige måder er strukturelt udfordrende og vanskelige. Mange har ikke et sted at bo, har meget begrænsede økonomiske ressourcer, er i ringe grad integreret i hverken uddannelse eller arbejde, har begrænset socialt netværk etc. Disse strukturelle forhold er imidlertid ikke determinerende for, hvordan de unge håndterer den situation, de befinder sig i. To unge, der umiddelbart befinder sig i samme situation, kan således håndtere situationen meget forskelligt, hvilket både kan komme til udtryk i de valg, de træffer, og i de forestillinger og refleksioner de gør sig om situationen og de valgmuligheder, som måtte knytte sig til den.

I det følgende præsenterer vi tre strategier: **'jeg-klarer-mig-selv'-strategien, isolations-strategien og værdi-strategien**. Strategierne viser, hvordan de unge på forskellige måder navigerer i en situation fyldt med kaos. Forskellene mellem strategierne udkrystalliserer sig ikke blot i forskelle i de valg og refleksioner, de unge gør sig i forhold til deres situation. Der er også forskelle på, hvordan de unge ser deres egne ressourcer og udfordringer i forhold til at håndtere situationen, ligesom der er forskelle på det konkrete møde mellem de unge og de instanser, tilbud og 'systemer', de kommer i kontakt med.

I fremstillingen af de tre strategier vil det konkrete møde mellem de unge og instanserne, der bl.a. tematiseres i Del II af analysen, blive nedtonet til fordel for de unges overordnede navigering gennem tilværelsen og de ydre strukturer og samfundsmæssige betingelser, der sætter rammerne for deres liv. Strategier, herunder coping- og overlevelsesstrategier, forstås ofte som begreber, der skriver sig ind i en psykologisk kontekst. Her trækker vi imidlertid på en forståelse af strategibegrebet, hvor det løftes ud af den psykologiske kontekst og over i en sociologisk sammenhæng, og hvor det kan bidrage til forståelsen af, hvordan mennesker reagerer på social udsathed (Ejrnæs m.fl. 2013; Müller m.fl. 2010). Vi læner os dermed op ad Müller m.fl.'s forståelse af begrebet copingstrategier eller overlevelsesstrategier (Ejrnæs m.fl. 2013; Müller m.fl. 2010), som bl.a. kommer til udtryk her:

”Modtagerne af de laveste ydelser er ikke kun passive ofre for omstændighederne, men de er også aktører, der handler i forhold til deres livsbetingelser og løbende tilpasser sig til nye vilkår og omstændigheder. (...) I analysen fremgår det, at interviewpersonerne især anvender fire former for copingstrategier, som udtrykkes i forskellige konkrete tiltag for at håndtere deres situation” (Müller m.fl. 2010).

De tre forskellige strategier, der tegner sig i vores datamateriale, er konstrueret gennem analyser af, hvad der karakteriserer de unges navigeren i og håndtering af deres livssituation og deres møde med de professionelle. Vi er kommet frem til tre strategier, men der vil givet vis kunne fremanalyseres flere. Hertil kommer, at strategier, som dem vi fremanalysere her, altid vil øve vold på ’virkeligheden’ og den mangfoldighed og kompleksitet, der karakteriserer de unges liv. Strategierne skal dog ikke forstås som favnende alle unge på kanten endsige værende identiske med faktiske eksisterende unge. Nogle unge vil givetvis primært gøre brug af en af de tre strategier og vil dermed have en tilbøjelighed til at ’ligne’ denne. Men der er tale om konstruerede strategier og fortællinger, som konkrete unge vil gøre mere eller mindre brug af til forskellige tider, i forskellige sammenhænge og i relation til forskellige livsområder.

’Jeg-klarer-mig-selv’-strategien

De unge med ’jeg-klarer-mig-selv’-strategien er karakteriseret ved et rigtig langt stykke hen af vejen at have klaret sig selv, også selvom deres udfordringer har været meget store. Måske har de ikke altid tacklet udfordringerne på den mest hensigtsmæssige måde, når man kigger på det over et længere perspektiv, men de har klaret den på den korte bane og er i stand til at finde konkrete løsninger på deres situation.

De har et skarpt blik på, hvor deres liv afviger fra det ’normale’ ungdomsliv. Og de er meget bevidste om at holde fast i deres vennekreds og holde en fod indenfor i et normalt ungdomsliv og normal ungdomskultur, på trods af store problemer som hjemløshed og misbrug. De bruger meget energi på at værne om deres venner og opretholde en facade som værende ’normal’ og en del af en ungdomskultur. Det kan man blandt andet se på deres brug af Facebook, hvor det konsekvent er den ’normale’ side, der vises frem. Det

kan være et billede af dem selv med søsterens søde hund, eller nogle nylakerede negle, der vises frem. Den meget bevidste brug af deres 'normale' side står i kontrast til den udsathed, der i øvrigt præger deres tilværelse. Man kan næsten sige, at de dækker over hjemløshed, misbrug mm. ved at vise og performe normalitet.

Bagsiden af 'jeg-klarer-mig-selv'-strategien er, at de unge, der anvender denne strategi, risikerer at opleve en ekstrem ensomhed. De kan stå helt alene med deres problemer og kan ikke spørge og få råd, fordi de ikke blotter problemernes omfang. De har heller ikke en skulder at græde ud ved, for det vil være for afslørende at bryde sammen og græde. Unge, der gør brug af denne strategi, vil i mange tilfælde mangle et netværk på et netværk blandt familie eller venner, som de oplever kan hjælpe dem eller som de har tillid til. De har typisk ingen steder at gå hen og søge råd, vejledning eller hjælp. De kommer ofte fra hjem, hvor en eller begge forældre kommer fra andre lande, og/eller hvor forældrene ikke har kunnet vejlede dem i eksempelvis, hvordan "systemet" virker eller i andre af livets forhold..

De unge har egentlig heller ikke selv forventninger om at "systemet" kan hjælpe dem, og de bliver nærmest overraskede, når de får hjælp. Disse unge er vant til at klare sig selv. Det er en strategi, de synes at have finpudset helt fra de var børn, når de har oplevet deres forældres utilstrækkelighed. De vil ofte fremstå som svære "at komme ind på livet af". De blotter sig ikke umiddelbart, der er nemlig ingen grund til at blotte sig, når man ikke forventer at få hjælp.

Eksempel

Janina er 24 år gammel. Hun fortæller, hvordan hun har beskyttet sine venner ved ikke reelt at fortælle dem, hvordan hun har det. Hun er bange for, at et ærligt svar vil skabe for stor afstand mellem hende og vennerne, og at de måske vil vælge hende fra, hvis hun fortæller, hvor dårligt hun har det. Hun dukker heller aldrig op før efter kl. 22.00 hos folk. Det tænker hun vil virke for desperat og underforstået afsløre problemets omfang. Hun sørger altid for at fremstå som partypigen, så det hele ikke bliver for tungt. Når hun banker på hos en veninde for at overnatte, er det en fest, der flytter ind og ikke en hjemløs pige uden greb om sit liv.

Hendes tilværelse er på visse måder delt i to. Dels lever hun et liv i hjemløshed og med et hashmisbrug og problemer, hun slet ikke kan overskue,

samtidigt gør hun alt, hvad hun kan for at fremstå som en eftertragtet pige, så veninderne ikke distancerer sig fra hende eller får ondt af hende.

Sammenhængskraften i Janinas familie hænger i en tynd tråd, da moren er dødeligt syg, og faren har flere psykiske lidelser og er meget kontrollerende. Hun har derfor i høj grad trukket sig fra familien og har måttet klare sig selv. Hun har ikke rigtig ladet sig 'samle op' af nogen, før hun sagde ja til misbrugsbehandling på et tidspunkt for under et år siden, da hun havde besluttet sig for at ville ændre på sin tilværelse.

Hun holder tilværelsen gående ved at arbejde lidt rundt omkring, finde sig kæresten, der kan forsørge hende lidt tid. Hun vil ikke være kriminel og er god til at finde på måder at skaffe penge på anden vis, så det bliver til mange vågne timer, og når hun skal i byen, må hun tage stoffer for at holde sig vågen.

Ressourcer:

- De er kompetente problemløsere på særligt den korte bane
- De har holdt fast i et ungdomsliv og nogle venner på trods af, at deres situation langt fra ligner andre unges
- De er opmærksomme på deres egen position/sårbarhed/for-skellighed i forhold til jævnaldrende og samfundet i øvrigt
- De holder sig fri af kriminalitet

Udfordringer:

- De når langt ud, inden de smider håndklædet i ringen og havner dér, hvor systemet må hjælpe
- De fortæller ikke åbent om deres problemer og vil ofte fremstå som mere 'normale' og velfungerende end de er

Hvad gør en positiv forskel:

- Professionelle relationer, der formår at vække disse unges tillid og vise dem, at de godt kan række ud efter hjælp
- Psykologiske redskaber der får lært dem at åbne op for deres problemer og søge hjælp
- Støtte i hverdagen til at begynde at få greb om deres tilværelse

Isolations-strategien

De unge med en isolations-strategi forsøger typisk at glemme problemerne ved at trække sig, give op og håbe noget sker, så det bliver bedre. De er typisk meget lidt handlende og vender tingene indad. De klarer sig som de nu kan, de isolerer sig, de får først hjælp, når den er helt gal. Når disse unge kommer ind i systemet, får de ofte diagnosen PTSD, depression eller borderline. Typisk når de har forsøgt selvmord, eller hutler sig igennem en hverdag på gaden. De har ofte (men ikke altid) selvskadende adfærd i form af spiseforstyrrelser eller cutting. Disse unge beder ligesom de unge med 'jeg-klarer-mig-selv'-strategien ikke om hjælp, de får først hjælp, når systemet finder dem.

Hvad angår netværket i de unge med en isolations-strategi, så har de typisk ikke den klassiske version af et socialt dårlig baggrund, faktisk kan forældrene sagtens være uddannede og økonomisk godt stillet. Men når de unge fortæller om, hvordan deres familier fungerer, tegner der sig et billede af, at nogle af disse unge er blevet opgivet af familien på grund af, at de har holdt fast i et hashmisbrug, har haft store konflikter med deres forældre eller kommer fra familier, der har et meget stærkt image udadtil som vel-fungerende, men indadtil slås med store problemer, de har vanskeligt ved at løse. Disse unges familiebaggrund kan også være præget af dramatiske dødsfald, som efterfølgende ikke er blevet bearbejdet.

Et fællesstræk for de unge med isolations-strategien er, at de stort set ingen kompetencer har i forhold til at få en dagligdag til at fungere på det praktiske niveau. De har nærmest givet op, og bunkerne synes nærmest bogstaveligt at vokse ved siden af dem. De har ikke lært at lave mad, gøre rent, åbne rudekiverter mm. Deres strategi er snarere at trække sig fra det 'normale' hverdagsliv såvel som fra krav og forventninger fra såvel forældre, familie, autoriteter etc.

Eksempel

Allan er 25 år gammel. Vi møder ham på et kommunalt projekt for unge med psykiske lidelser, hvor der arbejdes med at ændre narrativer. Allan bor i egen lejlighed i en større provinsby. Han er tilflytter til byen. Han lever meget tilbagetrukket i sin lejlighed, har en isoleret og meget stille dagligdag. Han har også en støtteperson, en hjemmevejleder, som han er meget knyttet til og afhængig af. Hjemmevejlederen hjælper ham med at få vasket op og

holde lejligheden nogenlunde. Inden han fik en hjemmevejleder, var der kun små gange mellem rod og snavs, og han sov på en lille plads midt imellem bunker af rod, snavset service og tøj etc.

Han fortæller om en svær skolegang med mobning, og han selv havde svært ved ikke at blive hidsig og slås. Han gennemførte en gymnasial uddannelse og havde på det tidspunkt en kammerat. Efter sin studentereksamen går det ned af bakke for ham, han udvikler et galoperende hashmisbrug, som fører til en hashpsykose, og han forsøger selvmord.

Allan føler sig bagefter sine jævnaldrende og føler sig udenfor livet, han skammer sig, når han er sammen med familien. De eneste mennesker han omgås lidt er nogle andre psykisk syge unge, der også går på et projekt, han var lang tid om at komme på. Men da han endelig bliver trukket til at blive en del af det, er han den første, der kommer, og den sidste, der går.

De ansatte på projektet har gjort meget for at få de unge til at omgås og ses og lave almindelige ungdomsting sammen såsom at drikke en kop kaffe sammen og høre noget musik. Projektet er meget vigtigt for ham – det er det eneste sted han kommer. Ofte sidder han bare på sofaerne og ser fjernsyn – men han er med og der er andre mennesker. Det er trygt at vide, at de andre også er sårbare og har dårlige dage. Han vil gerne ud blandt andre mennesker, men det er svært for ham, det skal han have hjælp til, og det skal han blive ved med at have hjælp til, hvis han ikke skal ende helt isoleret.

Ressourcer:

- De vil gerne have et andet liv
- De tager gerne imod støtte og vejledning. Og overgiver gerne ansvaret for deres liv til de professionelle

Udfordringer:

- De isolerer sig
- De magter ikke at holde fast i et 'normalt' ungdomsliv
- De er ikke vant til at få hjælp
- De spørger ikke om hjælp
- De gør ikke væsen af sig
- De har psykiske problemer, der kræver behandling

Hvad gør en positiv forskel:

- Tid til at komme sig
- Psykologiske redskaber
- Hjælp og støtte til at komme i gang med livet
- Hjemmevejleder, der kan støtte dem i at gradvist at tage ansvar og udvikle almindelig færdigheder som at åbne rudekuverter, købe ind, lave mad, vaske tøj etc.

Værdi-strategien

De unge med en værdi-strategi er optagede af værdier, moral, måden vi behandler andre mennesker, dyr og naturen på. Deres strategi handler om ikke at tage en offer-rolle på sig, men derimod at rette opmærksomheden udad og fokusere på samfundsansvar. De ønsker samtidigt selv også at tage et større ansvar for deres egne handlinger. Flere har været involveret i kriminalitet, vold og misbrug, men nærer et stort ønske om at lægge det bag sig, og begrundelsen er, at de ikke kan stå inde for de mennesker de bliver, når de er enten voldelige eller påvirkede. De vil ikke være den slags menneske, som flere af dem der benytter sig af den strategi, formulerer det. De ønsker på den måde at gøre op med både deres egen moral på den ene side, men også for nogens vedkommende samfundets moral, forbrug etc. De gør en dyd ud af, at man skal være et ordentligt menneske, skal være økologiske og/eller forbrugerkritiske og samfundskritiske. Og værdi-strategien synes på den måde at repræsentere en art modstrategi til 'samfundet' og samfundsudviklingen – og en modstrategi til, hvordan de oplever deres liv var tidligere.

Strategien udgør for disse unge en vej væk fra både deres egen fortid, men også fra den mainstream ungdomskultur, som de alligevel ikke rigtig passer ind i eller kan passe ind i. De forsøger på mange måder at etablere nogle rammer for deres tilværelse, som de selv oplever de opstiller og som kan give dem en oplevelse af at have styring på og kontrol over et liv, som de på mange måder ellers føler, de har mistet kontrollen over. Karakteristisk for denne gruppe unge er nemlig, at de typisk har mistet kontrollen over deres tilværelse på grund af misbrug og/eller psykiske lidelser. De taler om deres situation som en, der er opstået, fordi de kom til at 'dreje ud af en forkert vej i livet'. De har en slags 'hovsa, hvad skete der lige her' - oplevelse

af deres nuværende situation. Typisk har de unge 'bare ladet tingene ske' uden tanke for konsekvenserne. Flere er da også i tvivl om det nu er så galt, og om ikke det snart går over og er derfor ikke altid interesseret i at tage imod de tilbud der er.

Eksempler

Laura er 27 år gammel. Hun har en stærk interesse for økologi, dyrevelfærd, bæredygtighed og det naturlige. Hun føler på mange måder, at hun har et mere modent syn på tilværelsen sammenlignet med mange af hendes jævnaldrende. De lader sig rive med af midlertidige og flygtige værdier i ungdomslivet, hvorimod hun orienterer sig mod mere varige og modne værdier.

Det der gør Laura glad er at gøre noget godt for andre mennesker eller for miljøet. Det handler for hende om, at man nogen gange skal kunne være i stand til at glemme sig selv. Hun ønsker at udbrede de værdier, hun tror på og vil også gerne søge at påvirke sine omgivelser i samme retning.

Laura forholder sig kritisk til det samfundspres, der er på unge omkring det at skulle tage en uddannelse. Hun ser det dog på mange måder som et nødvendigt onde, som ikke er til at komme uden om. I stedet bruger Laura sit uddannelsesønske som led i sin værdi-strategi. Gennem uddannelsen drømmer hun derfor om at kunne gøre en forskel og fortæller eksplicit om, at det ikke er på grund af pengene, hun tager en uddannelse.

På sigt ønsker Laura et mere uafhængigt liv, hvor hun selv dyrker sine grøntsager, og i det hele taget er mere selvforsynende og fri af andre. Afledt af Lauras interesse for det naturlige, og herunder afstandtagen til kemikalier, medicin mm., så bruger Laura også det naturlige som argumentation for, at hendes hashforbrug ikke er et stort problem. Hash er et naturprodukt, og derfor langt sundere end meget det andet som andre går og ryger eller drikker.

Ressourcer:

- De vil gerne gøre noget godt
- De er velargumenterende for deres sag
- De er reflekterede
- De forsøger at redde sig selv ved at redde andre

Udfordringer:

- De er kritiske og afstandstagende overfor systemerne, samfundet og omverdenen i det hele taget. De stiller spørgsmålstejn ved om tingene nu ikke også kan gøres meget bedre
- De har behov for at opstille rammerne for deres eget liv. De gør modstand, hvis udefrakommende folk blander sig og reagerer med retfærdighedsargumenter
- De bliver usamarbejdsvillige, hvis de ikke forstår de regler de påtvinges
- De har ikke altid erkendelse af at de har et problem – tror det går over – og derfor ikke altid interesseret i at tage imod de tilbud der er

Hvad gør en positiv forskel:

- At forandringer, uddannelsesforslag, jobs etc. ligger i forlængelse af eller tager afsæt i de værdier, som den unge selv har rammet tilværelsen ind i
- At blive mødt og respekteret som ligeværdig

På tværs af strategierne

Gennemgående for de tre strategier er, at de tegner et billede af unge, som generelt set – om end i forskelligt omfang – er reflekterede omkring deres livssituation. I alle tre strategier, men i særdeleshed i den første og sidste, får vi et billede af unge, der er i stand til at sætte ord på deres situation og på mange måder udtrykker stor indsigt i såvel deres udsathed som deres livssituation på kanten. De er ofte klar over, hvad det er, de gør, og hvordan det påvirker deres situation, men det synes ikke at hjælpe dem til handlingsmæssigt at ændre på deres situation. Det ses fx hos de unge i 'jeg-klarer-mig-selv-strategien, der selv giver udtryk for, at de gemmer sig bag en facade, og at deres normalitet således har karakter af en slags bluff, der lægger sig som et røgslør over deres liv og mulighed for at forandre det. Men samtidig synes der at være tale om et mønster, de er ude af stand til at bryde, fordi det samtidigt spiller en helt central rolle i deres strategi for at håndtere deres situation. Og sådan er det i vid udstrækning på tværs af stra-

tegieerne: De unge kan se mønstret – det de er fanget i – men har vanskeligt ved at bryde ud af det, fordi det også repræsenterer en konkret løsning og håndtering af deres situation.

Samtidig er der forskelle på de mønstre, de unge i de tre strategier er fanget i. Hvor de unge, der trækker på en 'jeg-klarer-mig-selv-strategi', synes at holde næsten krampagtigt fast i et normalt ungdomsliv, har de unge i isolationsstrategien tilsyneladende sluppet taget om det. De magter det ikke og glider ud i en slags skyggetilværelse. Til gengæld tager de gerne imod støtte og vejledning fra de instanser, som evner at række ud efter og gribe dem. De har ikke så meget at miste, og de vil gerne et andet liv. Det er imidlertid ikke altid tilfældet for de unge, der trækker på en værdi-strategi. De definerer sig i vid udstrækning imod 'systemet' og ønsker selv at opstille rammerne for deres liv. De kan derfor blive usamarbejdsvillige, hvis de ikke forstår eller er enige i de rammer, der opstilles for dem. Omvendt er de tilbøjelige til at gå positivt ind i forandringsprocesser, der ligger i forlængelse af de værdier, de selv oplever at stå for.

Selvom de strukturelle positioner, de unge i de tre strategier befinder sig i, i mange henseender er sammenfaldende – de befinder sig alle på kanten af ungdomslivet og underlagt nogle fælles samfundsmæssige vilkår – så

Kilde: Müller m.fl. 2010. figur 3

er der netop forskelle på, hvordan de bevæger sig og navigerer på kanten. Med henblik på at få en mere overordnet forståelse af, hvad disse forskelle består i, vil vi indplacere de tre strategier i en figur indeholdende en typologi med copingstrategier, der har sit ophav i Müller m.fl. 2010, som vi omtalte i indledningen til dette afsnit;

I figuren kredser den horisontale akse om, hvorvidt de unges (hos Müller er det de fattiges) håndtering af egen situation er reaktiv eller proaktiv. Den vertikale akse handler om, hvorvidt håndteringen er langsigtet og strategisk på den ene side eller kortsigtet og dag-til-dag baseret på den anden. De strategier, som fremanalyseres i Ejrnæs m.fl. og Müller m.fl., har overvejende fokus på de fattiges håndtering af deres økonomiske vilkår, mens de strategier, vi har fokus på, er de unges håndtering af deres situation på kanten af ungdomslivet i bredere forstand. Men figurens typologisering af strategier – i kort- og langsigtede samt reaktive og proaktive – fremstår også yderst relevant for denne undersøgelse, der som beskrevet i Indledningen har et mål om at anlægge et håndterings- og forandringsperspektiv på ungdomslivet på kanten (se afsnit om formål og forskningsspørgsmål).

Når vi anskuer de tre strategier inden for denne typologisering, bliver det tydeligt, at de forskellige strategier placerer sig forskelligt i koordinatsystemet. Både 'jeg-klarer-mig-selv'-strategien og værdistrategien kan karakteriseres ved at have proaktiv håndtering eller iboende rettethed mod 'noget'. 'Jeg-klarer-det-selv'-strategien er aktivt orienteret mod det normale ungdomsliv og det at skulle klare sig selv igennem hverdagen. Men i høj grad med det kortsigtede dag-til-dag perspektiv for øje, idet løsningerne typisk ikke rummer en forandringsrettet og problemfokuseret coping, som Müller m.fl. forudsætter for, at strategien kan siges at være langsigtet.

Det kan værdi-strategien derimod siges at være. Den har samme aktive og handlingsorienterede tilgang som 'Jeg-klarer-det-selv'-strategien. Den retter sig væk fra det ungdomsliv, de tidligere har levet og over i retning af et alternativt ungdomsliv, som gør op med såvel deres egen fortid som mange af de værdier de oplever, dominerer i kulturen omkring dem. De unge med værdi-strategien kan således siges at have en proaktiv handlingsorienteret tilgang, der samtidig er langsigtet strategisk. Fokuset på værdierne hjælper nemlig de unge, der gør brug af den strategi til at holde igen i forhold til kriminalitet og brugen af rusmidler, hvilket fremmer deres situation på den lange bane.

Isolationsstrategien adskiller sig fra de to andre ved tilsyneladende ikke at rumme en sådan proaktiv rettedhed – den synes tværtimod at være præget af en bestræbelse på at undgå noget og rummer således en resignation over for krav, udfordringer osv., hvorfor den placeres i venstre side af figuren. Derudover synes den ligesom 'Jeg-klarer-det-selv'-strategien ikke at have et langsigtet og egentligt problemløsende element i sig – det handler om en nu og her-håndtering og er derfor placeret nederst i figuren.

I forhold til figuren – samt hele ovenstående afsnit om de tre strategier – er det vigtigt at huske på, at de unges håndtering af livet på kanten ikke bare består i de valg og overvejelser, de hver for sig gør sig med udgangspunkt i deres strukturelle placering i samfundet. De unge eksisterer ikke i et vakuum, men befinder sig derimod i et konstant og yderst konkret samspil med deres omverden, bl.a. forskellige instanser og tilbud, som griber ind i og har betydning for, hvordan de konkret handler, hvilke konkrete refleksioner de gør sig osv.

Strategierne udgør abstraktioner over faktisk levede unge og deres faktiske liv, der kun i ringe grad griber dette samspil. De kan hjælpe os til at skabe overblik – men til gengæld sløres altså en række konkrete forhold. Med henblik på at løfte nogle af disse forhold frem vil vi i det følgende dykke ned i helt konkrete unges nære beskrivelser af deres hverdagsliv og deres samlede livssituation.

Hverdagsliv på kanten

De unges hverdagsliv udspiller sig, som vi har været inde på, på mange arenaer fra skole/uddannelse/arbejde til fritidsliv og familie- og vennerelationer. Inspireret af det 360 graders perspektiv på ungdomslivet, som er en central tilgang i Center for Ungdomsforskning forskning i og med unge (se endvidere i indledningen), vil vi i det følgende bevæge os igennem de unges hverdagsliv. Med udgangspunkt i en række forskellige tværgående forhold, som handler om struktureringen af hverdagslivet og om ungdomskulturelle fænomener så som byture, udseende, sociale medier etc. zoomer undersøgelsen ind på de unges hverdagsliv som et første skridt ind i en forståelse af deres samlede livssituation.

Hverdagslivet spejler gennemgående, som vi tidligere har været inde på, det 'normale ungdomsliv'. De unge er således yderst optagede af det 'nor-

male' – uanset om de som de unge i 'jeg-klarer-mig selv'-strategien orienterer sig aktivt mod det, eller om de som de unge i værdistrategien orienterer sig i opposition til dette. Deres udsathed er i den forstand et balancearbejde mellem på den ene side at føle sig udsat, udenfor, hægtet af etc. og så samtidigt at søge at udleve dimensioner af et normalt ungdomsliv med byture, mobiltelefoner, shopping og ungdomskulturelle fællesskaber eller en modkulturel normalitet, der lægger afstand til dette ungdomsliv. Temaerne i det følgende er udvalgt efter, hvad der er trådt frem af datamaterialet omkring de unges hverdag.

Det er i forbindelse med denne analyse vigtigt at være opmærksom på, at undersøgelsen her ikke har til formål at løfte de mange rystende historier frem om omsorgssvigt, sorg, tab, angst etc. som undersøgelsens materiale også giver adgang til (jf. metodekapitlet). Ikke desto mindre er det en helt afgørende baggrundsviden for forståelsen af de unges liv, at det, der samlet set kendetegner deres historik, er at de alle er udfordret i relation til at gennemføre en uddannelse og fastholde et job i en længere periode. Derudover går hjemløshed, misbrug, sindslidelser herunder talrige diagnoser og kriminalitet igen hos mange af de unge. Stort set alle unge har brogede eller problematiske familierelationer og har haft en usikker eller ustabil opvækst med omsorgssvigt, dramatiske dødsfald eller lignende. Som det ikke mindst er tilfældet for de unge i isolationsstrategien, kan forældrene godt have været i arbejde og have gennemført uddannelse, men alligevel ikke været i stand til at skabe stabile og støttende rammer. Mange af de unge har oplevet eller været udsat for et eller flere traumer og har PTSD, som har påvirket deres tilværelse. En andel af de unge har haft berøring med et kriminelt miljø, og flere af dem har en plettet straffeattest.

Det flydende hverdagsliv

Gennemgående er de unges hverdagsliv præget af, at mange har vendt om på deres døgnrytme i forhold til 'normalsamfundet', og at de i høj grad lever livet om natten. De sover store dele af dagen, med mindre de er i en sammenhæng, hvor der gøres en aktiv indsats for at få dem op om morgenen. Ariana er 20 år gammel og lige flyttet ind på et herberg for få dage siden, men har allerede en rutine etableret, som indebærer at stå relativt sent op og passe lidt sig selv;

Jamen du ved, jeg plejer at stå op omkring klokken 12 eller deromkring. Så plejer jeg, hvad skal jeg sige, at tage tøj på, gøre mig klar og sådan nogle ting. Og så går jeg ned og ruller mig en smøg med de andre og snakker lidt, du ved. Så plejer jeg at tage ned til kiosken og så lige købe noget at spise. Ja, så jeg plejer ikke så meget. Tit er jeg også hjemme. Altså hvad skal jeg sige til dig, jeg er en meget udendørs type. Jeg kan ikke lide at sidde indenfor så meget, så jeg er tit udenfor og du ved. Ariana, 20 år, boform⁵.

At vende døgnrytmen er noget, som mange 'normale' unge også leger med i ferier og weekender, men som de fleste klarer at få ført tilbage i hverdagene. For de unge på kanten ser det dog anderledes ud. De har i perioder ingen 'hverdag' eller normalitet som bidrager med ydre strukturer og rammer. Så hvad enten problemerne med at komme i gang om morgenen skyldes medicin, stoffer eller depressioner, synes det at virke selvforstærkende og bidrage til en negativ spiral, hvor man hægtes mere og mere af 'normaltiden' og hverdagslivets rutiner, hvilket betyder at livet i stigende grad leves afsondret, ensomt og 'unormalt'.

Anne på 27 kæmper med helt basale problemer med at klare sin dagligdag, rengøring og strukturering. Hun får et psykisk sammenbrud efter at have forsøgt sig med en uddannelse og bliver så sygemeldt;

Så blev jeg bare helt sygemeldt og så satte jeg mig til at spille computer og spillede det 24/7, lavede ikke noget, stod op om morgenen, tog min dyne, satte mig i sofaen, tændte min computer, gik i seng, når jeg slog hovedet ned i keyboardet for så var jeg faldet i søvn. De eneste tidspunkter jeg ikke spillede, var hvis jeg skulle på toilettet, i bad, når min hjemmevejleder eller jeg skulle ned og købe mad, fordi jeg ikke havde mere. Men ellers så sad jeg bare og spillede og spillede og spillede og spillede. Jeg kunne ikke tage offentlig transport selv, så min mor kom ned og hentede

---

5 Boform bruges i denne rapport som den brede benævnelse for herberg, boformer og botilbud bl.a. efter Servicelovens §§ 107 og 110. Dette gøres bl.a. for at sløre indsatserne og de unges identitet. Se desuden figur 4, side 75, for uddybning af indsatstypen.

mig, hvis jeg skulle et eller andet med familien. Anne, 27 år, dagbehandlingstilbud⁶.

De unges udfordringer med døgnrytmen spejler en bredere udfordring med at strukturere hverdagslivet, som gør sig gældende for alle de unge, men i særlig grad for de unge med en isolations-strategi. Emilie på 22 år, med et hashmisbrug og mange uddannelsesbrud bag sig, bor lige nu på hjemløserherberg. Hun fortæller, hvordan dagene bare går og flyder ud i hinanden;

Hvad jeg lavede i går? Jeg spiser rugbrød med avokado og æg hver dag faktisk. Det er det, jeg har råd til at leve af, ja, og så bare, ja hyggede. Og så gik jeg i seng og så noget serie. Jeg laver ikke så meget. Jeg går engang imellem til yoga om torsdagen og det skal jeg også i morgen. Og så har jeg engang imellem været til sådan noget gruppemeditation. Ellers så er jeg lidt sammen med mine veninder. Jeg har fået to gode veninder her. Det er egentlig meget det, jeg får tiden til at gå med. Jeg er bare meget træt. Emilie, 22 år, boform.

Emilie går også på jobcenter og forsøger at passe noget skolegang, men det er meget svært for hende. Trine på 25, der kæmper med depression og socialfobi og har en lang historie i det psykiatriske system, kommer i et dagbehandlingstilbud og fortæller følgende om sin hverdag;

Så sætter jeg kaffe over og så drikker jeg kaffe og ryger cigaretter i en time. Og så skal jeg hjælpe min kæreste, han har ADHD, så han skal have sin medicin, inden han kan finde ud af at stå op. Så får han sin medicin, jeg hjælper ham, så gør jeg mig færdig og så ryger vi lige en morgensmøg sammen. Og så skal jeg afsted. Enten herop (på behandlingstilbuddet) eller i skole. Han er i noget aktivering tre dage om ugen. Trine, 25 år, dagbehandlingstilbud.

---

6 Dagbehandlingstilbud bruges i denne rapport som den brede benævnelse for samværs-, behandlings- og terapitilbud bl.a. efter Servicelovens §§ 101 og 102. Dette gøres bl.a. for at sløre indsatserne og de unges identitet. Se desuden figur 4, side 75, for uddybning af indsatstypen.

Jannik på 25 med store psykiske problemer og en tung diagnose, fortæller at han aldrig bliver rask – hans dagligdag kan se sådan her ud;

Min dag i går. Jamen jeg stod op, jeg gik ud på min altan, og fik min morgenkaffe og morgensmøger som jeg plejer at gøre. Så skrev jeg lidt sms'er rundt til vennerne, og så fik jeg besøg af en veninde om eftermiddagen. Og så snakkede jeg lidt over Skype med en kammerat om aftenen, og så spillede jeg lidt computer, og så gik jeg i seng kl. 23. Jannik, 25 år, dagbehandlingstilbud.

De venner han refererer til og den veninde, han får besøg af er alle nogen, han har truffet på det kommunale tilbud, han kommer på. Det har betydet alverden for ham i retning af at føle sig lidt mere 'almindelig'. Det har, omsat til strategierne, hjulpet ham til at løsne op for den isolations-strategi, som han ellers har lænet sig op ad.

Det gennemgående i de unges fortællinger om hverdagen er samlet set, at tiden er ustruktureret. Dagene flyder sammen, uagtet hvilken af de tre strategier fra forrige afsnit de lægger sig op ad. For nogen hjælper det, hvis de er forsørgere og altså har et barn eller en hund de skal tage sig af, da dagene ellers nemt går i et med hinanden. Andre af de unge er i forskellige tilbud, som i større eller mindre grad hjælper til at bringe en struktur ind i hverdagen. Anne på 27 år med borderline diagnose og en tung familiebaggrund har fået meget hjælp til at lære at planlægge sin dagligdag;

Der kom en fra kommunen, hun hjalp mig med at få vasket op og gjort rent og snakket med mig, få styr på det hjemlige, for det havde jeg ikke. Det var et stort bombekrater, fordi jeg ikke havde noget overskud til noget som helst. Hun hjalp mig langsomt, så jeg fik overskud og begyndte selv at rydde op og jeg tog stadig ikke opvasken, så det hjalp hun mig med. Men jeg begyndte ligesom langsomt at få det bedre med hendes hjælp. Anne, 27 år, dagbehandlingstilbud.

Hverdagsaktiviteter som at tage en opvask, vaske en maskine tøj, lave mad er for nogle af de unge en enorm udfordring. De oplever, at problemerne tårner sig op, og at overskuddet til yderligere at tage vare på ydre og prak-

tiske forhold omkring dem ikke er til stede. Simon på 27 år har massive vanskeligheder med sin dagligdag, han fortæller om der hvor han sover;

Ja, jeg havde faktisk lige præcis en stribe i min seng, hvor jeg lå. Ved siden af der, der var der et tæppe hvor der lå cigaretskodder og hundehår og lejligheden var fuldstændig hærget, når du gik ud i gangen, var der helt sort af skimmelsvamp. Det gør jo rigtig meget at der også bliver styr på mit hjem, det har jo gjort rigtig meget for mig. Simon, 27 år, dagbehandlingstilbud.

For nogle unge er årsagen således manglende mentalt overskud til at kunne tage vare på sig selv og deres eget liv, for andre drejer det sig om, at de er helt uvante og uprøvede i forhold til at skulle få et hjem til at fungere. Det er noget de aldrig har set eller lært. Disse unge savner gennemgående en lang række af de kompetencer, der skal til for at kunne klare sig selv og leve et selvstændigt voksenliv. Den unge her oplever, at den intensive støtte har bidraget til, at hun i højere grad er blevet i stand til at tage vare på sin hverdag.

Betina på 23 år bor hjemme hos en misbrugende mor, som hun har skullet tage vare på hele sin opvækst, og som har lært hende i høj grad at gøre brug af 'jeg-klarere-mig-selv'-strategien. Hverken Betina selv eller hendes mor har haft en struktureret hverdag og lavet noget i mange år. Hun har 'sluppet af', som hun siger og besøgt folk rundt omkring uden at indvie dem i, hvad der er foregået derhjemme. Hun fortæller at hun sover 16-17 timer i døgnnet for at kunne holde livet ud, men samtidigt har hun skullet tage vare på alt selv og har kun haft sig selv at regne med. Hun kommer på et værested, og det er ok, men hun har svært ved at tro på noget;

Det er for sent nu at folk vil hjælpe mig. Altså, de prøver at hjælpe mig hernede og det er også fint nok, men i sidste ende så er det også for sent. Jeg har levet 23 år for mig selv. Det er måske lidt sent at folk prøver at hjælpe mig. Betina, 23 år, aktivitetstilbud⁷.

---

7 Aktivitetstilbud bruges i denne rapport som den brede benævnelse for 'aktivitetstilbud og væresteder' bl.a. efter Servicelovens § 104 samt frivillige tilbud uden visitation. Dette gøres bl.a. for at sløre indsatserne og de unges identitet. Se desuden figur 4, side 75, for uddybning af indsatstypen.

Betina oplever at få hjælp til at strukturere sin hverdag, men for hende som for mange andre af de unge med særligt en 'jeg-klarer-mig-selv'-strategi kendetegnes deres tilgang til omverdenen og særligt de institutionelle sammenhænge de indgår i af, at de bærer på en massiv vrede og skuffelse over ikke at være blevet hjulpet før (Rådet for Socialt Udsatte 2013).

Stoffer – fællesskab, normalitet og marginalisering

For mange af de unge kobler den ustrukturerede og flydende hverdag sig til brugen af stoffer og særligt hash. Mads på 20 er hjemløs, han lider af angst og har domme bag sig for hashrelateret kriminalitet. Han fortæller, hvad massiv hashrygning gør ved hans dagligdag;

Jeg flyttede hjemmefra, da jeg blev 18. Jeg havde prøvet hash før og sådan noget, men så den dag jeg flyttede hjemmefra, så havde man ligesom sit eget sted, og så begyndte jeg bare at ryge mere og mere. Først weekenderne og så blev det hver dag. Det gjorde jeg sådan i to år. Jeg lavede ikke andet end at ryge, fordi når man ryger hash så bekymrer man sig ikke om noget. Man tænker kun på sig selv og det er sådan ligesom det først går op for en når man stopper, at man egentlig bliver nødt til at bearbejde de der tanker på en eller anden måde. Mads, 20 år, dagbehandlingstilbud.

Mange af de unge kæmper med et overforbrug af stoffer. Langt det mest udbredte rusmiddel er hash, som bruges i store mængder for at få dagen til at gå og komme igennem livet. De fleste af de unge har også erfaringer med alle mulige andre stoffer, men hash er det mest almindelige (og det billigste og mest tilgængelige). Der er for de flestes vedkommende tale om et skadeligt forbrug, der er startet meget tidligt i livet, og som de fleste unge ønsker at komme ud af. Men forholdet til særligt hash er omfattet af megen ambivalens. Ida på 24 vil gerne have et helt normalt liv – være som alle andre. Samtidigt er det, der i praksis fylder i hverdagen misbruget, eller det som hun selv kalder et forbrug;

Interviewer: *Hvor meget ryger du?*

Ida: *Åh det er lidt forskelligt, men jeg tror man skal tage den i joints. Er du alene er det måske 2-4 joints du ryger i løbet af en*

dag. Men der er også dage, hvor jeg ryger op til 10 joints om dagen. Det kommer an på om man sidder i selskab eller helt alene. Ida, 24 år, boform.

Ariana, som er 24, nævner i sit interview, at hun har skåret meget ned på sit hashforbrug, hvilket hun ser som positivt. Men hashen er samtidigt hele omdrejningspunktet for hendes sociale netværk, som betyder alt for hende, og da hun bliver bedt om at liste de tre ting, der er vigtigst i hendes liv, nævner hun hashrygning i samme åndedrag, som hun peger på sine veninder;

Mine veninder, mine venner, at ryge hash: Det, som er vigtigt for mig er veninder. Hashen er det vigtigste sammen med mine veninder. Ariana, 24, boform.

Misbruget er således omfattet af en omfattende ambivalens, som handler om på den ene side at nære et ønske om at blive fri af sit misbrug, men samtidigt ønsket om ikke at miste det eneste sociale netværk, der er til rådighed. Hashen er for disse unge en adgangsbillet til det at være en del af et fællesskab og have et socialt netværk, som netop i ungdomsårene spiller en helt afgørende rolle i identitetsprocesserne. Selv for nogle af de unge, som efter eget ønske har søgt hen på et misbrugscenter med ønsket om at komme ud af et misbrug, gribes af ambivalensen og søger mod fællesskaber med andre af de unge på centrene om netop hashen – godt uden for centrene rækkevidde og handlerum.

Hashen er for mange af de unge udover at være adgangsbillet til fællesskaber også noget, der tendentielt normaliserer dem bevidsthedsmæssigt, fordi de på denne måde kan associere sig til det ungdomsliv, hvor et rekreativt forbrug er subkulturelt legitimeret (Simonsen 2014). Det er et meget nemt fællesskab at få adgang til. Også unge, der ikke er udsatte, men vel forankrede i familieliv og uddannelsessystem ryger hash, når de fester og går i byen. Konnotationerne er positive. At bruge stoffer, alkohol og at feste igennem er en del af det at være ung og kan føles normaliserende.

Forestillingen om hash som en legitim og naturliggjort del af ungdomslivet finder vi også blandt de unge – typisk de unge med en værdi-strategi – som adskiller hash fra andre rusmidler, idet det kommer fra naturen og derfor vurderes at være sundt. Men også andre unge, som eksempelvis Rasmus, som

har en datter, han ikke må se på grund af sit forbrug af hash, som heller ikke oplever sit forbrug af hash som problematisk eller skadeligt;

Altså i princippet kan jeg ikke se, hvorfor jeg ikke kan se min datter, fordi jeg ryger hash. Hash det er på en måde noget man slapper af på. Det er ikke en grundmedicin som metamfetamin, amf, coke og alt det der. Jeg sidder da ikke med en sprøjte i min åre. Jeg sidder ikke med alt muligt lort. Jeg er ikke dybt kriminel, jeg passer mig selv altså. Jeg får min dag til at køre efter mit eget hoved altså uden jeg går og laver kriminelle ting nu her altså. Jeg, hvad kan man kalde det, jeg er blevet mere voksen. Så i korte træk er mit ungdomsliv gået ud på druk og vold og stoffer. Undervejs har det været sådan, at jeg stille og roligt fra mit 14. år har haft mere med druk og det ene og det andet, tredje og fjerde.
Rasmus, 21 år, boform.

Hashen forstås her som et middel til at slappe af og indgår således samlet set for mange af de unge som et element i at håndtere forskellige udfordringer i deres liv – i hvert fald så længe de oplever at kunne styre deres forbrug. For nogle fungerer den som selvmedicinering, for andre tjener den andre funktioner. Nanna, med selvmordsforsøg og selvskadende adfærd bag sig er et eksempel på, hvordan hendes brug af hash men også amfetamin og kokain blev rationaliseret gennem behovet for at kunne arbejde mere. Pigen fortæller følgende;

Jeg flytter til byen, og tænker, at ”nu skal jeg bare tjene en masse penge”, men så kommer jeg ud i et stofmisbrug, og så kan jeg jo arbejde mere. Jeg tager amfetamin og kokain. Nanna, 24 år, dagbehandlingstilbud.

Nanna tager stoffer for at kunne arbejde mere. Hun gør i høj grad brug af en 'jeg-klarer-mig-selv'-strategi, der umiddelbart virker helt logisk og sammenhængende for hende, men stoffer er dyrt, og spiralen bliver derfor, at det der til en start skulle hjælpe hende til at klare et stort arbejdspress ender med at føre til, at hun skal arbejde stadig mere for at finansiere det, der vokser sig til et egentligt misbrug.

For flere starter stofferne og hashen med at skulle være en hjælp, men viser sig at være det modsatte. Signe på 18, der har været massivt omsorgssvigt, har ved hjælp af forskellige støttetilbud og et brændende ønske om at komme til at få en normal tilværelse, opnået at komme i gang med en uddannelse og forskellige fritidsaktiviteter. Men hendes baggrund og de udfordringer hun har med sig derfra truer med at vælte læsset. Hun fortæller;

Jeg var begyndt at spille noget teater, og det gav mig stress fordi vi skulle nå så mange ting. Jeg skulle lære så mange ting, jeg havde min skole oveni og mine andre fritidsaktiviteter, og det begyndte sådan at hobe sig op i mit hoved og det kunne jeg bare ikke magte til sidst, så jeg gik ned med stress, så fik jeg en kammerat på besøg, som sagde "Ryg nu en. Det hjælper dig, det hjælper med stress og på alle andre ting. Det hjælper dig med at sove om aftenen. Der kommer ikke til at være nogle problemer fremover". Det gjorde jeg. Jeg hoppede i med begge ben. Sådan startede det. Signe, 18 år, dagbehandlingstilbud.

Hashen starter som løsningen på et problem og kan i en periode normalisere, men mange af de unge oplever, at forbruget tager over og bliver til et egentligt misbrug, som frem for at normalisere fører til en øget marginalisering. Der er således en stor andel af de unge, som selv oplever, at misbrug udgør en central udfordring for dem og en barriere i forhold til at kunne få et 'normalt' liv med uddannelse og arbejde til at fungere. Mange har erfaringer med de destruktive sider af rusmiddelforbruget, nogen fordi det har taget overhånd for dem, andre fordi de selv kommer fra misbrugende familier.

Livet i en kuffert - forbrug og hustleri

De unge på kantens kobling til det ungdomskulturelle og det 'normale' ungdomsliv finder vi ikke alene i relation til de unges brug af rusmidler, men også i relation til andre dele af ungdomslivet. Særligt hos de unge på herbergerne og på gaden i byerne fylder det at have adgang til forbrugsgoder som smarte cykler, tøj og dyre smartphones etc. Ting som kan signalere, at man er en del af en ungdomskultur, og at man kan glide ind i en normalitet. Men tingene er også udtryk for andet og mere end en markering af et tilhør til det kulturelle.

Denise er 23 og hjemløs. Hun har boet utallige steder særligt hos forskellige mænd, som hun har hustlet sig til at kunne bo lidt hos. Nu bor hun på et herberg. Værelset hun bor i er ikke indrettet, tøjet bliver i tasken fremfor i det skab, der er på værelset. Hun har ingen personlige ejendele udover noget moderigtigt tøj, en Macbook Air og en smartphone. Der er bart på alle vægge.

Denises situation er en stærk fortælling om prioriteringerne i ungdomslivet. De få ejendele – computeren og mobilen – kan siges at indgå som elementer i det at leve et liv på farten uden et fast tilhørssted og en bolig. De kan hurtigt pakkes sammen og vidner sammen med den øvrige indretning om, at nogle af de unges liv bærer præg af en høj grad af rodløshed. De dyre ejendele er tillige let omsættelige varer, som flere unge på kanten muligvis har adgang til for en god pris, hvilket gør det tilgængeligt for dem at spejle den 'normale' ungdomskultur. En del af de hjemløse unge formår at skaffe sig tag over hovedet hos venner, familie, på herberger etc., men at etablere et hjem på egen hånd opleves som en udfordring.

Livet i en kuffert, forbruget, dét ofte at være uden arbejde og fast indtægt gør, trods midler fra det offentlige, at mange af de unge på kanten ofte mangler penge. En del klarer sig ifølge deres fortællinger, andre har i perioder grebet til berigelseskriminalitet, hvis de har levet decideret på gaden, men for flere af de unge fører det dem ikke ud i egentlig kriminalitet, men snarere hvad man kunne kalde en slags hustleri. De lever fra hånden til munden, udfører muligvis sort arbejde, låner ting, gør tjenester der kan gældes etc. Nanna beskriver, hvordan hun balancerer på den rigtige side af loven i sin strategi for at få en indtægt;

Interviewer: *Og du fandt en måde at tjene penge på?*

Nanna: *Det gjorde jeg. Hver gang. Så havde jeg sort arbejde eller. Så har jeg lånt en bil, og kørt folk frem og tilbage. Hentede og bragt dem og fået penge for det.*

Interviewer: *Hvilken side af loven har du befundet dig på?*

Nanna: *Jeg har aldrig lavet noget kriminelt. Ikke indbrud eller noget som helst. Nanna, 24 år, dagbehandlingstilbud.*

Kriminalitet fylder dog for flere af de unge, ikke mindst i form af en plettet straffeattest. Hertil kommer, at vold og slåskampe præger flere af de unges nuværende eller tidligere hverdag. Godt en håndfuld af de unge i undersø-

gelsen har fortalt, at de har en voldsdom. Nogen unge har også domme for tyveri/røveri, besiddelse/salg af stoffer, våben mm. om end det er en begrænset andel.

For Oliver på 25 er tingene gået en anden vej. Han har været hjemløs i en periode, men er nu i gang med et grundforløb og har fået en lejlighed, han kan bo i så længe han er under uddannelse. Han er på vej til en normalisering. Han glæder sig og er samtidig også lidt nervøs;

Bare det der med at have en seng at sove i, en rigtig seng, som ikke er en madras eller en sofa eller et eller andet. Det er også det jeg glæder mig allermest til når jeg får min nye lejlighed. Det er det der med sengen. Jeg glæder mig super meget samtidig er jeg også super bange for det, fordi jeg aldrig har boet alene i den forstand. Det der med at være den eneste der er voksen og ansvarlig. Jeg er lidt spændt på, hvordan det kommer til at fungere for mig. Oliver, 25 år, aktivitetstilbud.

Han er bange for ensomheden og for at han skal falde tilbage til den isolations-strategi han tidligere har gjort brug af. Han tematiserer selv dilemmaet om at gå fra de mange mennesker omkring sig, der kan hjælpe, til pludselig at sidde alene i en lejlighed og selv skulle være handlende og proaktiv ved egen kraft.

Sociale medier – en postkasse og et performativt fællesskab

Stort set alle de unge på kanten er på de sociale medier, særligt Facebook, nogen benytter sig flittigt af det, men mange har et udtalt distanceret forhold til dette og andre sociale medier. De unge bruger således de sociale medier på meget forskellige måder, ligesom de tillægger det forskellig betydning.

Nogle af de unge er som sagt hyppige brugere af de sociale medier og har et socialt netværk, som de i høj grad holder ved lige gennem Facebook og andre sociale medier. Herigennem skaber de, som andre unge, kontakt til venner, kærester etc.

En stor del af de unge bruger imidlertid netværkene mere sporadisk og er socialt mere tilbagetrukne, især de unge, der anlægger en isolationsstrategi, er decideret ensomme, hvilket også afspejler sig i den distance de lægger

til de sociale medier. Her bliver medierne en måde at holde kontakten til venner og familie, da adgangen til en mobiltelefon, taletid og opladning af telefon etc. kan være begrænset. For dem kan man i overført forstand sige, at Facebook fungerer som en slags virtuel postkasse – et sted man kan kontaktes, når man ikke har en fysisk adresse, snarere end den fungerer som en levende social platform for interaktion i det daglige.

Det er karakteristisk for de unge på kanten, at de oplever det væsentligt sværere at holde kontakten til deres netværk, idet de lever et mere ustabil liv også økonomisk, så deres telefoner bliver lukkede og forsvinder, og de flytter rundt og har ingen faste holdepunkter, hvor de kan møde deres venner. De oplever at have et behov for en platform, de kan kontaktes på, hvilket stemmer overens med en amerikansk undersøgelse, der finder at hjemløse unge har en tendens til at benytte sociale medier til at opretholde relationer til venner og familie (Rice og Barman-Adhikari 2013).

Emilie, som i høj grad læner sig op ad en værdi-strategi fortæller, at hun på et tidspunkt overvejede at lukke sin profil på Facebook, fordi hun synes meget af det der foregår, er overfladisk, men hun var bange for, at konsekvensen var for stor, idet hun risikerede at miste kontakt til venner og bekendte;

Emilie: Jeg bruger Facebook, men det er ikke vildt meget.

Interviewer: Og hvordan bruger du Facebook?

Emilie: Jamen meget beskeder, også hvis man måske ikke har nummeret på folk, eller man kan se at de lige er online. Og til sådan, og til arrangementer for eksempel, når der sker noget og man kan se okay der sker noget i nærheden eller man bliver inviteret til et eller andet. For eksempel den der ø-lejr jeg skal på, de har en side, så kan man ligesom hvis der er nogen der har et lift eller. Altså sådan nogen ting. Og mad, jeg er inde på sådan nogen sider med mad, vegetarmad og dyrevelfærd og raw food og sådan noget. Emilie, 22 år, boform.

Som det fremgår, rummer Facebook ikke blot mulighed for at få kontakt til venner og bekendte, men danner også ramme om alternative miljøer og værdibaserede fællesskaber, som hun i forlængelse af værdi-strategien lægger vægt på at forbinde sig med.

Flere af de unges brug af Facebook afspejler dog en form for passiv brug, hvor det fungerer som et 'hang out' sted (Larsen 2013). De har der en krog i det 'normale' ungdomsliv, men de benytter i begrænset omfang mediet til at fremstille deres liv. Som Ariana fortæller;

Jeg poster da forskellige billeder og sådan nogle ting på Facebook, men jeg bruger det ikke så meget til sådan nogle statusser, "åh i dag er jeg syg. jeg føler mig syg i dag" du ved. Jeg synes ikke det er så vigtigt, at folk skal vide det. Ariana, 20 år, boform.

Det der lægges på nettet er således gennemgående ting – opdateringer, der signalerer normalitet – besøget hos familien, billede af søsterens hund etc., som vi har været inde på i forbindelse med de unge med en 'jeg-klarer-mig-selv'-strategi. Det kræver et vist overskud at magte den selvfremstilling, der skal til på de sociale medier, så forbruget af dem og tilstedeværelsen er begrænset. Flere af de unge værger sig dog også fra denne selvfremstilling og tager i høj grad afstand fra de sociale medier. Denise på 23 er eksempelvis mere til den fysiske virkelig;

Denise: Puha Facebook, altså jeg bryder mig ikke om det. Det der med at der er så meget teknologi i dag det er bare så forkert synes jeg, fordi at det er vigtigt at komme ud og opleve noget. Det synes jeg man får mere ud af.

Interviewer: Så du er ikke på Facebook?

Denise: Ikke så meget. Jeg kan finde ud af at sætte billeder ind.

Flere af de unge tager afstand fra sociale medier, typisk ikke ved at afmelde deres profiler, men snarere ved at trække sig og skabe en distance. Andre igen – særligt de unge med en værdi-strategi – er mere markante omkring deres afstandstagen og angiver det i højere grad som et politisk statement (Brovall 2014).

Endelig er de sociale medier for nogle også en platform for selvfremstilling. For enkelte af pigerne indgår deres positionering på de sociale medier som en del af en strategi for at skabe sig kontakter også til mænd, der kan give adgang til et sted at overnatte, et måltid mad, eller et lift hjem etc.

Udseende og kroppe

Nogle af pigerne dyrker og bruger deres udseende som en måde at hustle sig – og 'klare-sig-selv' igennem, som vi har været inde på. Men for mange unge på kanten er udseende også koblet til længslen efter den synlige normalitet og det 'normale' ungdomsliv. To piger på 19 og 20 med afrikansk baggrund har brugt dagen på at shoppe og spise ude, og overvejelserne går om aftenen på, om de skal tage i byen eller ej – også selvom det er onsdag. Den ene søster spørger den anden, om hun ser godt nok ud, og om hvorvidt hun skal tage sine store øreringe i eller ej, da hun om lidt skal på date med en fyr, hun lige har mødt. Hendes søster påpeger, at hun vil komme til at ligne en "gangster fra the 'hood'", hvis hun både har øreringe i og bandana på. Udseende og kroppe kobler sig også til generelle skønhedsideal og normer for, hvad der anses for at være den 'rigtige' måde at se ud på.

For en del af de unge fylder spørgsmålet om vægt og særligt det at veje for meget;

Jeg har lige taget på her på det sidste, rigtig meget faktisk. Det gør, at jeg er glad for at jeg skal i gang med træning, fordi det er rigtig svært for mig at styre det hele og jeg vil bare gerne kunne leve normalt. Ida, 24, boform.

Mange vil gerne træne – enten på egen hånd eller i fitnesscentre. De fleste giver udtryk for at være rigtig glade for at få hjælp og støtte til at kunne træne. For nogen handler det om at tabe sig, for andre er det en måde at håndtere sin trang til at ryge hash. Og så kan det også være en måde at skabe struktur i sin hverdag på.

Sofie og Thomas har begge brugt træningen til at tabe sig. Thomas tabte sig 22 kilo på 13 uger, mens han var på højskole, og Sofie tabte 15 kilo i et tilsvarende højskoleforløb. Efterfølgende har Sofie fortsat med fitnessstræning, men kunne ikke lide at træne med de andre fra Perronen, så hun kommer i et andet fitnesscenter i stedet;

Jeg træner også nu. Det er godt for mig at træne. Det er rigtig rigtig godt, men jeg synes det har været svært at være i skole og få det passet ind. Sofie, 26, dagbehandlingstilbud.

Rasmus fortæller, at han for nylig er begyndt at løbe som erstatning for sit hashbrug. Han har fået vendt sit døgn om, og løber derfor midt om natten, når han vågner;

*Ja, for at stresse lidt af. For at komme ud af mit hashmisbrug.
Rasmus, 21, boform.*

Morten har fået et gratis fitnesskort fra misbrugscentret, hvilket han flittigt benytter sig af. Det gode er, at træningen får ham til at glemme lysten til at ryge;

Det lyder mærkeligt, men jeg har fået tilbudt et fitnesskort, og det fitnesskort er rigtig rigtig rigtig godt for mig. For det fitnesskort det gør, at jeg kan gå op og træne når min trang for at ryge den kommer. Så jeg går op og laver noget andet i stedet for. Og sådan så jeg glemmer det der med at ryge. Morten, 19, dagbehandlingstilbud.

Joachim løber meget på rulleskøjter, men for nylig er han også begyndt at styrketræne sin overkrop. Træningens formål er primært at skabe en rytme i Joachims hverdag;

Interviewer: Hvad er det for noget træning?

Joachim: Det er bare styrketræning. Af min overkrop vel og mærke for jeg ruller jo dagligt (griner).

Fem dage om ugen. To hviledage.

Interviewer: Ja. Er det sådan, det er den gode model eller et eller andet?

Joachim: Aner det ikke. Men jeg er total noob [nybegynder] til det der. Jeg er bare begyndt at træne fordi jeg skal prøve at føre noget rytme ind i mit liv. Jeg har ikke noget der ligner rytme overhovedet ellers. Det er totalt random, hvad jeg laver hver dag. Joachim, 29, boform.

Det at dyrke kroppen rummer således andre dimensioner end den ungdomskulturelle, og kobler sig snarere til, hvad vi skal komme nærmere på i undersøgelsens del II, nemlig hvad det er, der gør en positiv forskel for de unge.

Opsamling på hverdagsliv på kanten

Der tegner sig samlet set et billede af et ungdomsliv med en del genkendeligheder fra det 'normale' ungdomsliv, samtidigt med at forskellene er markante.

Det første nedslag i analysen af de unges hverdagsliv sætter fokus på den flydende hverdag. Her er det gennemgående, at hverdagen for mange er meget ustruktureret. Dagene flyder sammen, og nat bliver til dag, når de unge i for høj grad er overladt til sig selv. Nogen er i forskellige tilbud som i større eller mindre grad hjælper til at bringe en struktur ind i hverdagen, men det er samlet set en stor udfordring for de unge på kanten at få en hverdag og en struktur ind i deres liv.

Tæt koblet til hverdagen og manglen på struktur er brugen af rusmidler. Et tema, der gennemgående fylder meget. Set i relation til de tre strategier præsenteret tidligere synes særligt hash at 'kunne noget' på forskellige måder. Tentativt kan man for de unge med en 'jeg-klarer-mig-selv'-strategi sige, at hashen giver adgang til ungdomskulturelle fællesskaber, ligesom hårde stoffer gør det. I forhold til isolations-strategien kan hashen virke dulmende, selvmedicinerende og hjælpe til at få dagene til at gå. Og endeligt i forhold til værdi-strategien indgår hashen som en del af en modkulturel strategi. Hashen og stofferne kan således på forskellige måder ligne elementer fra det 'normale' ungdomsliv, samtidigt med at det for den enkelte unge kan indskrive sig i en langt mere kompleks situation og kontekst, som gør, at formålet med eksempelvis at ryge rækker ud over det at have en sjov aften med vennerne. Mange af de unge oplever, at deres misbrug har magten over dem samtidigt med, at de oplever det som en barriere i forhold til at kunne få et mere 'normalt' liv til at fungere.

Stort set alle de unge på kanten bruger de sociale medier, særligt Facebook. Men karakteren af brugen og omfanget varierer meget. For nogen er det selvfremsstillingen der fylder, som en adgangsbillet til for pigernes vedkommende at finde kærester og mænd, der samtidigt giver adgang til et sted at overnatte, et måltid mad osv. For andre er de sociale medier adgangen til netværk, aftaler og begivenheder. Flere oplever det som en udfordring at holde kontakten til deres netværk, idet de lever et mere ustabil liv – nogen uden fast bolig – men også økonomisk, hvilket fører til telefoner der virker osv.

Endelig er der en del af de unge, som bruger de sociale netværk på en mere sporadisk og tilbagetrukket måde. De trækker sig og synes i højere

grad at være tilskuere til andres ungdomsliv, og endelig er der også unge, særligt dem med en værdi-strategi, der lægger en vis afstand til de sociale medier som en art politisk statement.

På tværs af de forskellige nedslag i de unges hverdagsliv løber et tema omkring relationer. Her er det gennemgående billede, at de unge i høj grad ønsker og savner stærke relationer og netværk. Samtidigt er det udfordrende for mange at vedligeholde deres netværk. Strukturelt er de typisk kort tid af gangen i en sammenhæng (de har ikke flere år med den samme gruppe eller klasse på gymnasiet, studiet etc., som mange andre unge), og mange af deres relationer er således kortvarige og koblet op på den sammenhæng, de nu og her befinder sig i. Flere fortæller om relationer, der vedligeholdes for at få tag over hovedet og mad på bordet, og flere fortæller, at de har måtte bryde med relationer for at komme væk fra eks. stoffer, kriminalitet etc. I relation til familierne mangler mange af de unge fungerende familiære netværk, som de kan række ud efter og trække på. Dette gør sig i særlig grad gældende for de unge med anden etnisk baggrund.

Samlet set er koblingen til ungdomskulturen et tveægget sværd. Det giver oplevelsen af tilknytning til den normalitet, de unge længes efter, men 'normaliteten' og ungdomskulturen slører samtidigt for de problemer de unge står med. I en undersøgelse af Rådet for Socialt Udsatte (2013) tales der om "distanceblændere". Unge der aflæses som mere ressourcestærke end de er, og som på overfladen minder om et ungdomsliv, der ligner alle andres, samtidigt med, at de på mange måder er voldsomt udfordrede.

Hverdagsliv og ungdomsliv på kanten består således af et udfordrende og krævende balancearbejde. Et balancearbejde mellem den yderste marginalisering og social eksklusion på den ene side og på den anden side forskellige lommer af noget, der ligner 'normalitet'.

Vi skal nu forlade de unges hverdagsliv og i det følgende zoome in på to specifikke arenaer – uddannelse og arbejde.

Uddannelse og arbejde på kanten

Uddannelsesperspektiv og -ønske både fylder og ikke fylder for de unge. Gennemgående har ca. 1/3 af de unge gennemført en ungdomsuddannelse, og deres problemer knytter således an til deres sociale og personlige situation og vilkår, og ikke til deres faglige og uddannelsesmæssige kompetencer.

Flertallet af de unge er ikke i gang med en uddannelse, men samtidigt tænker de alle, at uddannelse følger sammen med drømmen om at få et godt liv. Ser vi nærmere på, hvad de unge gør sig af tanker og forestillinger omkring uddannelse og arbejde, tegner der sig forskellige perspektiver. Fel-tet spænder over unge med relativt konkrete planer til unge der har, hvad vi her vil kalde planer med usikre realiseringsmuligheder, som dækker over tanker og forestillinger om uddannelse og arbejdet, der ikke konkret er for-ankret i den unges nuværende liv.

Vi vil i afsnittet her indkredse de unges forhold til uddannelse og arbej-de – og også sidst i afsnittet se nærmere på deres konkrete erfaringer med samme. Vi vil siden vende tilbage til dette tema i del II, men her med den vinkel, at det handler om de møder med uddannelse og arbejde, som kan være med til at gøre en positiv forskel i forhold til de unges situation.

Konkrete planer

Det er gennemgående, at så godt som alle de unge ønsker at tage en ud-dannelse eller fortsætte i uddannelse, der kan bringe dem tættere på det, de forestiller sig arbejdsmæssigt. Med ønsket kobler de unge sig til forestillin-gen om det 'normale' ungdomsliv og til drømmen om den 'normalitet', der følger med det at være i uddannelse og have et arbejde.

De unge forholder sig imidlertid på det konkrete plan meget forskelligt til uddannelse og arbejde. Ariana, som har migrationsbaggrund, er i høj grad bærer af en 'jeg-klarar-mig-selv-strategi' og lever på mange måder fra hån-den til munden. Hun fortæller således om sine uddannelsesplaner;

Jeg ved ikke hvor lang tid de tager de der uddannelser og så-dan noget, alt det der man skal igennem, men det kan godt være, at jeg begynder. Jeg har allerede været i gang. Ariana, 20 år, boform.

Hun forholder sig her distanceret til uddannelse, og hendes tilgang bærer præg af en høj grad af ydre motivation for uddannelse, og hun har ikke no-gen egentlig formulerede ønsker til, hvad hun skal og godt kunne tænke sig. Uddannelse er noget man skal, men samtidigt ikke noget der knytter sig mange overvejelser til. Emilie på 22 forholder sig meget konkret til, hvad hun vil gøre uddannelsesmæssigt;

Altså, jeg har længe, i måske et år, tænkt okay, nu tager jeg en 10. klasse, fordi uanset hvad jeg skal, så vil jeg gerne kunne gøre en forskel et eller andet sted. Og det kræver nok, at jeg har en 10. klasse først, de fleste steder ik'. Så tænker jeg, så kan jeg lige så godt gøre det. Emilie, 22 år, boform.

Jannik forholder sig tillige meget konkret til sin situation, og hans forestillinger tager direkte afsæt i denne. Han har en gymnasial baggrund og kæmper med psykiske problemer. Han er usikker på, hvad hans fremtidsperspektiver er, og han gør sig ikke umiddelbart nogen forestillinger om, at han bliver i stand til at tage en erhvervskompetencegivende uddannelse;

Jeg ved ikke om jeg nogensinde kommer tilbage på skolebænken, fordi jeg har haft så mange dårlige erfaringer med det, men jeg tror på at jeg måske kan komme så langt, at jeg kan komme ud i et flex-job. Jannik, 25 år, dagbehandlingstilbud.

For nogle af de unge, som Jannik her, forholder planerne og drømmene om uddannelse og arbejde sig snævert til deres konkrete situation. Deres forestillinger tager afsæt i, hvad de vurderer som realistisk set i forhold til deres konkrete situation og erfaringer, og dermed tager de afsæt i forhold som egen psykisk tilstand, egne styrker og svagheder, kæresteforhold, familie, økonomi, forsørgelse, krav på diverse uddannelser etc. Planerne er her, hvad vi vil kalde for realitetsforankrede, idet de kan siges at rumme grader af formulerede mål samt også forestillinger om, hvordan målet skal nås, og hvordan det er koblet til den unges konkrete situation, interesser og handlemuligheder.

Drømmende planer

Langt størstedelen af de unge har imidlertid ikke realitetsforankrede planer, og gennemgående kendetegner det mange af de unges uddannelsesplaner, at de er meget ambitiøse (f.eks. husdyrvidenskab, musiker fra konservatoriet, kreativ grafiker, pædagog eller psykolog). Et eksempel er følgende;

Aiesha på 19 fra Somalia starter på VUC i næste uge, hvor hun skal tage en 9. klasse. Hun har aldrig været skolemenneske, men

hun vil gerne være sygeplejerske, fordi hun gerne vil gøre noget for andre. Når hun besøger et hospital eller lignende får hun en følelse af, at de ansatte virkelig rykker og gør noget. Feltnoter, boform.

Hendes fortælling vidner om et ønske om at gøre en forskel for andre, og er samtidig præget af et højt ambitionsniveau. Det høje ambitionsniveau er på mange måder eksemplarisk for mange af de unges forestillinger om uddannelse og arbejde. Samtidigt er det gennemgående, at der er stor afstand mellem disse forestillinger og så de mere erfaringsbaserede og objektive forhold og vilkår omkring deres situation. Det skal vi vende tilbage til. Pointen er her, at drømmene synes at blive produceret med afsæt i et følelsesmæssigt univers, der handler om, at uddannelse og et kommende arbejde har til formål at dække nogle følelsesmæssige behov. Behov for eksempelvis at gøre en forskel for andre, at gøre egne erfaringer med mistrivsel, misbrug etc. til kompetencer etc. Morten, som er 19 år gammel, udviser en høj grad af refleksion og intelligens og har et stort misbrug og en spiseforstyrrelse, har følgende planer, som sætter denne pointe på spidsen;

Det er rent personligt, og det er ikke noget uddannelsesmæssigt. Jeg vil på HF og så blive pædagog, pædagoguddannelsen er meget personligt, og når jeg har taget det, så skubber jeg det til siden. Så har jeg min HF som en reserve, hvis det andet ikke fungerer. Det er bare en plan B. Men jeg vil gerne tage bageruddannelsen og så er jeg færdig. Morten, 19 år, dagbehandlingstilbud.

Den tætte kobling mellem uddannelsesdrømmene og hvad man kunne kalde de mere følelsesmæssige behov, understreges af, at det er over halvdelen af de unge, der har medvirket i undersøgelsen, der producerer en fremtidsforestilling om selv at blive behandlere eller arbejde indenfor omsorgsrelaterede erhverv. De vil være pædagoger, misbrugskonsulenter, psykologer, skolelærere og sygeplejersker, hvilket kan tolkes som en understregning af et gennemgående følelsesmæssigt behov for at gøre en forskel for andre. Hjælpe andre der har været i samme situation som dem selv. Årsagen til denne massive orientering mod omsorgsrelaterede jobs er selvsagt mere kompleks og kan også hænge sammen med, at det er de erhvervsgrupper, de unge kender bedst til.

Set i relation til forestillingernes tætte kobling til et mere følelsesmæssigt univers, er det bemærkelsesværdigt, at uddannelse og arbejde dermed i en vis forstand afkobles den funktion, som hører det klassiske lønarbejde til, og hvor det primære formål med arbejdet og det at tage en uddannelse, er forsørgelsen. Uddannelse og arbejde bliver – sat på spidsen – omformet til en arena for identitetsarbejde frem for forsørgelse. Forestillingerne om uddannelse og arbejde indgår som byggesten i det identitetsarbejde, som de unge er i gang med og bruger til at bygge sig selv op af. De synes så at sige at forsøge at omsætte deres egne problematiske baggrunde og livserfaringer til noget, de kan bruge 'positivt' fremadrettet. Det er dog værd at bemærke, at dette identitetsarbejde knytter an til forestillinger og drømme, snarere end til konkrete erfaringer med uddannelse og arbejde, det skal vi vende tilbage til.

De unge på kantens drømmende forestillinger om uddannelse og arbejde handler således også om, at de gennem de ambitiøse forestillinger kobler sig på den generelle ungdomskultur og det 'normale' ungdomslivs identitetsvalg, som vi var inde på i indledningen. Her er netop det, at have en plan og forme sig en identitet gennem det at 'blive til noget' helt centralt (Illeris m.fl. 2009). Set i lyset af forandringer koblet til konkurrencestaten synes denne tendens at blive yderligere forstærket (Pedersen 2011).

Ønskerne og drømmene udtrykker således samlet set også en længsel efter normalitet og det at kunne blive samfundsmæssigt anerkendt og integreret. Trine på 25 med social fobi og depression understreger dette;

Hvis jeg kunne vælge frit i hele verden, så læste jeg et eller andet mega sejt på universitetet. Men jeg er jo lidt begrænset, fordi jeg ikke kan mere, end det jeg gør nu. Trine, 25, dagbehandlingstilbud.

Citatet understreger, at forestillinger om uddannelse også handler om signalet og den identitet man kan blive bærer af gennem det at gå på en 'sej' uddannelse, og den samfundsmæssige anerkendelse, der ligger i det. Og så taler Trine samtidigt kontrasten frem til det, der er hendes konkrete situation nu, hvor hun er i et behandlingstilbud, og hvor hun oplever at hendes handlerum er begrænset.

Men en ting er drømmene, en anden er netop, hvordan de kobler sig til de unges mere objektive situation – den realitet de befinder sig i, deres erfaringer og mentale tilstand. Eller til det som ungdomsforskeren Thomas Ziehe

har kaldt den samfundsmæssige kulde, og som handler om forhold som faglige og personlige kvalifikationer, begrænset antal lærepladser, adgangskrav, arbejds erfaringer etc. (Ziehe 1995).

Joachim på 29, der bor på et forsorgshjem, har en lang drukkarriere med mange nedture bag sig. Han har problemer med at styre sine aggressioner og har efter eget udsagn svært ved at omgås andre. Med afsæt i den oplevelse af sig selv og hans følelsesmæssige behov giver det således mening for ham at tænke i en karriere, hvor han kan komme til at bo alene i naturen og være ude altid;

Jeg tænker på at blive skovtekniker. Det er jeg kommet frem til indtil videre, for jeg kunne godt tænke mig at blive skovridder eller skovfoged, men det er en gymnasial uddannelse, og det der med skolepapirer og mig er ikke særlig gode venner. Joachim, 29 år, boform.

Følelsesmæssigt giver drømmen rigtig god mening, men den er for en del af de unge fulgt af en usikkerhed eller ambivalens i forhold til netop deres mere objektive situation. Det er centralt her, at det er en ambivalens og ikke en egentlig realitetsforandring og kobling af drømmene til den 'samfundsmæssige kulde', der er at spore. Freja, som er 23 år gammel, er alene med sin søn og har haft et mangeårigt misbrug har følgende drøm;

Jeg ville gerne have overskud til at læse, til rent faktisk at tage en uddannelse. Skolelærer. Noget i den stil. Men det har lange udsigter endnu fordi en almindelig uddannelse, kan jeg ikke tidsmæssigt holde til. Det er for mange timer. Freja, 23 år, aktivitetstilbud.

Hos den unge her er der en drøm om en uddannelse, men også en konstatering af at processen frem til en eventuel realisering vil være lang. Og netop processen i forhold til, hvordan de unges drømme bliver koblet til de mere objektive forhold omkring deres situation, er interessant. 27-årige Anne, med stofmisbrug og diagnoser, har en drøm;

Jeg skal på HF sådan som planerne er, og det jeg føler for lige nu, fordi jeg ikke har kunnet se en fremtid før. Fordi jeg har været meget fastlåst i det med kosmetolog, hvilket jeg ikke kan gå videre

med pga. min hånd, men at nu kan jeg se at jeg skal have en HF og så vil jeg på universitetet bagefter og læse til psykolog. Det har jeg faktisk først fundet ud af nu her for en uge siden. Nu har jeg en fremtid, nu kan jeg se mig selv. Jeg har ikke kunne se mig selv lave noget før, og det kan jeg nu og det er på grund af behandlingstilbuddet her. Anne, 27 år, dagbehandlingstilbud.

Processen her er interessant og analytisk bemærkelsesværdig. Den understreger i en vis forstand pointen om, at drømmene forholdes til et følelsesmæssigt univers snarere end at blive forhold til de konkrete forhold, der måtte kendetegne den unges situation. Derfor kan drømmene og de konkrete planer også gå fra at ville være blomsterbinder til at være psykolog. Problemstillingen er genkendelig i forhold til også andre grupper af unge (Juul in progress; Lundby in progress). Der kommer imidlertid en helt særlig dimension ind i forbindelse med unge på kanten, da drømmene og arbejdsforestillingerne er bærere af længsel efter 'normalitet' og identitet og på den måde kan virke motiverende i et ellers fastlåst liv. Den unge her får konkret skabt sig en plan, men planen opstår netop på baggrund af en følelse. En følelse af at kunne se sig selv identitetsmæssigt placeret. Planen er ikke et resultat af, endsiges forankret i, hvad der er hendes konkrete muligheder, situation, erfaringer etc. Den har med andre ord usikre realiseringsmuligheder.

De professionelles rolle

Det interessante er i den forbindelse, hvordan de professionelle taler ind i dette gab mellem det følelsesmæssige univers og de objektive forhold. På en hjemmeside, som kommer fra et af de projekter, de unge er på, står der;

For at du kan realisere med dine ønsker til uddannelse, er det vigtigt, at du selv tager ansvar for det der skal ske med dig her på stedet. At tage ansvar betyder hos os, at du deltager aktivt. Du ved bedst selv, hvor du gerne vil hen, og vi vil sammen med dig gøre alt hvad vi kan for, at dine drømme og ambitioner bliver opfyldt. Det skal nok nytte, hvis vi prøver sammen⁸.

---

8 Teksten her er anonymiseret uden, at der er ændret i indholdet og betydningen af det skrevne. Dette svarer til, hvad der er gjort i de øvrige citater i rapporten.

Men situationen er kompleks. For den velvillighed, der måtte være i den institutionelle sektor og blandt de professionelle her, genspejles med al sandsynlighed ikke på arbejdsmarkedet, endsige i store dele af det ordinære uddannelsessystem. Her dominerer snarere den såkaldte 'samfundsmæssige kulde' og dermed såvel formelle krav om eksaminer, gennemsnit etc., som kompetencekrav, mødestabilitet, robusthed, omstillingsparathed etc. Nogle af de professionelle i undersøgelsen sætter ord på, hvordan de oplever de unges forestillinger om uddannelse;

Mange af de unge har en vilje til uddannelse, men mangler blikket for de udfordringer, de måtte have, som går forud for uddannelse.
Feltnoter, samtale med gadeplansarbejder;

Flere af de unge føler sig meget motiverede til at tage en uddannelse, men KAN ikke. Der er brug for sidemandsoplæring, mesterlære som hidtil eller lignende. Feltnoter, møde i samarbejdsgruppe om tidligere brugere af ungdomsklub.

De vurderer således, at det er få af de unge på kanten, der er i stand til at passe et ordinært uddannelses tilbud eller et arbejde regelmæssigt med de krav, der nu stilles i den givne sammenhæng. Samtidigt synes de professionelle i den sociale sektor i et vist omfang at understøtte et fokus hos de unge på, hvad de kunne tænke sig, og hvad de drømmer om. Tænkningen bag denne understøttelse synes at være, at i drømmene er der håb at finde, i liv der ellers er domineret af udfordringer, skuffelser og nederlag. Og når de ikke hele vejen, får de måske fuldført noget andet på vejen dertil. I relation til mødet med de professionelle i beskæftigelsessektoren synes samme tendens at blive understøttet, idet opgaven her er at få realiseret uddannelsespålægget så hurtigt det er muligt. Så uddannelsesønsker fra de unge er således typisk netop det, som her efterlyses (det er i den forbindelse blevet diskuteret, om uddannelsespålægget især i nogle kommuner er blevet effektueret for hurtigt). På et generelt plan synes datamaterialet således samlet set at give indtryk af, at de unge i undersøgelsen følges på vej af mange af de professionelle fra såvel den sociale sektor som den beskæftigelsesrettede til at formulere en drøm om, at det, de gerne vil, også angiver den retning, de skal søge i.

Det skal i denne forbindelse dog understreges, at data på dette punkt ikke er omfattende, og konklusionerne derfor bør tages med forsigtighed. Ligeledes er det ikke muligt på baggrund af denne undersøgelse at pege på, hvorvidt vejen frem er at sige til en ung, at vedkommende skal være glad, hvis de bare kan blive et eller andet, der kan gøre dem selvforsørgende eller måske bare selvhjulpne. Formålet her er at pege på et dilemma i relation til netop spørgsmålet om de unge på kantens perspektiver og at undersøge, hvilke roller drømme spiller for de unge i deres bevægelser på kanten.

Erfaringer med uddannelse og arbejde

Men en ting er de unges forestillinger, en anden er de konkrete møder, der finder sted mellem de unge og det ordinære uddannelsessystem og arbejdsmarked. De erfaringer de gør sig i forbindelse med deltagelse i uddannelse eller på arbejdsmarkedet.

Flere af de unge har været i gang med ordinære ungdomsuddannelser – og nogle op til mange gange. Emilie på 22 uden fast bopæl med et mangeårigt hashmisbrug bag sig har haft mange forsøg i uddannelsessystemet;

Jeg kan selvfølgelig godt stå op om morgenen, men det er virkelig virkelig svært for mig. Også når jeg har haft et arbejde og det er også selvom jeg går tidligt i seng. Så kan jeg måske møde til tiden i en uge eller fjorten dage og så mister jeg interessen. Og så kan jeg ikke. Og derfor har jeg så også svært ved at skulle finde ud af, hvad skal jeg være, hvad skal jeg læse og hvad skal der ske.

Emilie, 22 år, boform.

Hun har gennemført et grundforløb to gange på samme erhvervsuddannelse og har også haft en læreplads, men oplevede kort efter hun startede, at det ikke var kreativt nok, og at det blev for kedeligt for hende. Hun forlader derfor lærepladsen. Som citatet vidner om, er udholdenheden ikke stor, og hendes motivation for uddannelse oplever hun skal næres af, at det vækker hendes interesse og ikke af, at det på sigt vil kunne gøre hende selvforsørgende. Tendensen er den samme, som vi har været inde på tidligere i dette afsnit. Endnu en ung bekræfter denne tendens.

Oliver på 25 år er hjemløs, har mange problemer med alt muligt i dagligdagen, men han er i gang med en kokkeuddannelse, hvilket betyder alt for

ham. Det vil han virkelig gerne og er også klar over, at uddannelsen er adgangsbilletten til den normalitet med Tivoliture med datteren han drømmer om. Samtidigt har han fået en læreplads tilbudt, men har ikke sagt ja, da han vil se, om der kommer noget bedre;

Jeg vil gerne vente til sidste øjeblik med at sige ja til et eller andet, fordi selvom jeg har fået tilbudt noget så kan jeg jo stadig selv gå ud og søge. Jeg ved så også godt, at det også godt kan være lidt farligt. Det kan jo være at de finder en anden en i mellemtiden, men det er bare vigtigt for mig at jeg finder en læreplads, hvor jeg føler, at det er her, jeg har det bedst. Oliver, 25 år, aktivitetstilbud.

Igen er den bærende logik, at arbejdet og uddannelsen skal tale ind i en følelsesmæssig oplevelse af, hvor han har det bedst. Den ydre logik, der handler om, at der er rift om lærepladserne, og at han kan være ekstra udsat i forhold til at få en læreplads grundet hans historik og situation, synes at fortone sig.

Men der er også andre typer af fortællinger om mødet med det formelle uddannelsessystem og arbejdsmarkedet. Sofie står overfor at skulle starte på pædagoguddannelsen. Hun har en lang historie indenfor psykiatrien og er bevidst om, at det bliver en stor omvæltning for hende at starte. Hun kæmper med angst og depressioner;

Jamen, så skal jeg komme ind på pædagoguddannelsen, og så skal jeg lære at håndtere det. Jeg har jo ikke haft et fuldt skoleskema de sidste to år. Det har jo været nogle meget få fag. Hvis jeg kommer ind, så bliver det noget af en mundfuld. Jeg håber da, at jeg om fire år har min bachelor, og så kan jeg beslutte, om jeg vil læse videre på den eller ikke. Det kan jo være, at der sker et eller andet. Jeg ved ikke hvordan. Sofie, 26 år, dagbehandlingstilbud.

Muligheden for, at hun kommer til at gennemføre den uddannelse, hun skal til at starte på, er selvsagt til stede. Men det vil utvivlsomt kræve stor støtte undervejs, og det er svært at forudsige, hvorvidt en sådan er til stede på

studiet. Men muligheden for, at det ikke lykkes er også i høj grad til stede. Flere af de unge har netop erfaringer med mislykkede forsøg på uddannelse og nogle af dem mange gange. Balancen er hårfin mellem at tro på de unge og understøtte deres ønsker og så samtidigt at hindre dem i at løbe ind i konstante fiaskoer i forsøget på at møde det 'normale' ungdomsliv, som drømmene i høj grad er bærere af.

Et eksempel på et sådan forsøg er 25-årige Thomas med uddannelses-pålæg i gang med gennem en uddannelse som montør. Han har været i gang med seks lærepladser uden at det er lykkedes. Hver gang fører det til et nederlag og store psykiske nedture, fordi han ikke kan leve op til de ordinære krav;

Jeg fik lige pludselig at vide, at de ikke længere ville have mig, fordi de ikke syntes, at jeg var effektiv nok. Og det knækkede mig igen. Grunden til, at de ikke syntes, at jeg var effektiv nok, det var netop fordi, at jeg er så stor, som jeg er. Jeg er ikke ligefrem den hurtigste i flokken, men det havde de også fået at vide. At jeg er nødt til at tage det i mit eget tempo, fordi jeg kan risikere at få rygproblemer. Thomas, 25 år, dagbehandlingstilbud.

Der er blevet gjort alt muligt fra forskellige professionelle instansers side for, at han kan få en uddannelse og realisere drømmen. Han har haft flere kontaktpersoner til at hjælpe og støtte undervejs, når det har været svært. Han fortæller;

Jeg tog grædende afsted om morgenen, og jeg havde allermest lyst til bare at blive hjemme, fordi jeg havde det ad helvedes til. Men jeg tænkte, "Nej! Jeg har ikke lyst til at blive hjemme." Jeg tog afsted. Kom og viste, at jeg var hamrende ked af det. Havde en snak med Karen Lise, som er min kontaktperson, vi sad også og snakkede det igennem og alt muligt. Og det hjalp! Det hjalp at få snakket igennem og så komme og vise, "Jamen, det er okay at være ked af det. De andre accepterer dig." Og de kom og sagde til mig, dagen efter, "det var rigtig fedt, at du kom og viste, at du var ked af det." Altså, jeg fik så meget ros for det. Thomas, 25 år, dagbehandlingstilbud.

Thomas vil så gerne, og han kan tage imod hjælp, og han kan udvikle sig, men det fører til stadighed ikke til en fastholdelse på arbejdspladsen, og drømmen er der stadig:

Jeg mangler kun et år, men jeg skal være ude i det praktiske i et års tid og det er svært, men så har jeg papir på en uddannelse. Og det håber jeg på, at jeg kan få gjort færdig. Det er, det er min største drøm i øjeblikket. Thomas, 25 år, dagbehandlingstilbud.

Spørgsmålet er her, hvilke muligheder der så tegner sig for en ung mand som Thomas? Uddannelsespålægget retter sig i den forbindelse mod det ordinære uddannelsessystem, og det er her uklart, hvad mulighederne alternativt er. Paradokset omkring perspektiver og særligt realitetsforankrede perspektiver for de unge i mødet mellem uddannelsespålæg og drømme bliver sat yderligere på spidsen hos Anne. Hun er 27 år gammel og har for relativt nylig fået en borderline diagnose. Hun har taget hash, kokain og amfetamin i mange år, hun kæmper også med overvægt. Hun har en drøm om at blive psykolog og er helt med på uddannelsespålægget og målet om at skulle tage en uddannelse. Hun er på interviewtidspunktet uden egen bolig og interviewes i et ungecenter, hvor hun kommer om dagen;

Jeg havde skåret i mig selv og var indlagt i næsten 2 måneder og blev skrevet ud lidt før jul, fordi at der havde jeg det bedre og havde fået at vide at jeg var blevet fejldiagnosticeret til at starte med. Første gang havde jeg bare fået erklæret depression, men jeg havde altså borderline og var blevet fejlmedicineret, psykiateren sagde, at hvis jeg kom ud på den anden side og fik det bedre, så var det et mirakel. Jeg var tæt på at blive førtidspensionist. Anne, 27 år, dagbehandlingstilbud.

På trods af disse massive vanskeligheder og indlæggelser er hun omkring jobcenteret, fordi hun har et uddannelsespålæg og fordi hun håber på at kunne komme til at realisere sin drøm;

Jeg brugte weekender på psykiatrisk skadestue mellem min første og anden indlæggelse, men efter min anden indlæggelse begynd-

te jeg så på jobcenteret og skulle sidde i et eller andet lokale og lære at skrive et CV. Anne, 27 år, dagbehandlingstilbud.

Der gøres således mange forsøg, men spørgsmålet er, hvad der kan siges at være meningsfulde horisonter i den situation og med det handlerum, som Anne her har? Anne fortæller, hvordan hun har oplevet det at få et uddannelsespålæg;

Så startede de med at smide mig i praktik på noget der hed Planteland, der var et havecenter og, blomsterbinder i fire dage om ugen og fire timer om gangen, Der klarede jeg at være en dag og så da jeg skulle derhen næste dag, så brød jeg sammen, og min chef derude han tog med mig ned til samtale i kommunen og sagde "det der kan I godt droppe. Hun kan ikke klare så lang tid som I vil have det til." Jeg tror det blev til en dag om ugen et par timer. Anne, 27 år, dagbehandlingstilbud.

Mange af de unge er spændt ud i en ambivalens mellem på den ene side ønsket om at kunne gennemføre en uddannelse og bevidstheden om, at det såvel lovgivningsmæssigt som identitetsmæssigt i en vis forstand er en forventning og et krav. Og så på den anden side en for nogens vedkommende afgrundsdyb mangel på tro på, at det kan lade sig gøre. At de kan leve op til kravene som i varierende omfang også er internaliseret som egne forventninger til dem selv. En ambivalens som i individualiseringsterminologien for nogle er blevet internaliseret som en indre forventning og ønsketænkning. En ønsketænkning, der som vi har været inde på løbende, i høj grad handler om længslen efter 'normalitet'.

Vi skal senere i del II vende tilbage til spørgsmålet om uddannelse og arbejde og om meningsfulde perspektiver for de unge på kanten.

Opsamling på uddannelse og arbejde på kanten

En væsentlig del af de unge har erfaringer med uddannelse og arbejde, og flere har også gennemført en ungdomsuddannelse.

Stort set alle de unge vil gerne have en uddannelse og et arbejde, som opleves som adgangsgivende til både værdighed og identitet. Men de unges forestillinger, planer og drømme i relation til uddannelse og arbejde va-

rierer også. Hvor nogen har konkrete planer om, hvad de skal, står andre mere tøvende overfor, hvilken vej de skal gå, og endeligt har en stor del af de unge relativt specifikke og ambitiøse drømme om, hvad de godt kunne tænke sig.

Mange af de unges forestillinger om uddannelse og arbejde synes imidlertid i et vist omfang løsrevet fra objektive forhold knyttet til såvel den enkelte unge som til uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet generet. I princippet er alle muligheder tilgængelige for alle unge i de drømmende planer, kunne man noget karikeret sige.

De unges forestillinger og drømme handler i deres subjektive perspektiv om, at opleve sig som 'normal' og derigennem også at få adgang til de identitetsmæssige byggesten, som planer om uddannelse og arbejde kan bidrage med i ungdomsårene. Således producerer drømmene et følelsesmæssigt univers, hvor formålet med uddannelse bliver det at nære håb og udleve følelsesmæssige behov. Dermed bliver forestillingerne og drømmene tendentielt afkoblet en mere traditionel lønarbejderorientering, som placerer forsørgelsen som den primære værdi ved et arbejde.

Dermed læner de unge på kantens forestillinger om uddannelse og arbejde sig i høj grad op af det normalitetsbegreb, som vi ser unge være bærere af generelt. Forskellen er imidlertid, at de unge på kantens handlerum og forudsætninger for at realisere sådanne forestillinger og drømme er udfordret. For mange fører det konkrete møde med det ordinære uddannelsessystem og arbejdsmarkedet til nederlag og negative forandringer, hvilket vi skal vende tilbage til i del II. De forsøger, understøttet af de professionelle, at hente identitet i det 'normale' helt i tråd med også de politiske målsætninger om, at så mange unge som muligt skal integreres i ordinær uddannelse. Men de unge møder i høj grad modstand i dette møde og kommer således til at producere identitetsmæssige nederlag og afvisninger – og faren for yderligere eksklusion er dermed til stede.

Vi forlader nu del I af rapporten og retter i stedet fokus på de tiltag og tilbud, der retter sig mod unge på kanten og ser nærmere på, hvor der her er positive forandringer at spore i de unges fortællinger.

Analyse DEL II

Positive forandringer for de unge på kanten

I dette kapitel zoomer vi ind på de indsatser, som rettes mod de unge på kanten. I første del af kapitlet sætter vi fokus på, hvilke typer indsatser der tilbydes de unge, hvad kerneydelsen i indsatserne er, samt hvilke specifikke ungegrupper, de retter sig mod. Vi går ikke i dybden med de enkelte indsatser, men formulerer derimod en typologi, der skal danne et overblik over det samlede felt af indsatser målrettet de unge på kanten.

I anden del af kapitlet dykker vi ned i de unges fortællinger om, hvilke oplevelser og erfaringer i indsatserne, der har været med til at skabe positive forandringer i deres hverdagsliv og/eller i deres videre livssituation. Vi vil også tematisere nogle af de udfordringer og barrierer, der har stillet sig i vejen for de positive forandringer. I den forbindelse vil vi udover de unges fortællinger også inddrage de professionelles perspektiver og forståelser, således at de unges perspektiver ikke står alene.

Indsatser over for unge på kanten

Det felt, der tegner sig omkring indsatser rettet mod unge på kanten, er uhyre broget, komplekst og vanskeligt at få overblik over. Det være sig både for de professionelle, ansatte som frivillige og ikke mindst de udsatte unge, der er en del af feltet. Feltets kompleksitet skyldes ikke mindst, at der er:

- Forskellige typer og kombinationer af målsætninger og målgrupper i spil (misbrug, psykiske lidelser etc.)

- Indsatserne navngives på mange forskellige måder, der ikke umiddelbart fortæller noget om indsatsen (netværket, vejviseren, platformen, den åbne dør etc.)
- Den institutionelle forankring varierer fra offentlige til private og frivillige indsatser
- Og der er ydermere mange forskellige fagligheder involveret (socialrådgivere, psykologer, terapeuter, frivillige etc.)

De unge på kanten bevæger sig imidlertid ind og ud af de forskellige indsatser, og de unge har hver deres særlige historik og tilknytning til feltet, der hænger sammen med det særlige støttebehov, de måtte have, hvilke ressourcer der har været til rådighed i deres kommune, hvor i landet de bor, og hvordan de er blevet set derudfra. Betragter man feltet fra et helikopterperspektiv, tegner der sig derfor et billede af en række forskellige indsatser, som opfylder forskellige behov og retter sig mod forskellige problemstillinger.

Den store variation i indsatsernes karakter og organisering har stor betydning for de kategoriseringer, der hæftes på de unge brugere af indsatserne. Og det er ikke mindst for at forstå denne variation og dens betydning for de unges mulighed for at opnå positive forandringer, at vi nedenfor har lavet en inddeling af indsatserne i tre typer, der er udkrystalliseret på baggrund af deres indhold og primære målgrupper. De tre typer indsatser fremgår af figur 4¹ på modstående side.

Boform og herberg // Primær målgruppe: Hjemløse

I Serviceloven benævnes denne indsatstype 'akutherberg, boform og botilbud' (jf. Servicelovens §§ 107 og 110). Formålet med disse tilbud er primært at sikre de unge et midlertidigt tag over hovedet. Nogle steder er det for en enkelt nat eller to, men oftest er der mulighed for at blive boende i et antal måneder. For §§ 107 og 108, som er botilbud, kan man bo i længere perioder og op til flere år (særligt § 108), men målgruppen i denne undersøgelse hører til blandt dem, som opholder sig midlertidigt i denne slags tilbud.

Der findes boformer og herberg, som er målrettet unge 18-30-årige, men på landsplan er langt de fleste af denne type tilbud tilgængelig for alle over 18, som akut står uden tag over hovedet.

Boform og herberg	Aktivitetstilbud og værested	Dagbehandlingstilbud
<p>Indhold:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Primært overnatning for hjemløse i kortere eller længere tid • Akut overnatning • Midlertidig bolig (ofte i op til 3 måneder med evt. mulighed for forlængelse) <p>Målgruppe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Unge uden bolig eller hjem • Unge med komplekse sociale problemstillinger <p>Juridisk forankring: SEL § 110 boform SEL § 107-108 botilbud</p>	<p>Indhold:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Forskellige typer af indhold og aktiviteter • Eks. sportsaktiviteter, cafe/frivillig, arbejdsprøvning, værested og rådgivning etc. <p>Målgruppe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Socialt og/eller psykiske sårbare unge • Unge uden bolig eller hjem • Ensomme unge <p>Juridisk forankring: SEL § 104 aktivitets- og samværdstilbud Åbne tilbud uden visitering</p>	<p>Indhold:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Individuelle såvel som kollektive metoder • Eks. misbrugsbehandling og socialpsykiatrisk terapi • Foregår i dagtimerne • Fokus på individuelle problemstillinger <p>Målgruppe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Unge med skadeligt forbrug af stoffer eller alkohol • Unge med psykiske lidelser <p>Juridisk forankring: SEL § 101 stofmisbrugsbehandling SEL § 102 behandling</p>

Figur 4

De ansatte spænder over socialrådgivere, socialpædagoger, administrativt personale, social- og sundhedsassistenter og andet teknisk og pædagogisk personale.

Flere steder organiseres forskellige aktiviteter, som enten udbydes af personalet eller frivillige. Det kan være håndværksaktiviteter, madlavningsklub, sportsaktiviteter, spilleaftener mm. Karakteristisk for stederne er, at de er tilgængelige 24 timer i døgnet, da de unge bor og sover der.

Aktivitetstilbud og værested // Primær målgruppe: Hjemløse og/eller psykiske lidelser

Denne indsatsstype spænder over en bred vifte af tilbud, som har det til fælles, at de tilbyder samvær med andre i dagtimerne.

Der er som udgangspunkt ikke tale om jobtræningsaktiviteter, aktiveringsprojekter eller på anden måde arbejdsmarkedsrelaterede indsatser. Dog er det i visse sammenhænge tilfældet, at et aktivitetstilbud også udbyder muligheden for eksempelvis samfundstjeneste og arbejdsprøvning og på samme tid fungerer som et værested eller andet. Visse aktivitets- og værestedstilbud er en del af eller i forlængelse af andre indsatser og tilbud.

Der findes både aktiviteter og væresteder, der er målrettet unge (aldersspændet kan variere, men ofte er det 18-30-årige) og ditto målrettet alle voksne med behov for ovenstående. Sammenlignet med herberg og boformer er der i denne type af indsatser et langt større udbud af unge-tilbud, hvilket målgruppen i denne undersøgelse primært benytter sig af.

En del af tilbuddene i denne type indsatser er frivilligt forankret. I nogle sammenhænge er der vandtætte skodder mellem frivillige og brugere af stederne, mens andre tilbud har til formål at kvalificere og ruste de unge til at blive frivillige på sigt, hvis de ønsker det.

Hvor ofte og hvor længe indsatserne holder åbent, er meget forskelligt. Der er både dag- og aftentilbud, hvor aftentilbuddene ofte har omdrejningspunkt omkring madlavning og fællesspisning, mens aktiviteterne i dagtimerne kan være alt fra sportsaktiviteter og hobbyaktiviteter til personlig rådgivning og café.

Dagbehandlingstilbud // Primær målgruppe: Misbrug og/eller psykiske lidelser

Dagbehandlingstilbud skal blandt andet forstås som psykosociale terapiformer og samtaler. Behandling kan også fokusere målrettet på at minimere skaderne ved et overforbrug af stoffer eller alkohol. Disse typer af indsatser kombinerer stort set altid behandling med sociale aktiviteter og/eller kost- og motionstilbud.

Selve behandlingen foretages ofte af psykologer eller pædagoger. Når der er tale om misbrugsbehandling, er det ofte misbrugskonsulenter, pædagoger eller socialrådgivere, der indgår i behandlingen.

Disse tilbud om behandling og terapi er som udgangspunkt kommunalt forankrede, somme tider i samspil med distriktspsykiatrien. Ofte er der tale om dagtilbud, hvor de unge ofte kommer flere gange om ugen, som regel afhængig af individuelle aftaler og karakteren af de specifikke tilbud.

De tre indsattstyper

Fælles for de mange tilbud i de tre typer indsatser er, at de adresserer ét eller udvalgte problemer i de unges liv. I den forbindelse kan det være vigtigt at være opmærksom på, hvad psykologen Morten Nissen (2000) kalder 'kategoriproblemet'. Kategoriproblemet handler om, at de unge kategoriseres og definerer sig selv med udgangspunkt i de tilbud, der er, snarere end omvendt. Nissens pointe er, at nu har vi tilbuddene, og de kan rumme så og så mange, og så må vi også have dem fyldt op. Det betyder dels, at de unges komplekse udfordringer tendentielt reduceres til enkelt-problestillinger, fordi tilbuddene som oftest netop er struktureret omkring særlige 'kategorier' af problemer eller behov, dels rummer enhver afgrænsning og målretning af et tilbud en vis risiko for stigmatisering: En ung udpeges som et problem og skal have et særligt tilbud for at klare sig.

Fortællinger om metoder og tiltag der fremmer positive forandringer

Som vi har set i del I, er de unges liv præget af en række udfordringer, ligesom mødet med det kommunale hjælpesystem også ofte opleves problematisk (Rådet for Socialt Udsatte 2013). I det følgende vil vi dog tage tråden fra indledningen op og stille skarpt på det, som Maria Appel Nissen (2005) definerer som positive forandringer, der består i, at den unge, via hjælpen, *udvider, forøger, forbedrer* eller *udvikler* f.eks. trivsel, ressourcer og handlemuligheder. Vi stiller således skarpt på, hvilke elementer i den hjælp de unge har modtaget på deres vej, som fører til en sådan udvidelse af handlemuligheder.

For hovedparten af unges vedkommende er der meget langt mellem succesoplevelser og positive vendepunkter i deres liv, men alligevel er der eksempler på metoder, personer og steder, som har været med til at gøre en positiv forskel for nogle af de unge på kanten. Analysen i det følgende handler således om at stille skarpt på, hvad særligt de unge fremdrager som årsager til positive forandringer i deres liv, understøttet af perspektiver fra

de professionelle - personale, ledelse og frivillige. Det er i den forbindelse vigtigt at være opmærksom på, at det der træder frem af analysen således er det de unge sætter fokus på og får øje på. Der kan være andre faktorer af mere bagvedliggende karakter, så som samarbejde, systematik osv. der ikke indfanges af analysen.

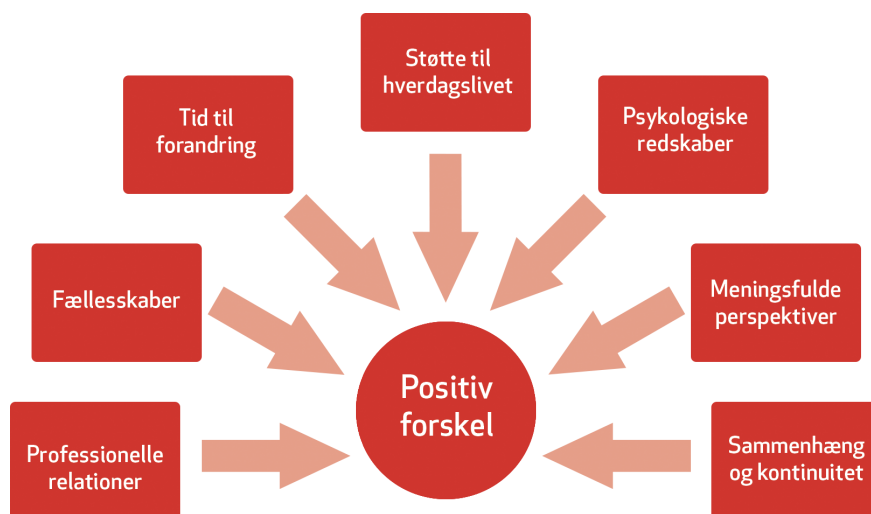
Typisk vil analyser af, hvad der gør en positiv forskel i indsatsen overfor udsatte grupper, tage afsæt i ét af indsatsområderne eller et af problemfelterne (ex. hjemløshed, psykiske lidelser etc.) eller i et helt konkret tiltag. Denne analyse har imidlertid et mere tværgående sigte, som hænger sammen med undersøgelsens anslag, nemlig at se på de unge på kanten som en gruppe præget af en række sammensatte problematikker, der i høj grad væver sig ind i hinanden. Som konsekvens heraf vil følgende analyse favne mange meget forskellige former for tilbud og indsatser, og der er således langt fra tale om en systematisk analyse af eksempelvis indsatser over for mennesker med psykiske lidelser. I praksis vil mange indsatser også forholde sig helhedsorienteret til de unges situation, men der vil samtidigt i indsatserne ofte være et særligt fokus og deraf følgende ressourcemæssige rammer, som sætter nogle problemstillinger i forgrunden fremfor andre.

Vi tager derfor udgangspunkt i de faktorer særligt de unge fremhæver, som er:

- Professionelle relationer
- Tid til forandring
- Støtte til hverdagslivet
- Psykologiske redskaber
- Fællesskaber og behov for ikke at føle sig alene
- Meningsfulde og realitetsforankrede uddannelses- eller arbejds-perspektiver
- Sammenhæng og kontinuitet på tværs af indsatser

Følgende figur sammenfatter disse elementer. Figuren er ikke at forstå som et endeligt billede af, hvad der skal til for at fremme arbejdet med positive forandringer for unge på kanten. Dertil ville det have krævet en mere omfattende analyse, som i videre udstrækning end tilfældet er, inddrog anden

forskning på området. Den er derimod at forstå som et bidrag til et overblik over, hvad der på baggrund af denne undersøgelses analyser fremstår som centrale elementer.

Figur 5

Figuren skal forstås således, at alle elementer kan spille en rolle for alle unge, men i meget varierende grad. For nogle unge ligger tyngden på eksempelvis relationer, for andre er det de psykologiske tiltag/indsatser, der i særlig grad spiller en rolle, og for andre igen er det netop kombinationen af flere tiltag. Elementernes betydning og relation mellem dem vil således hos den enkelte antage sin helt egen kombination eller vægtning, ligesom den for den enkelte også kan variere over tid og i forskellige sammenhænge. For en ung kan situationen altså sagtens skifte, så det element, der på et tidspunkt spiller en central rolle i forhold til en positiv forandring, på et andet tidspunkt bryder sammen, eller overtages af et andet element.

Det er i forbindelse med denne analyse af, hvad der ifølge de unge bidrager til en positiv forskel, vigtigt at være opmærksom på, at det ikke er alle unge i datamaterialet, hvis fortællinger rummer positive forandringer, som kan kobles til en indsats.

Professionelle relationer – oplevelsen af at få en ny familie

Relationerne til de professionelle går igen som den enkeltfaktor, de unge fremhæver som den mest afgørende for oplevelsen af positive forandringer i deres liv. Ikke sådan at forstå, at relationer gør det alene, men gennemgående synes en vedvarende personlig kontakt til en eller flere professionelle at være afgørende for, at de kommer godt videre. Savnet og længslen efter en familie og fungerende voksenrelationer er omfattende for mange trods det, at flere har relationer i familien. Men der er også unge, der i næsten bogstavelig forstand skifter forældrenes rolle som støtteperson ud med en professionel.

Denne balance mellem de professionelle rolle som netop professionelle og ikke hverken venner eller forældre, bliver således konstant udfordret i mødet med de unges forventninger. Emilie på 22 år har boet på et herberg længere end det egentlig er meningen, og nu skal hun snart væk. Hun kæmper med hash og motivationsproblemer i forhold til uddannelse, og hun har været meget glad for de voksne på herberget, som er kommet til at fungere som hendes primære netværk og som de tætteste relationer i hendes liv;

Men jeg tror også at det bliver totalt underligt når jeg skal flytte, der er jo noget her som er anderledes, som er lidt ligesom en familie. Man kender hinanden på en eller anden måde. Emilie, 22 år, boform.

Gennem relationen oplever de unge at få oplevelsen af, at nogen kærer sig om dem, men de professionelle fungerer samtidigt også som mulige sparingspartnere og rådgivere i det daglige og som back up, når tingene går galt. En professionel beskriver i den forbindelse, hvordan det indimellem er meget vanskeligt for de unge at skulle forlade et projekt og nogle professionelle, som, for nogens vedkommende, er kommet til at blive de vigtigste relationer i den unges liv. En fortæller;

Nogle gange kan de hyle og skrike og blive helt ude af den, men det er det rigtige for dem. De er kommet videre. De kan ikke udvikle sig mere her og så skal de jo videre. Og så kommer de senere og siger, at det var rigtigt. ”Jeg skulle videre”. Personale, dagbehandlingstilbud.

Sofie på 26 år, der lider af angst, depressioner og har selvmordsforsøg bag sig, har været meget glad for de professionelle og miljøet på et behandlingstilbud. Det hun fremhæver, er at hun har haft brug for bare at skulle møde og være der, og så har der været folk at snakke med. Hun har haft tilknyttet en hjemmevejleder, og hun er fortsat tilknyttet indsatsen;

Jeg har en hjemmevejleder fra kommunen, der kommer hver uge. Og jeg har stadigvæk nogle kontakter. Jeg kan stadigvæk ringe op, hvis det hele går i lort. Jeg kan stadigvæk ringe op, hvis det hele går i lort kan jeg stadigvæk ringe til dem og sige: "Baah. Kan jeg lige øse ud her", og så lige få det. Der er stadigvæk nogle hjælpere rundt omkring. Sofie, 26 år dagbehandlingstilbud.

Eksemplet illustrerer en central pointe: At fastholdelsen af den positive udvikling og forandring er afhængig af, at relationerne overskrider den enkelte indsats og understreger vigtigheden af at bygge bro mellem de mange forskellige sammenhænge, som de unge indgår i, hvilket vi vil vende tilbage til.

Men at bidrage til en positiv forandring gennem etableringen af relationer er ikke hverken entydigt eller enkelt. Relationerne rummer også set fra de unges side muligheden for svigt, idet det langt fra alle steder er således, at relationerne kan fastholdes udover den konkrete sammenhæng. Her knytter relationen sig til den unges deltagelse i en given kontekst ikke til den unge selv. Og det fører til skuffelser hos nogle af de unge.

27-årige Simon har det meget svært. Han bliver psykotisk, han ryger meget hash, og han har svært ved at klare sin dagligdag. Derfor har han en hjemmevejleder til at hjælpe med hygiejne og struktur. Han interviewes på det behandlingstilbud, hvor han er kommet i lang tid, men hvor han nu skal udfases fra. Han er meget uforstående og kritisk overfor denne udfasning. Pædagogerne på ungecenteret kan have mange gode grunde til at vurdere, at det er på tide for Simon at 'komme videre' – som det også fremhæves i citatet ovenfor. Men fra Simons perspektiv opleves det som et voldsomt svigt fra personalets side, og han er frygtelig skuffet over alt det der sker. Han føler, at han endelig har formået at åbne sig – og nu skal han videre. Han fremhæver desuden, at den opbyggede tillid mellem ham og personalet er blevet brudt i en sådan grad, at det påvirker hans mulighed for at stole på

andre fremadrettet, hvilket sammen med følelsen af svigt her og nu skaber store bekymringer for ham;

Jeg skal have et menneske jeg kan stole på, så man kan vide, okay nu er det her menneske hos mig til vi er færdige med at snakke. Nu har jeg jo prøvet i de sidste fem år, hvor der er 15 mennesker der har sagt til mig, " du kan bare åbne dig. Bare kom her, så skal jeg nok" og "jeg bliver hos dig" og sådan noget. Og hver eneste gang bliver man sendt videre til noget nyt, fordi "hov, vi kunne ikke alligevel" eller "du passer ikke ind i vores rammer", "du passer ikke ind i vores kasse". Men jeg føler mig meget svigtet af x- indsatsen. Meget. De har sagt " giv nu slip. Jeg skal nok holde dig." Det har behandleren sagt hele tiden, og jeg har sagt til hende tusind gange "at hvis jeg giver slip nu, så bliver du ved med at holde mig". Men det jeg føler der er sket nu, det er, at jo jeg gav slip og hun holdt mig ikke. Det er endnu et tillidsbrud for mig. Det gør det sgu ikke nemmere for mig at stole på folk. Simon, 27 år, dagbehandlingstilbud.

Udfordringen her bliver, at den unge – lidt sat på spidsen – har fået etableret en følelsesmæssig forventning eller håb om, at personalet i tilbuddet ville agere som nære venner eller forældre. Alt imens den professionelle måske snarere har fokus på den unges videre udvikling. Feltet er set fra den unges perspektiv præget af mærkbare ambivalenser. De møder voksne, der interesserer sig for dem, ringer hjem til dem, sender sms'er, nogen bliver hentet om morgenen, der laves morgenmad, tales om hverdagslige emner som sport, kost etc. Disse samværsrutiner kan være helt afgørende og nødvendige for den unges videre forløb og trivsel, men låner samtidigt sin aura og virkemidler fra privatlivets domæne og relationer.

På den ene side er der tale om en professionel tilgang, som skal være med til at sikre, at den rette indsats ydes over for den unge, og på den anden side er der den unges behov for og forventning om nærhed, der delvist også forsøges opnået af personalet, som tilpasser deres indsats til den enkelte unges situation. Meningsfuld menneskelig kontakt er en værdifuld mangelvare i mange af de unges liv, og derfor er det på sin vis oplagt, dels at de unge søger denne dér, hvor de oplever tillid. Det vidner det næste citat også om. Brian fortæller om de sociale aktiviteter på herberget;

Vi har bestemt i fællesskabet, at så laver vi det og det. Vi har en ugentlig maddag hver tirsdag. Den er så blevet rykket mandag fordi det er Sankt Hans, så der skal vi så lave snobrød og sådan noget. Og på et tidspunkt i næste måned tror jeg, vi har ikke helt besluttet det, men vi har snakket lidt om noget sommerland. Hvor vi kører om morgenen, og så kører vi derop og så kører vi hjem når det lukker. Brian, 23 år, boform.

De ting Brian fortæller om med glæde og forventning er ting, der ofte indgår som en del af en barndom/ungdom i en 'almindelig' familie. Der er strukturer, og samværet er både præget af hverdagslige aktiviteter og 'særlige oplevelser': De skal lave snobrød til Sankt Hans, og de skal i sommerland – lige til de lukker. Men for Brian er det tydeligvis nyt at indgå i sådanne sammenhænge – og det betyder meget for ham.

Det, som disse unge oplever og fremhæver som helt centralt for deres positive udvikling og forandring, synes således i høj grad at være netop det at indgå i familielignende sammenhænge, og at skabe personlige relationer, der overskrider en i klassisk forstand professionel tilgang. Men netop denne tætte tilknytning til de professionelle kan, som vi så ovenfor, også betyde, at det kan opleves som særdeles vanskeligt at 'komme videre', og peger således på, hvordan de professionelle må balancere mellem indlevelse/nærhed og distance.

Det skal i forbindelse med de professionelle relationer også nævnes, at det langt fra er alle relationer til de professionelle, som fremhæves positivt. Nogle af de unge taler også om personaler, der er distante, og som de oplever som fjerne og med 'hvide kitler', som et par af dem beskriver det.

Fællesskaber – oplevelsen af ikke at være helt alene

I forlængelse af relationerne til de professionelle fylder også kontakten til andre unge og det at opleve, at man kommer i berøring med den del af det 'normale' ungdomsliv, som handler om at indgå i fællesskaber med andre unge.

I forbindelse med kontakten til andre unge spiller de forskellige tilbud og indsatser en helt central rolle – om end ikke den, der som udgangspunkt nødvendigvis er formålet med den givne indsats. Jannik, som kommer på et dagbehandlingstilbud, betragter stedet som en forlængelse af hans eget hjem. Han læner sig i høj grad op ad isolations-strategien, og det er således

enormt vigtigt for ham, at han er blevet tvunget til at komme ud af sit hjem. Det har hjulpet ham til at forme venskaber og givet ham et sted at være blandt andre mennesker;

Det betyder meget for min hverdag for ellers ville jeg sidde rigtig meget selv derhjemme. Så ville jeg ikke rigtig komme så meget ud. Hvis jeg har det her, så har jeg formål ved at komme ud og se andre mennesker. Jeg er ikke det store byturs-menneske. Det er meget af mit sociale liv, der er opstået gennem det her tilbud. Jannik, 25 år, dagbehandlingstilbud.

For Jannik lurer ensomheden og isolationen, som vi netop har set det blandt de unge med en isolations-strategi, og det virker her fremmede for hans generelle sociale integration, at han kan danne venskaber med andre unge i indsatsen. Det samme er vigtigt for 22-årige Emilie, der bor på et herberg. Hun oplever, at der, hvor hun er nu, er der et fællesskab med andre unge, som betyder rigtig meget for hende. Der, hvor hun var før, var der udsatte borgere i alle aldre;

Nu har jeg set et andet herberg også, og her er der kontakt mellem beboerne. Og det tror jeg ikke der er ligeså meget derovre. Emilie, 22 år, boform.

Det centrale er her, at indsatsen retter sig specifikt mod unge. Der gives i materialet flere eksempler på steder og situationer, hvor unge har været nødt til at flytte eller stoppe på et givent tilbud, fordi de enten oplevede, at stemningen eller de andre brugere på stedet var hårde, eller fordi de på anden måde havde svært ved at se sig selv i konteksten. Ariana fortæller eksempelvis, hvordan hun ikke kunne identificere sig med at bo på herberg, hvor der kun var ældre mennesker;

Da jeg kom derhen var der ikke nogen unge mennesker. Det var alle sammen sådan nogle meget ældre mennesker, og jeg delte værelse med en meget ældre dame og det var ikke sådan rigtig et sted for mig. Ariana, 20, boform.

Flere af disse unge såvel som personalet flere steder fremhæver også, at fordelene ved de ungerettede indsatser blandt andet er muligheden for fællesskaber og identifikation med andre brugere. Hertil kommer muligheden for, ifølge de professionelle, at arbejde målrettet med ungdomsspecifikke problemstillinger samt at indtænke ungdomskulturelle perspektiver. Endelig fremhæver nogle af de frivillige unge (i de sammenhænge, hvor der er netop frivillige) muligheden for, at der opstår venskaber mellem nogle frivillige unge og så de unge brugere;

Og så får de en masse venskaber hernede. Jeg tror også, at de oplever at blive hørt af de frivillige. Frivillig, aktivitetstilbud.

Generelt skal det i forbindelse med de unges relationer til såvel netværk som andre unge understreges, at det for mange er omfattet af betydelige udfordringer, hvad enten der er tale om fravalg eller fravær af specifikke relationer, konflikter til nære relationer og venner etc. Indsatserne kan i den forbindelse skabe rum for sociale forbindelser, som ikke nødvendigvis for alle fører til en følelse af fællesskab, men som kan danne afsæt for spejling i hinanden og følelsen af ikke at være "alene" med sine problemer;

Jeg har lært andre mennesker at kende heroppe. Fået en forståelse for at man ikke er den eneste, for nogen gange føler du dig som Palle alene i verden. Du er ikke den eneste der går med dine ting, og det at vide at der er andre i samme båd som dig, det er rigtig fedt. Anne, 27 år, dagbehandlingstilbud.

Flere af de unge oplever netop det at have og få sociale relationer til unge i samme situation som dem selv som vigtigt, samtidigt med, at de også gerne vil have 'normale' venner. De efterlyser i en vis forstand det som Neidel m.fl. (2013) kalder *et dobbelt blik* på såvel deres ressourcer som deres udfordringer. Det vil sige, at de på den ene side ønsker at blive mødt med positive forventninger og som værende 'normale' unge, der kan indgå i 'normale' sammenhænge med andre unge. Og på den anden side ønsker de samtidigt at få anerkendt de udfordringer de kæmper med, og blive forstået med afsæt i det som gør deres situation særlig.

Tiden – oplevelsen af tid til forandring og ventetider

Een ting er betydningen af sociale relationer for det at opleve en positiv forandring. Et andet er at kunne få hjælp til at løse de problemer, som de oplever at stå med. En central faktor her er tid. Mange af de unge kæmper med så massive problemstillinger, at det kræver en langvarig indsats, før de oplever en egentlig forbedret livssituation. Sofie på 26 år, der har selvmordsforsøg og depressioner bag sig og nu er løst tilknyttet et dagbehandlingstilbud, kan fortælle;

Jeg har fået lov til, at få selvindsigt og begynder at mærke og føle hvordan jeg har det, og bagefter få lov til at sætte nogle mål og forme mig et liv. Det brækkede ben det vil altid være skadet. Det vil altid være svært for mig i nogle ting. Jeg bliver bedre og bedre. Det bliver helet med tiden. Man har givet det så meget tid, så det har klaret sig. Det har ikke været der: ”om tre måneder, så tager vi gipsen, og så forventer vi du løber et maraton”. Jeg har fået lov til at det tager tid. Sofie, 26 år, dagbehandlingstilbud.

Metaforen om det brækkede ben understreger en erkendelse af, hvad der opleves som vilkår i hendes liv, samtidigt med at hun oplever en gradvis forbedring. Denne forbedring forbinder hun i høj grad med kommunens tilgang til hendes udvikling – at den er sket på hendes præmisser. Hun boede tidligere i en anden kommune, hvor hun oplevede at blive presset til at komme i aktivering, hvilket hun ikke kunne magte.

Nanna på 24 år, der har en stribe psykiske diagnoser såsom borderline, angst og depression, er tidligere blevet mobbet meget, fortæller en lignende historie om, at tiden giver hende mulighed for at slappe af, hvilket hun har brug for, så hun ikke føler sig presset;

Stedet her gør, at jeg får set noget af min frygt i øjnene. Jeg møder mennesker og udfordringer fordi vi er så mange forskellige personligheder. Det har givet mig nye venskaber, plads og tid til at tage det stille og roligt. Hvis det går for hurtigt, så bliver jeg presset, så jeg har fået tid til at slappe lidt af. Nanna, 24 år, dagbehandlingstilbud.

Hun fortæller, hvordan det at få tid til at komme ud af den isolation, hun tidligere befandt sig i samt at komme et sted hen, hvor hun oplever en positiv udvikling og forandring. Det er et gennemgående tema i meget af datamaterialet, at tid – og manglen på tid til den fornødne personlige og sociale udvikling og pres – er en væsentlig faktor. Temaet understøttes af de professionelle, der fremhæver, at der i flere sammenhænge er u hensigtsmæssige tidsmæssige begrænsninger sat af lovgivningen og kommunens forvaltning af området. De fremhæver, at deres vurderinger jævnligt er, at de unge har behov for et mere længerevarende forløb end det er muligt, men at det samtidigt er centralt, at tilbuddene ikke bliver til rene væresteder (med mindre at der netop er tale om væresteder), men at der sikres en udvikling i den unges situation.

Et eksempel herpå kommer fra personalet på et dagbehandlingstilbud for unge, som fortæller, at kommunens retningslinjer efter en nylig omlægning gør, at den unge ved indskrivning skal lave en målbar målsætning, og efter seks måneder skal den unge stoppe med indsatsen, og her skal der vises resultater, jf. målsætningen. Personalets vurdering er, at en sådan model for den unges udvikling er uholdbar. Det er ikke de klare målsætninger, der nødvendigvis er problematiske, men snarere at de unges varierende behov er sværere at tilgodese, når der fastsættes en tidshorisont på eksempelvis seks måneder for en gruppe, der har behov for forskelligartet støtte, hvad angår tid såvel som indhold.

En medarbejder på en boform fortæller, at der er en tendens til, at der ikke sættes nok tid af til at lade den unge finde sine ben, og trods de bedste intentioner risikerer de professionelle at få skubbet de unge videre til et uddannelsesforløb eller lignende, som de ofte dropper ud af før tid;

Der skal være flere forskellige typer af boliger med støtte. Det vil være virksomt. Så vil man også skulle bremse op fra systemets side, og have mere ro på ift., at tage sig tiden til at finde ud af hvor de unge skal hen af, i stedet for at sætte krydset på skemaet om, at de er kommet i uddannelse eller de er kommet videre. Der bliver sendt for mange mennesker videre til noget der ikke holder, fordi sagsbehandler og velmenende socialarbejdere bare gerne vil gøre noget godt hurtigt. Personale, boform.

I den forbindelse spiller også kontanthjælpsreformen (Beskæftigelsesministeriet 2014) ind med uddannelsespålægget og målet om, at flere af de unge skal i uddannelse. Balancen er her hårfin i forhold til at vurdere, hvornår en ung er klar til uddannelse og herunder om den unge vil kunne møde de krav, der stilles på uddannelserne (jf. afsnittet i del I om de unges forhold til uddannelse og arbejde). Udfordringen er her, at det trods mange forsøg er uhyre vanskeligt at opstille generelle retningslinjer og standarder for, hvad det eksempelvis kræver for at være uddannelsesparat og dermed bliver det således også vanskeligt at få homogeniseret sagsgangene og mulighederne for de unge både lokalt men også nationalt. Analyserne peger i den forbindelse på, at målet i sagsbehandlingen hurtigt bliver det overordnede og politisk initierede mål, som er at få de unge i uddannelse, arbejde og i en fast bopæl og dermed tættere på en 'normal' tilværelse. Det vender vi tilbage til senere i analysen.

Flere unge og professionelle beretter i den forbindelse om, at presset på tid for at få de unge tættere på det 'normale' jævnligt fører til 'tilbagefald' og til, at de unges problemer forværres, da de tilføres yderligere nederlag, fordi de ikke magter at leve op til krav og forventninger på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet. På den anden side er det centralt, at de unge ikke for længe befinder sig i et behandlingssystem/hjælpesystem, som ikke i tilstrækkelig grad udfordrer dem. Paradokset kalder på en høj grad af individuel vurdering. Et behandlingssted for unge med psykisk sårbarhed har en normering på op til et år for den enkelte unge og foretager altid en sådan individuel vurdering;

Der er også mulighed for at blive efter 1 år, hvis den unge udvikler sig, og det ville være dumt at stoppe forløbet. Så vurderer vi, om de skal forlænges. Der er også nogen, hvor vi ikke kan tilbyde dem mere efter 1 år. Hvis de går her for længe, bliver det for nemt for dem at være her, så går udviklingen i stå. De bliver hele tiden individuelt vurderet. Personale, dagbehandlingstilbud.

Samlet set er det således den fleksible indsats og individuelle vurdering, der synes at være central.

Det gennemgående billede er dog i den forbindelse, at der synes at være et sammenstød mellem politiske og økonomiske ønsker om at tilbyde kort-

varige indsatser på den ene side og så hastigheden på de unges udvikling på den anden.

I tilknytning til spørgsmålet om tid finder vi yderligere en række udfordringer og barrierer. De unge beretter om ventetider i forhold til flere indsatser – særligt til psykiatrisk og psykologisk behandling og tilbud. Nogle nævner, at ventetid og manglende behandlingsmuligheder i netop psykiatrien får nogen til bevidst at begå kriminalitet for at få en sengeplads. Men der er også unge, der oplever at vente på at få en bolig og boligstøtte. Denise på 23 år med dansk mor og afrikansk far, er hjemløs og har et mangeårigt stofmisbrug. Hun venter på en bolig og har gjort det i to år. Hun har i den periode i høj grad gjort brug af 'jeg-klarer-mig-selv'-strategien og hustlet sig igennem ved at sove på sofaen hos vennerne, kun afbrudt af et højskoleophold, da relationen til vennerne blev slidt op. Hun har netop fået en lejlighed gennem en ungeindsats, og det skubber på oplevelsen af at være på vej mod en positiv udvikling;

Ja, det er fantastisk, jeg har slet ikke haft noget sted at bo i to år. Jeg har været det man kalder for en couchsurfer, og det er at man bor ved venner og så sover man på sofaer. Jeg har haft meget gode venner omkring mig, så været heldig med det, men det sidste stykke tid kneb det, jeg var også på højskole. Det hjalp mig helt vildt, fordi det der med at have et værelse, en base det gør rigtig meget. Denise, 23 år, boform.

Det blev tidligere nævnt, at grundet de manglende behandlingsmuligheder i psykiatrien begår personer bevidst kriminalitet for at få en sengeplads. Det er dog langt fra alle steder, hvor der er ventetid og ventelister. De professionelle på flere typer af indsatser fortæller, at de enten har afskaffet eller aldrig haft ventelister af varierende grunde. En begrundelse, som går igen er, at tilværelsen for mange af de unge er præget af umiddelbarhed, hvilket gør det vanskeligt at operere med meget lange ventetider. Men der er også andre grunde som eksempelvis kapacitet og antallet af pladser på tilbuddene;

Sidste år havde vi en venteliste, men det fungerede ikke, og vi mistede mange på det, så det gør vi ikke mere. Vi er nået et punkt, hvor vi ikke skal være flere, heller ikke selvom vi fik flere medarbejdere. De unge skal kunne kapere at have en relation og

en tryghed til de andre unge, og det kan de ikke, når vi er flere.
Personale, dagbehandlingstilbud.

Fælles for de unges fortællinger om tiden efter ventetiden og de mange skift mellem forskellige indsatser, som vi senere skal vende tilbage til, er, at mange oplever at have ventet meget længe på den indsats eller det tilbud, de oplever at have brug for.

Støtte til hverdagslivet

Et gennemgående tema i de unges liv er, som vi har været inde på i del I, udfordringerne med at få et hverdagsliv til at fungere med de forskellige vilkår, der nu er til stede i de unges liv. Det helt gennemgående er i den forbindelse, at det at være i gang med noget – uanset om det er et tilbud, uddannelse eller arbejde – i sig selv er strukturerende for de unges liv. Det er i den forbindelse fuldstændig gennemgående, at ingen af de unges situation og handlemuligheder fremmes af, at de overlades til sig selv derhjemme, eller hvis ikke de har et hjem, at deres hverdag ikke er bundet op af deltagelsen i en aktivitet eller sammenhæng.

På størstedelen af indsatserne og projekterne tilbydes en struktur, og derudover lægges der mange steder stor vægt på at arbejde meget konkret med de unges sociale og praktiske færdigheder i form af typisk helt konkret bo-træning. Det kan være træning i at vaske tøj, madlavning, indkøb af mad til billige penge, hvor man kan købe et varmt måltid mad etc. På boformerne målrettet unge kan de unge desuden træne med hinanden, hvordan det er at bo sammen og være naboer og have fælles forpligtigelser.

De unge oplever for manges vedkommende, at det bidrager positivt til deres situation at modtage den slags støtte – med al den forskellighed der kendetegner den fra sted til sted. Simon på 25 år med psykiske lidelser har fået tildelt en hjemmevejleder, som han oplever, har gjort en kæmpe forskel for ham. Det har betydet, at han kan have venner med hjem og oveni købet piger;

Hjemmevejlederordningen har fået mine fysiske rammer til at falde på plads. Det gør jo, at jeg kan have piger med hjemme. Det er en ting, der har rykket rigtig meget for mig. Det er at jeg har begyndt at få selvtillid, og derfor jeg tager imod den opmærksomhed fra

pigerne. Hvor at for to-tre år siden, hvis der var en pige der kiggede på mig, så var det fordi jeg var grim eller fordi jeg gik dumt eller fordi hun ikke brød sig om mig. I dag har jeg fundet ud af, at de synes jeg er sød. Det giver jo også rigtig meget. Mit køkken er rent. Det vil sige at jeg kan lave mad til mig selv. Jeg elsker at lave mad. Jeg er også rigtig god til at lave mad, så det har givet mig rigtig meget. Simon 25 år, dagbehandlingstilbud.

Støtte i hverdagslivet handler således om de fysiske rammer, men også om at etablere en stabil hverdag. Betina på 23, der lider af borderline, er på et aktivitetstilbud, som fungerer som en afprøvning i at skulle leve et mere 'normalt' liv med en normalt struktureret hverdag, hvor man er vågen om dagen og sover om natten. Noget hun og mange af de andre er bevidste om skal til, førend man kan få adgang til et arbejde og en mere 'normal' tilværelse. Hun oplever, at det er stærkt udfordrende, og at det kommer til at tage lang tid for hende at omstille sig og lære disse ting, men hun tror på at det er muligt;

Jeg lærer at styre mit temperament. Jeg lærer at omgås mennesker, der måske har det lidt hårdere end jeg har haft det. Lærer at lave noget mad og blive stabil i det jeg gerne vil. Jeg lærer at stå op om morgenen og få noget ud af en dag. Altså jeg plejer jo ikke at være vågen endnu, hvis det er normalt. Jeg plejer først at vågne ved en fire-fem tiden. Lige meget om jeg får otte timer, ni timer, så er jeg alligevel helt fuldstændig død. Jeg er helt fuldstændig død, altså når jeg vågner om morgenen ryster min krop simpelthen af træthed. Betina, 23 år, aktivitetstilbud.

Hverdagslivet handler på sin vis også om livsduelighed, hvilket en frivillig beskriver i det følgende eksempel;

Man bliver ekskluderet i samfundet, hvis du ikke kan de der spille-regler. Hvis du sætter dig på en bus, og siger 'hej', så er du underlig. Sådanne nogle almene ting, som man lærer i samfundet. Det er der mange der ikke har lært, og så lærer de dem hernede. Af sig selv også. Frivillig, aktivitetstilbud

Han fortæller, at det dels er den sociale baggrund og opvækst, som er med til at påvirke, i hvilket omfang man forstår at håndtere de sociale spilleregler, men den frivillige peger også på, at det ofte kan hænge sammen med den eller de psykiske lidelser, som mange af de unge på kanten lever med.

De unge, som bor på herberg eller boform, tilbydes hjælp til at organisere hverdagen og sociale relationer i op til et år efter fraflytning⁹. Ifølge lederne på to af de besøgte boformer er det kun få af de unge, der benytter sig af dette tilbud. En mulig forklaring på dette kan være, at de unges erfaringer med at bo i egen bolig er så spinkle, at de ikke på forhånd forestiller sig, at de kunne have brug for håndholdt støtte i eget hjem. En anden forklaring kan være, at den slags tilbud associeres med ældre borgere og derfor vanskeligt forenes med det at være ung.

I forhold til nogle af de unge på kanten gælder, at de qua det at de juridisk set er voksne når de fylder 18 år, står i en særligt udfordrende situation, idet kravene til dem således er skærpet i forhold til selv at skulle kunne klare og forvalte et fungerende voksenliv (Rådet for Socialt Udsatte 2013).

Psykologiske redskaber

For flere af de unge er introduktionen af forskellige psykologiske redskaber hel central for deres oplevelse af, at deres situation forandres. Mange har oplevet talrige nederlag i mødet med uddannelsessystemet, og de har haft en oplevelse af ikke at være i stand til at få greb om deres tilværelse. Thomas fortæller her om en oplevelse i forbindelse med arbejdet med en psykologisk metode, som har haft en markant betydning for ham;

Min kontaktperson laver den her øvelse på mig, som går ud på, at han siger til mig, at jeg skal forestille mig, at han var alle de her negative ting og alt hvad jeg ikke kunne åbne op, og så skulle jeg prøve at komme forbi ham ud i køkkenet. Lige meget hvor mange kræfter jeg lagde i, så kunne jeg ikke flytte ham. Til sidst opgav jeg.

Så kom min kontaktperson stille og roligt hen til mig og sagde, "Prøv at tage armen stille og roligt rundt om mig og gå stille og roligt ud mod køkkenet." Og det gjorde jeg. Så var der ingen mod-

---

9 Jf. Serviceloven § 110 kan der ydes efterforsorg i form af Servicelovens § 83 og/eller § 85 i op til et år efter udskrivning fra forsorghjem eller herberg.

stand. Så snart jeg kom ud i køkkenet, gik det op for mig, "Okay! Jeg er ligesom nødt til at acceptere, at alt det her, det er en del af mig." Det gik så hårdt op for mig, at jeg begyndte at græde, fordi jeg fik øjnene op for noget. "Okay. Jeg kan ikke bare skubbe det væk." Altså, det littede en kæmpe sten for mig, og jeg går hele tiden i dag og tænker tilbage på den der episode, for jeg synes det var hammerfedt. Thomas, 25 år, dagbehandlingstilbud.

For Sofie på 26, der lider af angst, depressioner og har forsøgt at tage sit eget liv, har et forløb på et tilbud med intensiv kognitiv samtale- og gruppeterapi været et vendepunkt. Hun beskriver her den proces, som forløbet har ført hende igennem.

Sofie: Nu kan jeg se tilbage, og jeg tænker det var fantastisk. Jeg vil gerne have noget ud af mit liv nu. Nu gider jeg ikke - det skal ikke være lort mere. Nu vil jeg bare have det godt.

Den første periode var, at jeg følte mig tryk ved, at jeg bare kunne komme. Kravene til mig blev sat helt ned. Jeg skulle bare komme. Så blev jeg bevidst om fuck. Jeg har sat barriere for mig selv hele livet. Det begyndte ligesom at dukke op, og sige hvad fanden sker der? Jeg fandt min værdi, og mit mål er, at hvis jeg ikke har noget godt at tilføje, så skal jeg holde mig for mig selv. Bare bliv på egen banehalvdel.

Interviewer: Så det har været sådan en bevidstgørelsesproces?

Sofie: Ja det tror jeg.

Nu er jeg klar til, at der ske noget i mit liv. Jeg var jo ikke klar til at sige: "nu skal jeg i uddannelse" for to og tre år siden. Det har været sådan nogle små skridt. Nu er jeg ved at være klar til at prøve noget. Nu er jeg ved at være klar til det her. Der er ikke nogen kommune, der har været inde og presse mig. Sofie, 26 år, dagbehandlingstilbud.

Som processen her viser, så sætter den psykologiske indsats en proces i gang, som over tid fører til, at den unge får udviklet nogle redskaber til at håndtere sit liv og de sammenhænge hun indgår i. Faserne i processen synes at bestå i først etableringen af trykthed og ro, siden egen erkendelse af

egen adfærd og udfordringer, dernæst udviklingen af redskaber til håndtering af disse. Jævnfør definitionen af positive forandringer, så vidner processen her om, at de unges handlemuligheder udvides, idet hun bliver i stand til at håndtere flere situationer på en konstruktiv måde. Samlet set fører den positive udvikling til, at hun nu befinder sig i en situation, hvor hun selv oplever og vurderer, at hendes forudsætninger for at kunne gennemføre en uddannelse er markant forbedret.

Fortællingen understreger også, som vi tidligere har været inde på, betydningen af, at der er den fornødne tid til at få styr på helt åbenlyse barrierer for deltagelse i uddannelse og arbejde, inden den unge starter på noget. Det er her vigtigt at understrege, at såvel uddannelse som arbejde for nogle unge kan være starten på at løse op for personlige og sociale udfordringer, men i forhold til disse unge med massive personlige og sociale problemer synes vejen ifølge undersøgelsens datamateriale at være en anden.

Meningsfulde uddannelses- eller arbejdspektiver

Netop spørgsmålet om uddannelse og arbejde som et middel til positive forandringer hos de unge er centralt, idet det i forlængelse af kontanthjælpsreformen udgør den horisont, som samfundsmæssigt stilles til rådighed for de unge. Hertil kommer, at det, som vi har været inde på i afsnittet i del I om de unges forhold til uddannelse og arbejde, også udgør den subjektive horisont for de unges forestillinger om, hvad de ønsker for deres liv, og hvad nogle af dem forsøger at handle efter. Vi har her set, hvordan nogle af de konkrete møder, der finder sted mellem de unge og det ordinære uddannelsessystem og arbejdsmarked, fører store udfordringer med sig og på mange måder i højere grad fremmer en negativ forandring snarere end en positiv.

Det er imidlertid ikke sådan, at uddannelse og arbejde ikke kan være en meningsfuld horisont for at skabe positive forandringer hos nogle af de unge. Men billedet er meget broget. Trine har mærket store fremskridt og er nu i gang med noget uddannelse;

Trine: Lige nu er det et fag af gangen ude på VUC.

Interviewer: Og det er okay eller godt eller?

Trine: Det er godt. For tre år siden troede jeg, at jeg skulle til at søge førtidspension (interviewer: okay) og nu skal jeg til at gå i skole. Trine, 25 år, dagbehandlingstilbud.

Uddannelse fungerer som et redskab til at være i gang med noget, men det skal, som citatet vidner om, tilpasses den unges konkrete situation. Det er i den forbindelse centralt, at der er mulighed for fleksibilitet i de ordinære tilbud, og det er helt gennemgående, at såvel muligheden for støtte, samt at der sker en tilpasning af de ordinære krav til de unge, er tilstede. Risikoen for at det i stedet fører til negativ forandring er ellers for stor. En frivillig på et aktivitetstilbud fremhæver fleksjob som en god mulighed, der tager hensyn til de unges situation og behov;

Mange af dem har arbejde, men så er det som flexjob, hvor de har nogle rammer for, hvis de nemt bliver stressede. Frivillig, aktivitetstilbud.

Mads' fortælling kan ses som eksempel om dette. Han er på vej ud af sit misbrug. Han er højt begavet og har gennemført en HF, og står for at skulle i gang med en uddannelse igen. Han er meget motiveret for, at det skal lykkes, og alene forventningen om, at han skal i gang, gør, at han er holdt op med ryge hash og at se de venner, som han plejer at gøre det med;

Jeg har sgu ikke så mange venner mere. Men jeg har heller ikke brug for dem lige nu, føler jeg. Nu skal jeg bare have min uddannelse, så kommer det senere alt det der. For jeg er lidt bange for at hvis jeg får nogle nye venner, så har de måske nogle dårlige vaner, så får jeg også dårlige vaner eller hvad man kan sige.
Mads, 20 år, misbrugsbehandling.

Udsigten til at skulle i uddannelse fremmer Mads' kurs mod en omlægning af sit liv såvel fagligt som socialt. Men det er på et knivsæg, om det lykkes, og det vil utvivlsomt kræve såvel støtte som fleksibilitet af den uddannelse, han skal starte på. Det samme gælder Oliver, som gerne vil være grafisk tekniker, og hvis problem ikke er mødet med de faglige krav på uddannelsen;

Jeg har været solgt på grafisk tekniker-idéen altid. Det er bare rigtig vigtigt for mig at få et papir fra gymnasiet, for det er en hård branche, og der er en risiko for, at når jeg er 45, så er jeg fuldstændig udrændt og kan ikke stå op mere. Så jeg har en

HF og man kan sige, at uddannelsesmæssigt er jeg langt på vej.

Oliver, 25 år, aktivitetstilbud.

Der, hvor de positive forandringer er at finde, er således for nogen i mødet med det ordinære uddannelsessystem og arbejdsmarked. Men det er langt fra for alle. For en del fører mødet, som vi har været inde på, snarere til det modsatte, nemlig en negativ forandring. For disse unge skal der andre typer af tilbud og muligheder til dér, hvor de står aktuelt, og her bevæger de unge sig over i grænselandet mellem at være uddannelsesparate og aktivitetsparate. Det er som om de dermed flytter horisonten fra det ordinære over i feltet for særlige indsats. Der er gennemgående stor forskel på, hvordan de unge omtaler det at deltage i særlige kontra ordinære uddannelses- og beskæftigelsestilbud. Rasmus på 21 år er godt klar over, at han har nogle udfordringer ved at følge et ordinært uddannelsesforløb, men han kan på ingen måde se sig selv være en del af de særligt tilrettelagte uddannelser. I stedet ville han foretrække at gå på en almindelig teknisk skole og modtage ekstra støtte;

Jeg kan ikke sætte mig sammen med handicappede mennesker.

Jeg kan ikke se mig selv med det der. Det er bedre, hvis du sætter mig sammen med almindelige personer ude på teknisk skole, og jeg får den hjælp, som jeg skulle have. Rasmus, 21 år, boform.

Der opstår i den forbindelse et paradoks, idet de unge på en og samme gang kan være glade for et særligt forløb, men samtidigt ikke ønsker at være der, da normaliteten trækker. Og her bliver spørgsmålet igen om, hvor langt de professionelle skal gå med denne længsel. Det synes entydigt, at der gennemgående er behov for at tænke i meningsfulde perspektiver for de unge på kanten, som ikke magter i deres nuværende situation eller umiddelbare fremtid at kunne orientere sig mod det ordinære system.

Sammenhæng og kontinuitet

Vi vil her som en sidste central faktor i arbejdet med at skabe forudsætninger for positive forandringer sætte fokus på en tværgående pointe, der kobler sig til de mange forskellige indsats overfor unge på kanten. Som vi indledningsvist var inde på i del II, er feltet i høj grad præget af en opsplitt-

ning af både tid og indhold i støttesystemerne og partikulære indsatser, der hver for sig kan føre til positive forandringer, som vi har været inde på, men som samlet set også fører til muligheden for brudte og usammenhængende forløb for unge. Dele af dette er adresseret i kontanthjælpsreformens helhedsorienterede, rehabiliterende indsats og koordinerende sagsbehandling, men ikke al sammenhæng og kontinuitet synes at være løst ad den vej. Man kan her meningsfuldt skelne mellem et horisontalt samarbejde og et vertikalt. Det horisontale er det der er i fokus i kontanthjælpsreformens koordinerende sagsbehandler, der bl.a. skal sørge for sammenhæng mellem de kommunale forvaltninger og andre myndigheder, der på det givne tidspunkt, er involveret i den unges liv. Det vertikale samarbejde, som er det de unge her sætter fokus på, er samarbejde, overgange og kontinuitet mellem de sammenhænge de unge indgår i over tid.

De unge efterspørger i høj grad kontinuitet og sammenhæng i og imellem indsatserne (i tråd med Rådet for Socialt Udsattes rapport fra 2013). Flere af de unge beskriver frygten for at ryge ud over kanten, når de sendes videre til den næste indsats, fordi perioden er udløbet.

Simon har en meget 'tung' barndom bag sig. Han lider af PTSD, han ryger hash, og han har haft psykotiske perioder. Simon fremhæver, at det vil tage tid for ham at få det bedre, og at det i hans optik kolliderer med det at skifte indsats;

Jeg plejer faktisk tit at sige til dem, hvordan jeg har det. Men jeg ved faktisk ikke, hvad jeg skal bruge. Men jeg kan godt selv se lidt, hvad jeg har brug for. Jeg har helt sikkert brug for en kontinuerlig behandling, som ikke er 2-års begrænset, men som i realiteten kunne vare i 5,6,7,8,9,10 år, hvis det var nødvendigt. Ikke at jeg siger det er nødvendigt. Til jeg er færdig. Længere er den ikke. Og så har jeg brug for noget socialt. Men nu er jeg blevet stillet videre uden at få hjælp fra dem, som jeg har åbnet op for. Simon, 27, dagbehandlingstilbud.

Flere af de unge har oplevet forskellige og skiftende indsatser, hvor der ofte også har været lange pauser mellem. I forlængelse heraf tilkendegiver flere, i forlængelse af relationen til de professionelle, et behov for kontinuitet og en lang tidshorisont for at kunne vinde tillid til, at der er nogen eller noget

der kan hjælpe. Løsningen er, som vi har været inde på tidligere, ikke nødvendigvis, at den unge skal blive i den givne sammenhæng. Udfordringen er imidlertid, at der ikke sikres en sammenhængende proces mellem de forskellige tilbud og eventuelt relationer til professionelle, der overskrider og bygger bro mellem indsatserne. På mange måder kan man tendentielt sige, at de unge starter forfra som et blankt og ubeskrevet blad, hver gang de starter op på noget nyt.

Ariana på 20, som pt. bor på et herberg, har flyttet meget rundt mellem krisecentre, gaden, herberg og misbrugscentre, siden hun for cirka tre år siden flygtede fra sin voldelige familie;

Jeg stak af som 18-årig, og så har jeg ikke boet hjemme i to år. Jeg har boet her og der, og jeg har boet på krisecentre, vandrehjem og hos veninder, venner, og jeg ved ikke hvad. Der var også et tidspunkt, hvor jeg endte på gaden i hvert fald. Tre dage uden søvn, uden noget som helst. Jeg sov endda på et vaskerum. Så anden gang, efter jeg boede på gaden, tænkte jeg "mit sidste håb" det var ved det der krisecenter. Efter der var gået rigtig lang tid, fortalte jeg hvad der var sket og sådan, og så tænkte de "okay vi skal nok hjælpe dig". Så boede jeg der i et par måneder, og så blev jeg smidt ud og så de der ting, hvor jeg tog på herberg og så endte her. Ariana, 20 år, boform.

Det er ikke helt tydeligt, hvordan overgangene er blevet oplevet af Ariana, men hendes mange skift på de to år tegner et tydeligt billede af en lang række af brud, som bl.a. udmønter sig i et hashmisbrug, som krisecentret har pligt til at handle på. Dette fører til, at hun smides ud af krisecentret, og sendes i misbrugsbehandling, som senere glipper, hvorefter hun ender på diverse herberg, og til sidst det sted hun er, da vi møder hende.

De professionelle fremhæver talstærkt det problematiske i denne mangel på kontinuitet på tværs af indsatserne – og ikke at forglemme i de lange perioder imellem indsatserne, hvor de unge ikke er i gang med noget. Indsatserne bliver som perler på en snor, som er forbundet af den unges livshistorie, men som samtidigt ikke systematisk fører til en kontinuerlig, opbyggende og progredierende indsats.

En leder på en boform fortæller, at de unge må starte forfra, når de ankommer et nyt sted, og særligt problematisk er overgangen fra at være 16-17 år til at den unge fylder 18;

Vi er nødt til at lave en eller anden glidende overgang imellem at være 16-17 og så være 19. Det fungerer ikke helt. Det gør det desværre ikke. Vi får ikke historier med fra nogen som helst. Vi modtager dem her med et helt nyt blad på trods af, at der måske har været masser fantastiske indsatser indtil da, men det hører vi ikke noget om. Og de unge beretter heller ikke selv om det.
Leder, boform.

Lederen på boformen oplever, at der ikke deles informationer og erfaringer om og med den unge fra tidligere indsatser, hvilket er med til at gøre det sværere at bygge videre på de gode erfaringer og oplevelser, den unge måtte have haft før ankomsten på det seneste tilbud – men også en opmærksomhed på de problematikker de unge har kæmpet med (og stadig kæmper med). Der ligger i denne forbindelse dog positive takter i kontanthjælpsreformen, der adresserer den manglende koordinering af forskellige indsatser, ordninger og professionelle i de unges liv.

Opsamling

Behovet for støtte er ikke entydigt, og der findes hverken lette løsninger eller fix, når vi taler om at fremme mulighederne for at skabe positive forandringer for unge på kanten. Vi har i analysen peget på nogle elementer, som de unge på kanten, understøttet af de professionelles vurderinger, trækker frem som centrale forudsætninger for det at skabe positive forandringer og et øget handlerum. De mest centrale elementer vil vi her trække frem i kondenseret form;

Professionelle relationer bidrager til positive forandringer fordi:

- Relationen til de professionelle er helt central for de unge. Relationen danner samtidigt et afsæt for et systematisk arbejde med de unges positive forandringsprocesser gennem det at skabe et trygt og tillidsfuldt rum for forandring.

Fællesskaber i indsatserne bidrager til positive forandringer fordi:

- Fællesskaber er en helt almen forudsætning for de unges trivsel.
- Det modvirker social isolation og ensomhed, og skaber en opblødning af den individualisering af problemer og udfordringer, som de unge tager på sig.

Tid bidrager til positive forandringer fordi:

- Tidsperspektivet spiller en central rolle på flere måder. Det er afgørende, at de unge gives tilstrækkelig tid til forandring inden de møder konkrete krav såsom ordinær uddannelse eller arbejde, samtidigt må de unge ikke 'gå i stå' udviklingsmæssigt imens de befinder sig udenfor det ordinære felt. Her er der i høj grad også behov for at arbejde med udvikling og meningsfuldhed i bredere forstand – så de unge får oplevelsen af at 'flytte sig' uden at det nødvendigvis betyder hen til en 'normaltilværelse' i form af uddannelse og/eller arbejde.
- Ventetid kan være afgørende for såvel en positiv forandring som en negativ, forstået som en forandring, der fører til at den unges handlemuligheder begrænses fremfor at udvides.

Støtte til hverdagslivet bidrager til positive forandringer fordi:

- Et helt centralt element i de unge på kantens udsathed er den ustrukturerede hverdag og manglen på overblik over egen tilværelse, som præger de unge. Støtte til hverdagen og håndtering af de unges samlede livssituation står derfor helt centralt.
- Træning i praktiske og sociale færdigheder kan fremme de unges muligheder for at håndtere en række af de konkrete udfordringer de møder i deres hverdag og omgang med andre mennesker.

Psykologiske redskaber bidrager til positive forandringer fordi:

- Mange af de unge på kanten kæmper med omfattende psykiske problemer og de har i såvel personlige som faglige sammenhænge brug for at udvikle redskaber og dermed også de strategier, hvormed de håndterer deres liv.

Meningsfulde uddannelses- og arbejdsperspektiver bidrager til positive forandringer fordi:

- Det kan føre til positive forandringer at være i gang med noget og være del af en samfundsmæssig kontekst. For at denne deltagelse skal føre til positive forandringer kræver det, at der sker en afstemning af de samfundsmæssige forventninger til denne gruppe af unge. De unges drømme må ikke have alt for usikre realiseringsmuligheder og der skal være relevante muligheder og perspektiver, som også har en mere varig karakter, til stede for de unge på kanten, som ikke umiddelbart har udsigt til at kunne glide ind i de ordinære tilbud og muligheder på arbejdsmarked og uddannelsessystem.

Sammenhæng og kontinuitet bidrager til positive forandringer fordi:

- Sammenhæng og kontinuitet i indsætserne gør, at det i højere grad sikres, at de unge ikke snubler i overgangen mellem forskellige tilbud. Hertil kommer, at indsatsen i langt højere grad kan bygge videre på tidligere indsætser fremfor tendentielt at starte forfra.
- Fokus på sammenhæng og overgange både horisontalt i relation til de instanser, der på det givne tidspunkt, er involveret i den unges liv. Men også vertikalt i de unges liv, når de bevæger sig fra en sammenhæng til den næste. Her gør det en forskel, når indsætserne bygger oven på hinanden, fremfor at starte forfra hver gang.

Hvem er de unge på kanten?

Opsamling på muligheder og umuligheder

Udsathed 2015

Danmark står overfor en udfordring. Anskuet over en bred kam stiger tallene for antallet af unge på kanten af det danske samfund. Der er kommet flere unge hjemløse, antallet af unge, som gennemfører en ungdomsuddannelse er fortsat langt under Regeringens sociale 2020 mål, trods en fremgang de seneste år. Andelen af unge på antidepressiv medicin og unge med diagnoser m.m stiger.

Den generelle samfundsudvikling byder på såvel muligheder som udfordringer for unge i dag. En samfundsudvikling, som i konkurrencestatens terminologi producerer såvel 'vindere' som 'tabere', og hvor betydningen af ulige sociale vilkår er åbenlys, men hvor de sociale vilkår samtidig ikke kan stå alene som forklaringsfaktor. Undersøgelsen antyder i den forbindelse, at marginalisering og udsathed i dag bliver til gennem processer, der ikke alene knytter sig til social baggrund. Marginaliseringsprocesserne knytter tendentielt an til andre faktorer såsom ændrede kulturelle horisonter for identitetsudviklingen, ændrede strukturer i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet, snævrere normalitetsbegreber osv. Samlet set en udvikling der gør, at vi i stigende grad skal 'kigge' efter marginalisering og udsathed også andre steder end vi 'plejer'. Sociale processer, der fører til udsathed er fortsat helt centrale at have fokus på, men de kan ikke stå alene.

Blandt de unge på kanten af de danske samfund finder vi unge, der har rystende fortællinger om de sociale vilkår og omstændigheder, de er vokset op under, men vi finder også unge, hvis fortællinger vidner om en social baggrund, der ikke ligner den, vi normalt forbinder med udsatte unge. Det drejer sig om unge på kanten, som kommer fra familier, hvor begge forældre er i arbejde, og der er endog meget velstående familier at finde blandt de unge på kantens socioøkonomiske baggrunde.

Det, der går som en rød tråd gennem de unges historier, er fortællinger om sindslidelser, depressioner, hashpsykoser, misbrug, vold, omsorgs-svigt, tab, sorg, mobning, hjemløshed, kriminalitet og diagnoser i rigt mål. Bag disse individuelle fortællinger gemmer sig en flerhed af strukturelle forhold, som ikke blot handler om blandt andet arbejdsløshed, fattigdom og social armod, men også om mangel på psykiatriske tilbud og psykologhjælp osv.

Det er dog hverken de livshistorier de unge bærer med sig eller de strukturelle faktorer, som har bidraget til disse unges marginale positioner, der er i fokus i denne undersøgelse. Det der derimod er i fokus er, hvilke liv de unge – nu og her - lever på kanten af det danske samfund.

Strategier til at håndtere livet på kanten

At være ung og leve et liv på kanten dækker over en kompleksitet af forhold, der er i konstant bevægelse, og som tilsammen kaster den unge ud i et uhyre udfordrende og krævende balancearbejde. De unge på kanten navigerer således imellem den yderste marginalisering og social eksklusion på den ene side og så forskellige kroge i 'normaliteten' i form af drømme om ordinær uddannelse, ungdomskultur, værdiorienteringer og byliv på den anden. Undersøgelsen peger i den forbindelse på, at de unge overordnet kan siges at have forskellige strategier for dette balancearbejde gående fra unge, som på undersøgelsestidspunktet har en 'jeg-klarermig-selv'-strategi, over unge der i højere grad har en 'isolations-strategi', til unge der har en 'værdi-strategi'.

De unge, som anlægger en 'jeg-klarermig-selv'-strategi, forholder sig proaktivt og handlende til deres situation og er karakteriseret ved et rigtigt langt stykke hen af vejen at have klaret sig selv, også selvom deres

udfordringer er og har været meget store. Udfordringen for disse unge er imidlertid, at problemerne er for store til, at strategien rækker.

De unge, som i højere grad anlægger en 'isolations'-strategi, håndterer deres problemer og situation ved at trække sig fra det 'normale' hverdagsliv såvel som fra krav og forventninger fra såvel forældre, familie, autoriteter etc. De klarer sig som de nu kan, de isolerer sig, og får ofte først hjælp, når deres livssituation er gået helt i hårdknude.

Endeligt er der en tredje strategi, 'værdi'-strategien, som bruges af nogle unge, der forsøger at etablere nogle – ofte alternative og modkulturelle – mål og rammer for deres tilværelse. De unge oplever her, at de værdier, de selv opstiller, kan give dem en følelse af at have styring på og kontrol over et liv, som de på mange måder ellers føler, de har mistet kontrollen over. De unge der gør brug af en 'værdi'-strategi er ofte kritiske og afstandstagende overfor systemerne og stiller spørgsmål ved, om tingene nu ikke også kan gøres meget bedre. Udfordringen for disse unge er, at deres egen opsatte værdier ofte er svære at integrere i de tilbud og muligheder, der er institutionelt til rådighed for dem.

Strategierne tegner tilsammen et tentativt billede af, hvordan man som ung på kanten i dag kan navigere igennem et hverdagsliv og i relation til uddannelse og arbejde som de horisonter, der er tilgængelige for de unge. Strategierne vidner om, at der er såvel ressourcer som udfordringer i de unges måder at navigere på. To af de tre strategier ('jeg-klarer-mig-selv'-strategien og 'isolations'-strategien) synes dog at rumme kortsigtet dag til dag perspektiv på tilværelsen. For de unge, der gør brug af disse strategier, udgør det således en massiv udfordring at skulle agere langsigtet, da de overvejende ser ud til at have strategier for at sikre sig en overlevelse på hverdagsbasis. For disse unge handler det i høj grad om at klare sig frem til det næste måltid, den kommende nat, den næste rus osv.

For de unge, der læner sig op ad en 'værdi'-strategi, lykkes det i højere grad at have et længere og fremadrettet perspektiv. 'Værdi'-strategien giver således i højere grad end de øvrige strategier de unge adgang til et udvidet handlerum på den lange bane (ift eksempelvis uddannelse, arbejde, bolig etc.).

Ser vi på de unges liv over en bred kam, tegner der sig følgende i relation til de unges hverdags- og ungdomsliv.

Hverdagsliv og ungdomskultur

De unge på kanten snubler ofte på vejen i overgangen fra barndom til ungdom. For nogen er det blot en fortsættelse af, hvad der er sket i deres opvækst, hvor udsathedens meget vel kan have været camoufleret af såvel strukturer i skole- og uddannelsessystem som af familiestrukturer. For andre udgør overgangen fra barndom til ungdom en særlig risikozone. Ungdomsårene er en periode, hvor omfattende identitetsprocesser og -valg trænger sig på, og hvor muligheder og umuligheder former sig forskelligt for forskellige unge.

Der tegner sig samlet set et billede af et ungdomsliv blandt de unge på kanten med en del genkendeligheder fra det 'normale' ungdomsliv, samtidigt med, at forskellene er markante. Et af de områder, hvor der i høj grad er forskel, er i relation til hverdagslivet og hverdagslivets strukturer. Her kan det liv, de unge på kanten lever, godt ligne det mange andre unge lever i weekender og ferier, men gennemgående er deres hverdagsliv langt mere flydende og ustruktureret. Dagene flyder sammen, og nat bliver til dag, når de unge i for høj grad er overladt til sig selv. Nogen er i forskellige tilbud, som i større eller mindre grad hjælper dem til at bringe en struktur ind i hverdagen, men det er samlet set en stor udfordring for de unge at få en fungerende hverdag og struktur ind i deres liv.

I den sammenhæng spiller brugen af rusmidler, primært hash, en særlig rolle. Hashen og rusmidlerne giver adgang til ungdomskulturelle fællesskaber, kan virke dulmende, selvmedicinerende, få dagene til at gå, problemerne og de langsigtede strategier til at fortone sig osv. Hashen og rusmidlerne kan således udgøre dele af en strategi på den korte bane og samtidigt ligne noget, der hører det 'normale' ungdomsliv til. Men hashen og rusmidlerne er også stærkt marginaliserende for de unge. De tager nemt overhånd, kan føre til psykoser for nogen og får hverdagslivets strukturer til at flyde yderligere ud. En stor andel af de unge oplever, at misbrug udgør en central udfordring for dem og en barriere i forhold til at kunne få et mere 'normalt' liv til at fungere.

Generelt ønsker og savner de unge på kanten stærkere relationer og netværk. Relationerne til familien er for mange udfordret og andre relationer typisk kortvarige og koblet op på den sammenhæng, de nu og her befinder sig i. Koblingen til sociale relationer, der kan bidrage til at stabilisere hverdagslivet og dets strukturer, synes således at være begrænset for de unge på kanten, hvilket også kommer til udtryk i deres brug af sociale medier.

Betragter man samlet set de unges hverdagsliv i et 360 graders perspektiv, er der for de fleste elementer af 'normalitet' og af et 'normalt' ungdomsliv. Ungdomskulturen kan i den sammenhæng sløre de umuligheder og udfordringer, der er en del af de unge på kantens liv, men ungdomskulturen udgør samtidigt et centralt område for 'normalisering' af de unges liv. Det er her, flere har en krog i 'normaliteten' og skriver sig ind i en større og bredere ungdomskulturel sammenhæng eller bredere værdiorientering.

Uddannelse og arbejde – drømme og erfaringer

De unge ønsker for langt størstedelens vedkommende at få en uddannelse og et arbejde, men deres forestillinger, planer og drømme varierer i høj grad. Nogen har konkrete planer, andre forholder sig ikke umiddelbart til, hvad de skal, og endeligt har en stor del relativt specifikke og ambitiøse drømme om, hvad de godt kunne tænke sig.

Ser man på de unges konkrete erfaringer med uddannelse og arbejde, er der store forskelle. Nogen har gennemført en uddannelse, men kæmper med omfattende problemer af social og personlig karakter. Andre igen er gledet tidligt ud af skolen, har gået på specialskoler og har meget få uddannelseskompetencer med sig.

I de unges perspektiv handler uddannelse og arbejde om at få adgang til 'normalitet', anerkendelse, værdighed, identitet etc. Drømmene om fremtidig uddannelse og arbejde synes i den forbindelse at udgøre en platform for opfyldelsen af en række centrale følelsesmæssige behov.

Det er uhyre vanskeligt, delikat og tendentielt umuligt at vurdere de faktiske muligheder for, om de unge kan realisere deres drømme. Nogen af de unge har alene fokus på den korte bane. Som vi har været inde på, lever de livet fra dag til dag, og de er således langt fra at have strategier til at kunne håndtere mere langsigtede planer, der hvor de er nu i deres liv. Andre igen prøver og lykkes med at etablere mere langsigtede strategier og handlinger. Men uanset om de unge gør brug af den ene eller anden strategi, er det bemærkelsesværdigt, at de alle drømmer om og orienterer sig i retning af ordinær uddannelse eller arbejde. Ingen taler alternative veje frem på nær én enkelt, der orienterer sig mod et flexjob.

De unges synes således at støde på en strukturel og kulturel barriere, der handler om, at det er uhyre svært at gøre sig værdige forestillinger om alter-

nativer til den 'lige vej' fra ung til voksen, der går via ordinær uddannelse og arbejde. Og ordinær uddannelse og arbejde anses blandt de unge, som den eneste vej til samfundsmæssig integration, godt understøttet af såvel lovgivning, som de professionelle i behandlingssystemet og i beskæftigelsessektoren. Men fokuset på de ordinære arenaer synes i forhold til særligt de unge, som er længst væk fra muligheden for at klare sig i netop ordinær uddannelse eller arbejde, at producere et gab mellem forestillinger og drømme på den ene side og så de unges konkrete situation og handlemuligheder på den anden. Forestillingerne kommer her til at bære præg af, hvad vi i undersøgelsen kalder for usikre realiseringsmuligheder. Disse usikre realiseringsmuligheder risikerer at føre til store nederlag i mødet med de konkrete krav de unge møder på deres vej, og dermed til risiko for yderligere marginalisering.

Konkret sker der i forbindelse med de nuværende reformer i uddannelsessektoren det, at de unge på kantens strukturelt betingede handlerum mindskes. Årsagen er ikke mindst den seneste erhvervsuddannelsesreform, hvor der tænkes i højnelse af kvaliteten og adgangskravene og ikke i at få flere unge til at gennemføre en uddannelse. Og det paradoksalt nok samtidigt med, at der i kontanthjælpsreformen med uddannelsespålægget tænkes i erhvervsuddannelserne som det oplagte mål for de unges uddannelsesveje. Samlet set placerer dette de unge på kanten i et strukturelt dilemma. På den ene side er den eneste meningsfulde horisont, der stilles til rådighed i beskæftigelsessektoren, uddannelse. På den anden side ændres kursen på uddannelserne, således at der her tænkes i at højne niveauet og kvaliteten. Paradokset tilspidser og nødvendiggør behovet for at tænke i alternative perspektiver og uddannelsesveje (jf. nyeste uddannelses tiltag omkring en koordineret ungdomsuddannelse), hvilket vi skal vende tilbage til under punktet anbefalinger til sidst i rapporten.

Normalitet og ønsket om at være en del af noget større

Alle de unge orienterer sig mod kulturelt indlejrede forestillinger om 'normalitet' på alle livets arenaer. Selv de unge, der reagerer imod normaliteten, ved at orientere sig mod subkulturer, er optagede af normalitet.

De unge på kanten spejler således på mange måder deres tilværelse i alt det, de ville ønske de havde og kunne være en del af. Samtidigt med, at det

for mange handler om at håndtere hverdagen og de problemer, der melder sig fra dag til dag, så er de unges længere horisont rettet mod det ordinære uddannelsessystem og arbejdsmarkedet, som vi har været inde på. Og ønsket om i bredere forstand at indgå i samfundsmæssige kontekster og bidrage er til stede blandt en del af de unge. De er således udspændt i et voldsomt dilemma, fordi de af utrolig mange forskellige og ofte meget barske grunde ikke har mulighederne og ressourcerne til at gribe ud efter disse horisonter, der hvor de er i deres liv lige nu.

'Normaliteten' synes at tegne sig for mange af de unge som et omfattende kravkompleks. Mange oplever at kunne byde ind på nogle livsområder, men det er samtidigt gennemgående, at kanten mellem 'normaliteten' og det at befinde sig i gråzonen eller periferien af det danske samfund er skarp. Stort set alle drømme, forventninger og fremtidsperspektiver retter sig mod den fulde 'pakke' af 'normalitet' og der synes ikke at være nogen mellemstationer at lande på.

Dette snævre fokus på 'normalitet' blandt de unge spejler på mange måder den måde, vi som samfund i det store hele ser og møder de unge på. Som situationen er i dag, går mange af de ressourcer og den vilje, der er i gruppen, tabt. Den kommer kun i meget begrænset omfang i spil. Stort set ingen af de unge befinder sig strukturelt i en situation og med et handlerum, der muliggør at de kan bidrage meningsfuldt til de samfundsmæssige fællesskaber, som gør sig gældende i de dominerende samfundsinstitutioner i uddannelsessystemet, arbejdsmarkedet og civilsamfundet. Mange deltager eller indgår i behandlingssammenhænge eller andre sociale tilbud, hvilket i høj grad giver mening, som midlertidige foranstaltninger. Men der er udover disse behov for perspektiver og horisonter, som kan supplere ordinær uddannelse og beskæftigelse. Der er muligheder, men vi kan komme meget længere. Der er masser af ubrugte ressourcer og uudnyttede samfundsmæssige potentialer, men der mangler en systemisk erkendelse af, at disse ikke alene kommer i spil gennem ordinær uddannelse og arbejde.

Indsatser på kanten

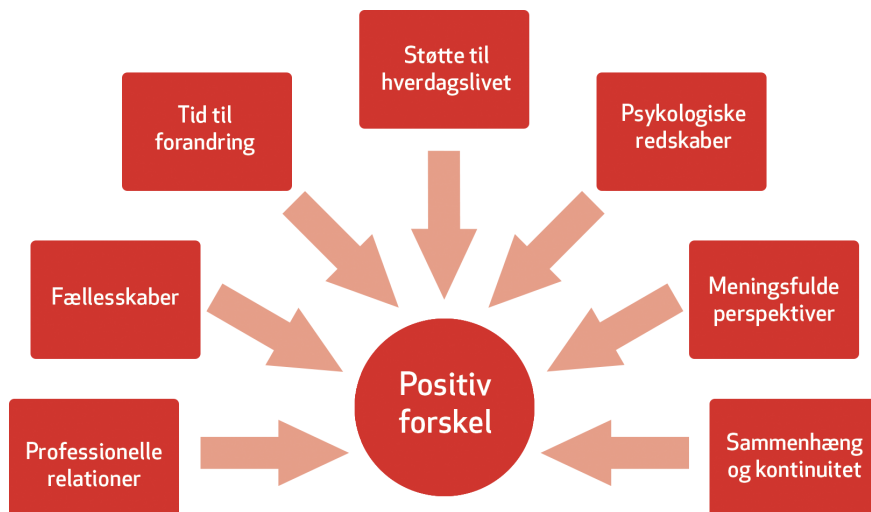
At der i det danske samfund er tilbud, forløb, væresteder osv. er ikke desto mindre helt uundværligt og meget positivt set fra de unges side. Som minimum giver mange af stederne de unge adgang til en social sammenhæng

og dele af en elementær struktur i hverdagen. Det er i sig selv helt centralt og bidrager til at gøre en positiv forskel for de unge. Så kan der selvsagt være et meget forskelligt indhold i tilbuddene, som har stor indflydelse på den enkeltes udbytte eller mangel på samme. Ligesom der er stor forskel på karakteren og omfanget af den pågældende indsats, men det ligger ikke indenfor rammerne af denne undersøgelse at kunne sige noget om dette.

Samlet set tegner de unges fortællinger og undersøgelsen i videre forstand imidlertid et billede af, at støttebehovet hos de unge generelt set ikke dækkes tilstrækkeligt ind af de nuværende indsats. Mange unge oplever perioder, hvor de ikke er i gang med noget, og hvor de er overladt til et liv 'ved siden af' og 'udenfor'.

Behovet for støtte er ikke entydigt, og der findes hverken lette løsninger eller fix, når vi taler om at fremme mulighederne for at skabe positive forandringer for unge på kanten. I undersøgelsen her har vi haft fokus på at identificere en række forhold, der fremmer en positiv forandring hos de unge – forstået som en forandring der udvider de unges handlemuligheder og strategier. Analysen peger på nogle centrale elementer, som vi her vil trække frem i kondenseret og illustreret form.

Det er centralt at hæfte sig ved, at komplekse udfordringer ofte kræver komplekse svar, og at disse selvsagt ikke lader sig rumme i en figur. Figuren

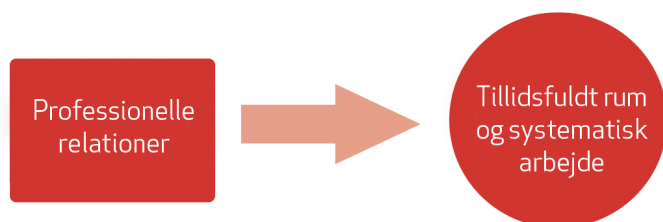

Figur 5

skal således ses som et bidrag til at skabe overblik og refleksion over fokus i de forskellige indsatsers arbejde med positive forandringer. Nedenfor vil vi gennemgå de forskellige elementer i figuren, der ser ud til at skabe en positiv forskel for de unge på kanten. Her vil vi bl.a. specificere, hvad det er for en type positiv forskel, de hver især ser ud til at gøre for de unge.

Professionelle relationer bidrager til positive forandringer fordi:

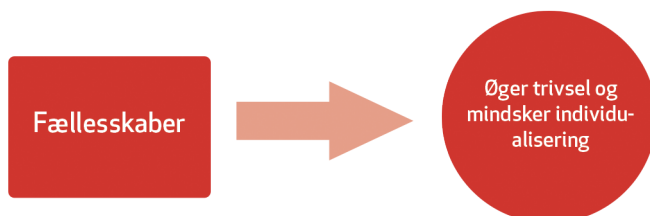
- Relationen til de professionelle er helt central for de unge. Relationen danner samtidigt et afsæt for et systematisk arbejde med de unges positive forandringsprocesser gennem det at skabe et trygt og tillidsfuldt rum for forandring.

Figur 6

Fællesskaber i indsatserne bidrager til positive forandringer fordi:

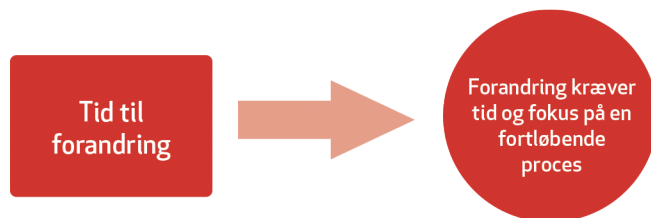
- Fællesskaber er en helt almen forudsætning for de unges trivsel.
- Det modvirker social isolation og ensomhed, og skaber en opblødning af den individualisering af problemer og udfordringer, som de unge tager på sig.

Figur 7

Tid bidrager til positive forandringer fordi:

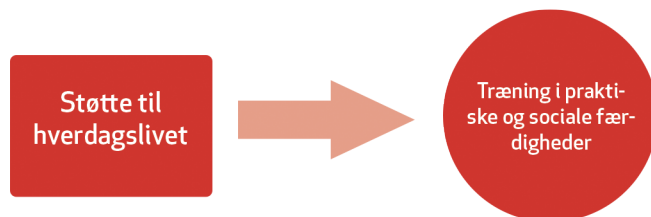
- Tidsperspektivet spiller en central rolle på flere måder. Det er afgørende, at de unge gives tilstrækkelig tid til forandring, inden de møder konkrete krav såsom ordinær uddannelse eller arbejde, samtidigt må de unge ikke 'gå i stå' udviklingsmæssigt imens de befinder sig udenfor det ordinære felt. Her er der i høj grad også behov for at arbejde med udvikling og meningsfuldhed i bredere forstand – så de unge får oplevelsen af at 'flytte sig' uden at det nødvendigvis betyder hen til en 'normaltilværelse' i form af uddannelse og/eller arbejde.
- Ventetid kan være afgørende for såvel en positiv forandring som en negativ, forstået som en forandring, der fører til, at den unges handlemuligheder begrænses fremfor at udvides.

Figur 8

Støtte til hverdagslivet bidrager til positive forandringer fordi:

- Et helt centralt element i de unge på kantens udsathed er den ustrukturerede hverdag og manglen på overblik over egen tilværelse, som præger de unge. Støtte til hverdagen og håndtering af de unges samlede livssituation står derfor helt centralt.
- Træning i praktiske og sociale færdigheder kan fremme de unges muligheder for at håndtere en række af de konkrete ud-

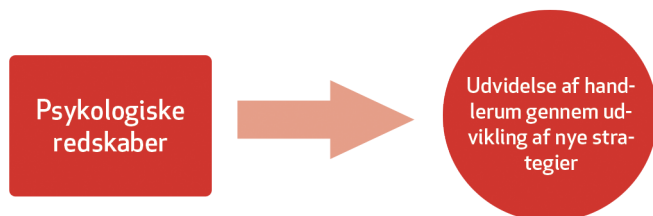

Figur 9

fordringer, de møder i deres hverdag og omgang med andre mennesker.

Psykologiske redskaber bidrager til positive forandringer fordi:

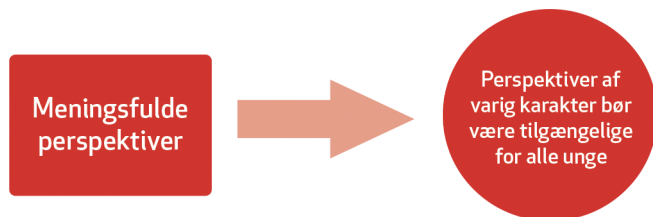
- Mange af de unge på kanten kæmper med omfattende psykiske problemer, og de har i såvel personlige som faglige sammenhænge brug for at udvikle redskaber og dermed også de strategier, hvormed de håndterer deres liv.

Figur 10

Meningsfulde uddannelses- og arbejdsperspektiver bidrager til positive forandringer fordi:

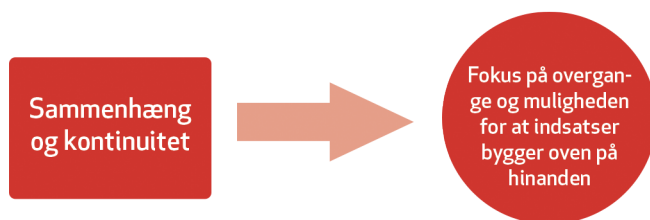
- Det kan føre til positive forandringer at være i gang med noget og være del af en samfundsmæssig kontekst. For at denne deltagelse skal føre til positive forandringer kræver det, at der sker en afstemning af de samfundsmæssige forventninger til denne gruppe af unge.
- De unges drømme må ikke have alt for usikre realiseringsmuligheder, og der skal være relevante muligheder og perspektiver, som også har en mere varig karakter, til stede for de unge på kanten, som ikke umiddelbart har udsigt til at kunne glide ind i de ordinære tilbud og muligheder på arbejdsmarked og uddannelsessystem.

Figur 11

Sammenhæng og kontinuitet bidrager til positive forandringer fordi:

- Sammenhæng og kontinuitet i indsætserne gør, at det i højere grad sikres, at de unge ikke snubler i overgangen mellem forskellige tilbud. Hertil kommer, at indsatsen i langt højere grad kan bygge videre på tidligere indsætser fremfor tendentielt at starte forfra.
- Fokus på sammenhæng og overgange både horisontalt i relation til de instanser, der på det givne tidspunkt er involveret i den unges liv. Men også vertikalt i de unges liv, når de bevæger sig fra en sammenhæng til den næste. Her gør det en forskel, når indsætserne bygger oven på hinanden, fremfor at starte forfra hver gang.

Figur 12

Vi har her fremanalysert en række elementer i indsætserne, der kan fremme mulighederne for positive forandringer for de unge på kanten. Det er i den forbindelse vigtigt at fastholde, at forskellige mennesker har brug for forskellige foranstaltninger på forskellige tidspunkter, og at der i forhold til unge på kanten også i høj grad er behov for individuelle handleplaner og en høj grad af fleksibilitet.

Mangfoldigheden i karakteren af de forskellige indsætser har således sin berettigelse, men også en række udfordringer. Det kan blandt andet være uhyre vanskeligt at danne sig et overblik over feltet, at skabe muligheder for vidensdeling, for systematisk udvikling af tilbud etc. Dertil er feltet for komplekst, mangfoldigt og spredt.

Anbefalinger: Hvordan kommer vi videre?

Vi skal i det følgende komme med nogle forsigtige bud på fremadrettede indsatsområder:

- Ingen unge bør overlades til sig selv i længere perioder. Alle bør som udgangspunkt være i gang med eller på vej mod 'noget'. Når de unge ikke er i en institutionel eller på anden måde rammesat sammenhæng, er det op til dem selv at indholdsudfylde såvel hverdagen som meningen med den og den udfordring, er det de færreste, der kan løfte.
- Der er behov for at tænke i særligt ungerettede indsatser, som kan bruges som afsæt for de unge til at danne fællesskaber. Fællesskaberne rummer tillige muligheden for identifikation med andre unge, der også lever på kanten, ligeså vel som de kan danne afsæt for at være en del af en mere generel ungdomskultur. Hertil kommer muligheden for professionelt at arbejde målrettet med ungdomsspecifikke problemstillinger.
- I tråd med ånden i de seneste reformer på udsathedsområdet, er det centralt, at de unge på kanten har mulighed for at bidrage til og være en del af en samfundsmæssig sammenhæng så som uddannelse, arbejde eller civilsamfund. Betydningen af at være en del af en samfundsmæssig sammenhæng og af en social kontekst er afgørende for dels at etablere meningsfulde horisonter, og fordi det samtidigt giver en normaliserende strukturering af hverdagen. Det er dog helt centralt, at det tænkes i forhold til de unges forestillinger og muligheder.
- Der er brug for en smidiggørelse og fleksibilitet i forståelsen af, hvad det vil sige at indgå i uddannelse og på arbejdsmarkedet. De unge vil gerne uddanne sig, men der er samtidigt behov for, at der tages højde for den unges faglige såvel som personlige og sociale forudsætninger og situation.

- Det er i den forbindelse centralt at arbejde med tilgangen til de unges forestillinger om, hvad de skal. Der skal balanceres mellem at understøtte og udvikle de unges forestillinger, således at man øger realiseringsmulighederne for de tanker, de unge gør sig. I relation til de unge, der bevæger sig i retning af at være uddannelsesparate, bør man således konkret vejledningsmæssigt understøtte og udvikle koblingen mellem de unges drømme og deres konkrete situation, erfaringer, evner og muligheder.
- Det ensidige fokus på uddannelse som horisont for de unge på kanten bør erstattes af en mere differentieret horisont bestående af beskæftigelse på nedsat tid og under særlige vilkår, alternative uddannelsesmuligheder etc. Der er behov for at etablere supplementer til allerede eksisterende værdige trædestene og meningsfulde horisonter. For nogen kan disse fungere som midlertidige trædesten og for andre som permanente tilbud om samfundsmæssig deltagelse på vilkår, der er tilpasset de unge, og som rummer den fleksibilitet, der er nødvendig og som forventeligt ikke kan dækkes ind af de ordinære ungdomsuddannelser (jf. også skiftet i uddannelsessystemet i retning af øget fokus på at øge kvaliteten fremfor inklusionen og kvantiteten i antallet af unge).
- Det er centralt, at der, som der er lagt op til i kontanthjælpsreformen, arbejdes på at skabe horisontale sammenhænge mellem de forskellige indsatser og professionelle omkring de unge. At de professionelle taler sammen på tværs om en koordineret indsats. Men der er samtidigt behov for fokus på sammenhænge og kontinuitet vertikalt i de unges liv, så indsatsen ikke starter forfra hver gang. At der sikres mulighed for overleveringer mellem de sammenhænge den unge indgår i (under hensyntagen til tavshedspligt m.m.), og at de unge understøttes i at bygge bro mellem deres deltagelse i en sammenhæng og overgang til en næste. Hertil kommer, at man bør undgå pauser i de unges deltagelse i en sammenhæng.

- Det er en stor styrke, at der er forskellige tilgange og tilbud til unge på kanten. Det er en mangfoldig gruppe og der er i den grad brug for forskellighed i tilgange. Men der er samtidigt brug for et større overblik over feltet og dermed for mulighederne for systematisk vidensdeling og vidensudvikling, for overblik, for koordinering etc.

Vi har i denne undersøgelse anlagt et 360 graders perspektiv på ungdomsliv på kanten af det danske samfund. Undersøgelsen kommer vidt omkring, idet fokus netop har været at udfolde bredden i de unges liv, snarere end at gå i dybden med enkeltelementer og specifikke indsatser. Ungdomsliv på kanten rummer i sig selv en uhyre stor kompleksitet, som det i en undersøgelse med et bredt fokus som denne, ikke er muligt at komme helt omkring. Undersøgelsens bidrag er således at tegne et bredt billede, som kan bruges som afsæt for mere dybdegående analyser.

Litteratur

- Andersen, Iver Houmark (2012): "Kommunerne opgiver flere og flere unge". *Ugebrevet A4*: 21.08.2012, http://www.ugebreveta4.dk/kommunerne-opgiver-flere-og-flere-unge_14268.aspx, besøgt d. 22.01.2014.
- Baadsgaard, Mikkel (2013): "Hver 5. ung med svag hjemmebaggrund er på kontanthjælp". *Arbejderbevægelsens Erhvervsråd*: 26.02.2013, <http://www.ae.dk/analyser/hver-5-ung-med-svag-hjemmebaggrund-er-paa-kontanthjaelp>, besøgt d. 09.01.2015
- Balvig, Flemming (2011): *Lovlydig ungdom*. Glostrup, Det Kriminalpræventive Råd.
- Beck, Ulrich (1997): *Risikosamfundet – på vej mod en ny modernitet*. København, Hans Reitzels forlag.
- Bengtsson, Steen, Helene Elisabeth Dam Jørgensen og Sigrid Trier Grønfeldt (2013): *Sociale tilbud til mennesker med sindslidelser*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, København. 13:32.
- Bengtsson, Steen, Winnie Alim, Henriette Holmskov og Andreas Lund (2011): *Sociale indsatser til mennesker med ADHD*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, København. 11:17.
- Benjaminsen, Lars og Heidi H. Lauritzen (2013): *Hjemløshed i Danmark 2013*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, København. 13:21.
- Beskæftigelsesministeriet (2014): "Aftaletekst". http://bm.dk/~media/BEM/Files/Dokumenter/Pressemeddelelser/2013/Kontanthjaelp_april/Aftaletekst_kontanthjaelpsreform%20pdf.ashx, besøgt d. 13.03.2014.
- Brandt, Preben (2013): "Os alle - eller os og dem?". *Vejlederforum*. Nr. 2.

- Brovall, Sandra (2014): "Unge synes, at Facebook er »sådan lidt taberagtigt «". *Politiken*: d. 28.01.2014. <http://politiken.dk/kultur/medier/ECE2193029/unge-synes-at-facebook-er-saadan-lidt-taberagtigt/>, besøgt d. 15.12.2014.
- Center for Ungdomsforskning (2014): CeFUs vision og strategi. http://www.cefu.dk/media/407549/cefus_vision_og_strategier.pdf, besøgt d. 13.03.2014.
- Danmarks Statistik (2014a): "Flest på kontanthjælpsydelse i Ishøj". *Danmarks Statistik*: 11.12.2014, Nr. 632.
- Danmarks Statistik (2014b): "Flere unge tager en ungdomsuddannelse". *Danmarks Statistik*: 01.05.2014, Nr. 232.
- Danmarks Statistik (2014c): *Indvandrere i Danmark 2014*. København, Danmarks statistik.
- Danmarks Statistik (2014d): *Statistikbanken STRAFNA1*. <http://www.statistikbanken.dk/statbank5a/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=STRAFNA1&PLanguage=0&PXSID=0&wsid=cftree>, besøgt d. 13.03.2014.
- Danmarks Statistik (2015a): "Udsatte børn og unge". <http://www.dst.dk/da/Statistik/emner/de-kommunale-serviceindikatorer/udsattebornogunge.aspx>, besøgt d. 15.01.2015.
- Danmarks Statistik (2015b): *Statistikbanken KY02*. <http://www.statistikbanken.dk/10038>, besøgt d. 22.01.2015.
- Det Kriminalpræventive Råd (2011): "Faktaark om ungdomskriminalitet". <http://www.ssp-samraadet.dk/media/1091/13-dkr-ungdomskriminalitet-faktaark.pdf>, besøgt
- Det Psykiatriske Centrale Forskningsregister (2015): "Tabel 5. Alle heldøgnsindlæggelser i 2013 fordelt efter køn, alder ved indlæggelse og aktionsdiagnose; hele landet". Det Psykiatriske Centrale Forskningsregister, Klinisk Epidemiologisk Afdeling. <http://www.kea.au.dk/da/forskning/det-psykiatriske-centralregister.html>, besøgt 22.01.2015.
- Ejrnæs, Morten, Jørgen Elm Larsen og Maja Müller (2013): Fattigdom og overlevelsesstrategier. *Dansk Sociologi*. Nr. 1, 24. årg. S. 97-118.
- Giddens, Anthony (1994): *Modernitetens konsekvenser*. København, Hans Reitzels forlag.
- Giddens, Anthony (1996): *Modernitet og selvidentitet*. København, Hans Reitzels Forlag.

- Görlich, Anne og Noemi Katznelson (2015, in press): "Hvem er de unge uden uddannelse og arbejde" (arbejdstitel). *Tidsskrift for Ungdomsliv*. Aalborg, Aalborg Universitetsforlag.
- Görlich, Anne, Mette Pless, Noemi Katznelson og Pia Olsen (2012): *Hvem er de unge ledige? Unge uden uddannelse og arbejde i Faxe kommune*. Center for Ungdomsforskning og Faxe kommune.
- Harsløf, Ivan og Ira Malmberg-Heimonen (2013): "Tiltak mot marginalisering i livsfasen fra ung til voksen". I: Torild Hammer og Christer Hyggen (red.), *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalisering på vei til voksenliv*. Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Hermann, Stefan (2007): *Magt & oplysning. Folkeskolen 1950-2006*. København, Unge Pædagoger.
- Illeris, Knud (red.) (2014): *Læring i konkurrencestaten*. Frederiksberg, Samfundslitteratur.
- Illeris, Knud og Noemi Katznelson, Jens Christian Nielsen, Birgitte Simonsen og Niels Ulrik Sørensen (2009): *Ungdomsliv. Mellem individualisering og standardisering*. Frederiksberg, Samfundslitteratur.
- Jackson, Caroline (2006): *Lads and Ladettes in School: Gender and a fear of failure*. Maidenhead, Open University Press.
- Juul, Tilde Mette (in progress): *Unge uddannelsesvalg og vejledning – baggrunden for unges uddannelsesvalg og betydningen af forskellige vejledningsaktiviteter*. Projekttitel. Ph.d. Aalborg Universitet.
- Katznelson, Noemi (2004): *Udsatte unge, aktivering og uddannelse*. Ph.d.-afhandling. Center for Ungdomsforskning, Learning Lab Denmark, DPU. København, Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Katznelson, Noemi (2014): "Unge identitetsudvikling – uddannelse og tilknytning til arbejdsmarkedet". I: Knud Illeris (red.): *Læring i konkurrencestaten*. Frederiksberg, Samfundslitteratur.
- Katznelson, Noemi og Niels Ulrik Sørensen (2015, in progress): "Unge identitetsdannelse i forandring". I: Mogens Sørensen (red.): *Skole- og fritidspædagogik*. Akademisk forlag.
- Larsen, Malene Charlotte (2013): "Medier er adgangsbillet til sociale fællesskaber". *Kvan - et tidsskrift for læreruddannelsen og folkeskolen*: Vol. 33, No. 95, s. 18-27.
- Lundby, Astrid (in progress): *Karrierefokus i og efter gymnasiet i Region Hovedstaden*. Center for Ungdomsforskning. Aalborg Universitet.

- Låftman, Almquist Ylva B. og Östberg, Viveca (2013): "Students' accounts of school-performance stress: a qualitative analysis of a high-achieving setting in Stockholm, Sweden. *Journal of Youth Studies: Vol. 16, No. 7*, pp. 932-949.
- Neidel, Agnete og Connie Cramer Jensen (2013): *Inklusion, deltagelse og bedring. Unge med psykosociale vanskeligheder i lokalsamfundet*. København, Socialstyrelsen.
- Müller, Maja, John Andersen, Morten Ejrnæs og Jørgen Elm Larsen (2010): *Livet på de laveste sociale ydelser- En kvalitativ undersøgelse om livsbetingelser og copingstrategier*. CASA.
- Nissen, Maria Appel (2005): *Behandlerblikket: Om sociale problemers tilblivelse, intervention og forandring i socialt arbejde med familier og børn med udgangspunkt i analyser af behandlingskommunikation på døgninstitutioner og familiebehandling*. Aalborg Universitet, Institut for Sociale Forhold og Organisation.
- Nissen, Morten (2000): *Projekt Gadebørn. Et forsøg med dialogisk, bevægelig og lokalkulturel socialpædagogik med de mest udsatte unge*. Frederikshavn, Dafolo Forlag.
- Orbe, Dan (2010): *Fra labyrinten - Del 1. Om unge i behandling i U- turn*. Københavns Kommunes tilbud til de unge, der har problemer med stoffer. Københavns Kommune.
- Ottosen, Mai Heide, Dines Andersen, Karen Margrethe Dahl, Anne Toft Hansen, Mette Lausten og Stine Vernstrøm Østergaard (2014): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og Trivsel 2014*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, København. 14:30.
- Pedersen, Mads og Kirsten Frederiksen (2012): *Unge der misbruger rusmidler – hvor mange, behov, behandling, stofforbrug efter behandling*. Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet.
- Pedersen, Ove K. (2011): *Konkurrencestaten*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Pless, Mette (2009): *Udsatte unge på vej i uddannelsessystemet*. Ph.d.-afhandling, Center for Ungdomsforskning, Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.
- Rice, Eric og Anamika Barman-Adhikari (2013): "Internet and Social Media Use as a Resource Among Homeless Youth". *Journal of Computer-Mediated Communication: 01.12.2014, Vol. 19, Issue 2*, s. 232-247.

- Rådet for Socialt Udsatte (2013): *Man føler sig om en tennisbold, der bliver kastet frem og tilbage i systemet*. Rådet for Socialt Udsatte, København.
- Sabaj-Kjær, Iija (2012): Undersøgelse af unge hjemløse på Frederiksberg, under supervision af projektleder Jesper Hegelund Bertelsen, under Hjemløseplanen, Plan og Projektstaben, Social- Sundheds- og Arbejdsmarkedsområdet i Frederiksberg Kommune
- Simonsen, Birgitte (2014): *Hash som pædagogisk problem - i ungdomsuddannelserne*. Forum 100%, Erhversskolernes Forlag.
- Sletten, Mira Aaboen og Christer Hyggen (2013): "Ungdom, frafall og marginalisering. Temanotat. Oslo, Norges forskningsråd. <http://www.kunskapsbanken.org/forskning/ungdom-fracfall-og-marginalisering#st-hash.Z8TfHNaB.dpuf>, besøgt d. 7.05.2014.
- Statens Serum Institut (2010): "Mere end ti-dobling i antallet af personer i behandling med medicin mod ADHD på ti år". <http://www.ssi.dk/~media/Indhold/DK%20-%20dansk/Sundhedsdata%20og%20it/NSF/Leagemidler/Laegemiddelforbrugsanalyser/2010/Antal%20personer%20i%20behandling%20mod%20ADHD%20er%20mere%20end%20ti%20doblet.ashx>, besøgt d. 29.01.2015.
- Statens Serum Institut (2012): "Forbruget af antidepressiva 2001-2011". <http://www.ssi.dk/~media/Indhold/DK%20-%20dansk/Sundhedsdata%20og%20it/NSF/Leagemidler/Laegemiddelforbrugsanalyser/2012/Forbruget%20af%20antidepressiva%202001-2011.ashx>, besøgt d. 29.02.2015.
- Sørensen, Niels U., Camilla Hutters, Noemi Katznelson og Tilde M. Juul (2013): *Unge motivation og læring. 12 eksperter om motivationskrisen i uddannelsessystemet*. København, Hans Reitzels Forlag
- Ziehe, Thomas (1995): *Ambivalenser og mangfoldighed*. København, Politisk Revy.
- Ziehe, Thomas (2004): *Øer af intensitet i et hav af rutine*. København, Politisk revy

Hvem er de unge på kanten af det danske samfund? Om hverdagsliv, ungdomskultur og indsatser der gør en positiv forskel er en rapport om udsatte unge i Danmark i dag. Den giver indblik i de unges liv på kanten af vores samfund, i deres hverdag, deres forhold til mainstream ungdomskultur, til rusmidlerne, uddannelse og arbejde m.m. Rapporten handler også om, hvad de unge oplever, har gjort en positiv forskel for dem. Den rummer i forlængelse heraf også bud på, hvad der kan gøres på både et politisk og et praksis niveau for at arbejde i retning af en øget samfundsmæssig integration af unge på kanten.

Rapportens afsæt er, at Danmark står overfor en udfordring. Anskuet over en bred kam stiger tallene for antallet af unge på kanten af det danske samfund, og ændrede kulturelle horisonter for identitetsudviklingen, ændrede strukturer i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet, snævrere normalitetsbegreber osv. gør, at marginalisering og udsathed rammer bredere end tidligere.

Rapporten bør læses af socialarbejdere, medarbejdere indenfor beskæftigelsesområdet og den sociale sektor, undervisere i uddannelsessystemet, politikere og andre, der har en interesse i unges liv og udsathed, som det ser ud fra de unges eget perspektiv.

Hvem er de unge på kanten af det danske samfund? er skrevet på foranledning af Rådet for Socialt Udsatte af tre ungdomsforskere, der alle har været eller er ansat på Center for Ungdomsforskning.